

บทที่ 5

การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวตน ณ พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

เนื่องจาก ขนาดพื้นที่ของอาคารที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม มีขนาดเล็กกว่าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มาก ดังนั้น ในส่วนของการค้นหาภาพตัวตน และสัญลักษณ์ที่ใช้เพื่อประกอบสร้างภาพตัวตนภายในพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารนั้น ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเปรียบเทียบส่วนจัดแสดงถาวรภายในอาคารพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารทั้งหมดกับเฉพาะห้องจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทย อาคารพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร โดยพิจารณาจากความคล้ายคลึงทางด้านเนื้อหาในการนำเสนอประวัติความเป็นมา ตลอดจนมีความคล้ายคลึงกันในเรื่องความต้องการของผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานที่จะสื่อความหมายในเรื่องของภาพตัวตนของชาติหรือชุมชนเช่นเดียวกัน

ในการนำเสนอข้อมูลนี้ ผู้วิจัยได้แยกบทบาทของตนเองออกเป็น 2 บทบาทเช่นเดียวกับในการศึกษาปฏิบัติการจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร คือ (1) ในฐานะของนักท่องเที่ยวหรือผู้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานโดยทั่วไป เพื่อที่จะรับรู้ความหมายที่สะท้อนให้เห็นจากเนื้อหา และทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏให้เห็นภายในพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อให้เห็นว่า ภาพตัวตนที่กลุ่มผู้เล่าเรื่องต้องการจะสื่อสารหรือแสดงออกมานั้นคืออะไร และ (2) ในฐานะของผู้วิจัย เพื่อให้เห็นถึงสัญลักษณ์และกลยุทธ์การสื่อสารที่ถูกใช้เพื่อการเล่าเรื่องหรือประกอบสร้างความหมายโดยผู้ส่งสาร รวมถึงอำนาจหรือพลังของการเล่าเรื่องที่เกิดจากปฏิบัติการจัดแสดงดังกล่าวว่าอยู่ที่ไหน ทำงานอย่างไร ตลอดจนการอ่านความหมายของผู้รับสาร และการสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

5.1 การสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวตน

5.1.1 ภาพตัวตน “เธอผู้ไม่ยอมแพ้แกไช้คะตะตา”

ข้อมูลจากเอกสารนำชมพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารได้เล่าถึงประวัติความเป็นมาของการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานไว้ว่า พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารเกิดขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2539 จากความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านเขายี่สารกลุ่มหนึ่งในการเก็บรวบรวมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ จากวัดเขายี่สาร รวมถึง

การรับบริจาคสิ่งของต่างๆ เพื่อจัดแสดงไว้ให้ผู้สนใจได้เข้าชม โดยได้ขออนุญาตจากวัดเขายี่สาร เพื่อใช้พื้นที่ใต้ถุนศาลาการเปรียญเป็นสถานที่จัดแสดง ในการดำเนินการจัดทำพิพิธภัณฑ์ ได้รับ สมทบเงินสนับสนุนมาจำนวนหนึ่งจากท่านพระครูสมุทรวิสุทธิคุณ เจ้าอาวาสวัดเขายี่สาร (ปัจจุบันมรณภาพแล้ว) ตลอดจนการบริจาคเงินและสิ่งของเพิ่มเติมจากชาวบ้าน ต่อจากนั้นได้มีการตั้งคณะกรรมการชั้นบริหารและดูแลจัดการพิพิธภัณฑ์ มีนายธนู พยงค์ยิ้ม เป็นหัวหน้า พิพิธภัณฑ์ และชาวบ้านต่างผลัดเปลี่ยนเวรกันมาเปิดให้ผู้สนใจได้เข้าชม

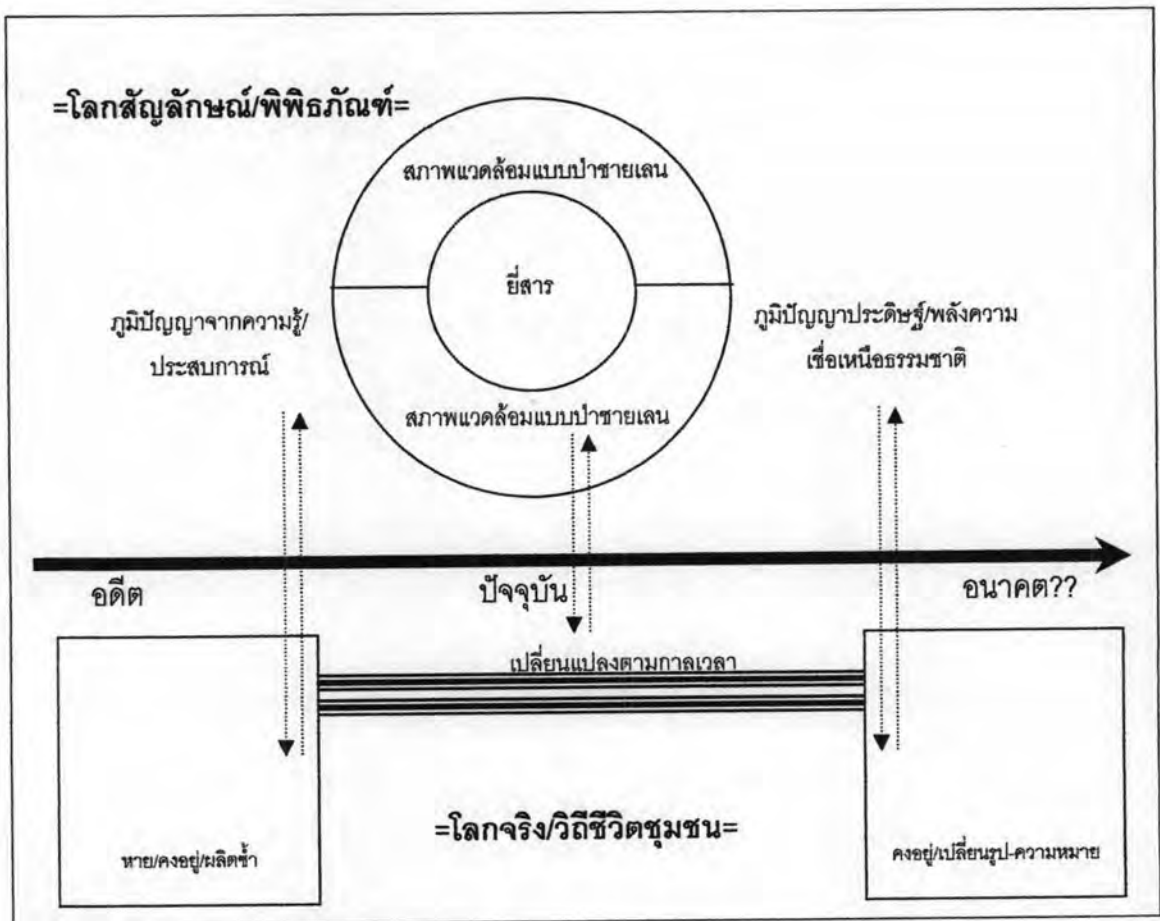
ต่อมาในปลายปี พ.ศ. 2540 มีการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารพิพิธภัณฑ์ชุดใหม่ มี อาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ เป็นประธานคณะกรรมการดำเนินการ อาจารย์สิริอาภาได้ติดต่อเชิญ รศ. ศรีศักร วัลลิโกดม จากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เข้ามาสนับสนุนทางด้านการศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูล รวมถึงการช่วยทำ ทะเบียนวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ โดยมีคุณวลัยลักษณ์ ทรงศิริ เป็นกำลังสำคัญในการขุดค้นทางโบราณคดีที่บริเวณอุ้งตะเภา วัตถุสิ่งของและเรื่องราวจากการศึกษาค้นคว้าเหล่านี้เป็นข้อมูลสำคัญ ในการจัดแสดงเนื้อหาในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร พร้อมทั้งได้ขออนุญาตวัดเขายี่สารใช้สถานที่บน ศาลาการเปรียญเป็นที่จัดแสดงด้วย

สำหรับการจัดแสดงนั้น แบ่งออก 2 ชั้น การจัดแสดงชั้นบนเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับกำเนิด และความเป็นมาของบ้านเขายี่สาร การขุดค้นทางโบราณคดี ความเชื่อถือศรัทธาของคนเขายี่สารที่มีต่อ พ่อปู่ศรีราชา สิ่งของและเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ความคิดเห็นของชาวบ้านในชุมชนต่อ พิพิธภัณฑ์และอนาคตของบ้านเขายี่สาร ส่วนบริเวณชั้นล่างเป็นการจัดแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของ คนเขายี่สาร ผ่านภูมิปัญญาบ้านเขายี่สารในด้านต่างๆรวมถึงการจัดแสดงข้าวของต่างๆ ที่ชาวบ้านนำมา มอบให้กับพิพิธภัณฑ์

ในด้านแหล่งทุนนั้น ได้รับเงินทุนสนับสนุนในการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านเขายี่สาร เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” จากสำนักงานกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ธนาคารออมสิน (SIF) จำนวน 1,201,141 บาท โดยชาวชุมชนบ้านเขายี่สารบริจาคสมทบเพิ่มเติมอีกจำนวนหนึ่ง

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านเขายี่สารสำเร็จลงเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2543 โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑ์ เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2545

ผลจากการศึกษาปฏิบัติการสื่อสารกับการสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ทำให้ผู้วิจัยได้พบว่า เรื่องราวภายในพิพิธภัณฑน์ที่ถูกเลือกมานำเสนอ โดยการทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้านในชุมชนและนักวิชาการที่เลี้ยงภายนอกนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงภาพตัวแทนของความเป็นชุมชนคนบ้านเขายี่สาร ในสายตาของผู้วิจัยในฐานะของนักท่องเที่ยว คือ ภาพของ “เธอผู้ไม่แพ้” ภาพของคนยี่สารที่มีลักษณะของความเป็นผู้ไม่ยอมแพ้แก่โชคชะตาและสภาพแวดล้อม รวมตลอดถึงข้อค้นพบที่ว่า เรื่องราวของชุมชนและการจัดแสดงข้าวของต่างๆภายในพิพิธภัณฑน์นั้น ยังสามารถที่จะกระตุ้นภาพจินตนาการของผู้วิจัยให้เห็นถึงแบบอย่างแห่งความประพุดติหรือค่านิยมของชุมชนได้อีกด้วย ดังแผนภาพต่อไปนี้คือ

แผนภาพที่ 8: ภาพตัวแทนของชุมชน/คนยี่สารผ่านการจัดแสดงในพิพิธภัณฑน์

สำหรับการอ่านความหมายออกมาเป็นภาพตัวแทน “ภาพของความเป็นผู้ที่ไม่ยอมแพ้แก่โชคชะตา” ตามแผนภาพดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยปรับประยุกต์วิธีการสร้างแผนภาพมาจากทฤษฎีบ้านสองชั้นของรศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพในการทำงานกับโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ระหว่างปีพ.ศ. 2547-2550 โดยที่โลกแห่งสัญลักษณ์ก็คือ ภาพตัวแทนความเป็นตัวตนของคนและชุมชนบ้านเขายี่สารผ่านพิพิธภัณฑน์ และ

โลกจริงก็คือ ตัวตนของคนและชุมชนบ้านเขายี่สารในช่วงเวลาปัจจุบัน ในระหว่างการลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทนของผู้วิจัย

ผู้วิจัยพบว่า การอ่านความหมายออกมาเป็นภาพของ “เธอผู้ไม่แพ้” นี้ เกิดจากการเล่าเรื่องภาพชีวิตของชาวบ้านเขายี่สารที่อยู่อาศัยภายในสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลน นั่นคือสภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชน ที่แม้ว่าจะล้อมรอบไปด้วยลำคลองสายต่างๆ แต่น้ำในลำคลองนั้นก็คือน้ำกร่อยที่นำมาใช้ไม่ได้ เป็นผลให้ชาวบ้านในชุมชนต้องรอน้ำฝนเก็บไว้ดื่มใช้กิน และน้ำใช้ส่วนหนึ่งต้องไปลมน้ำมาจากแม่น้ำเพชรบุรี สภาพพื้นที่ก็เป็นดินเค็มจึงไม่สามารถทำนาปลูกข้าวและพืชผักผลไม้ได้ ไม่เพียงแต่เท่านั้น การติดต่อกับโลกภายนอกยังเป็นไปอย่างยากลำบากมาก เพราะบ้านเขายี่สารในสมัยก่อนปีพ.ศ. 2518 ก่อนการตัดถนนสู่ถนนธนบุรี-ปากท่อ นั้น ก็จะมีเพียงคลองและเรือเท่านั้นที่เป็นหัวใจของการคมนาคม ธรรมชาติแบบป่าชายเลนดังกล่าวส่งผลให้การอยู่อาศัยเป็นเรื่องยากลำบาก ดังเช่นข้อความบรรยายในหัวข้อสภาพแวดล้อมกับการอยู่อาศัยที่ว่า

“...สภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลน ทำให้การอยู่อาศัยที่บ้านเขายี่สารเป็นเรื่องลำบาก น้ำใช้ส่วนหนึ่งนำมาจากแม่น้ำเพชรบุรี ส่วนน้ำดื่มต้องรอน้ำฝนเก็บไว้ใช้ให้ได้ตลอดทั้งปี ทั้งยังมียุ่งมากมาย รวมถึงงูเห่าที่พบตามชอกหินบนเขายี่สารและในป่าโกงกาง

สภาพพื้นที่เดิมเป็นดินเค็มมีแต่พืชพื้นถิ่นบางชนิดเท่านั้นที่งอกงามจึงไม่สามารถทำนาปลูกพืชผลไม้ต่างๆ ได้ อาหารการกินของชาวบ้านจึงัดแปลงนำพืชท้องถิ่นมาปรุงเป็นอาหารได้หลายชนิด โดยกำจัดความเค็มก่อน”

แม้ว่าตัวบทบรรยายดังกล่าวจะได้แสดงให้เห็นว่า แม้ว่าสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ในอดีตจะไม่เอื้ออำนวยต่อการอยู่อาศัยและทำมาหากิน แต่ชาวบ้านเขายี่สารก็แสดงตนให้เห็นผ่านการจัดแสดงเรื่องราวในหมวดหมู่ต่างๆ ภายในพิพิธภัณฑ์ด้วยเช่นกันว่า คนเขายี่สารนั้นสามารถปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมที่อยู่ได้อย่างยากลำบากได้เป็นอย่างดี และสามารถดำรงอยู่มาได้ จนกระทั่งความเจริญทางการคมนาคมและการเศรษฐกิจได้รุกคืบเข้าเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของชุมชนเช่นในปัจจุบัน

เรื่องเล่าที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการดิ้นรนต่อสู้ และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมหรือธรรมชาติมาอย่างต่อเนื่องยาวนานของชาวบ้านเขายี่สารนี้ ได้สะท้อนให้เห็นว่าการเข้าครอบครองและอยู่อาศัยบนผืนแผ่นดินนี้ เกิดจากความอุตสาหะของชาวบ้านที่จะต่อสู้กับ

ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลน โดยมีอาวุธสำคัญในการต่อสู้ คือ พลังแห่งความรู้ และภูมิปัญญาของชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้และเก็บเกี่ยวจากประสบการณ์ ผู้วิจัยได้พบว่า ภูมิปัญญาในด้านต่างๆที่โดดเด่นของชาวบ้านเขายี่สารที่แสดงให้เห็นผ่านทางการจัดแสดงเรื่องราวในพิพิธภัณฑ์นี้ เมื่อวิเคราะห์แล้วมี 2 รูปแบบใหญ่ๆ คือ (1) ภูมิปัญญาอันเกิดจากพลังแห่งความรู้และประสบการณ์ของชุมชน และ (2) ภูมิปัญญาอันเกิดจากพลังเหนือธรรมชาติ ข้อที่น่าสังเกตคือ แต่ละภูมิปัญญาสะท้อนให้เห็นความฉลาดใช้ “อาวุธ” เพื่อต่อสู้และแก้ไขกับปัญหาต่างชนิดกัน

ข้อสังเกตประการหนึ่งต่อการนำเสนอภาพภูมิปัญญาของคนบ้านเขายี่สารผ่านพิพิธภัณฑ์ก็คือการสะท้อนให้เห็นว่า พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมหรือผลผลิตทางสังคมเช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร สำหรับสาเหตุที่ทำให้กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นผลผลิตแห่งบริบททางสังคม อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ในยุคที่เรียกว่า post-museum นับตั้งแต่ยุคทศวรรษที่ 60 และ 70 เป็นต้นมา ที่ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น post-modernist, post-colonial, cultural studies ที่ศึกษาพิพิธภัณฑ์ในเชิงวิพากษ์ แทนที่จะศึกษาถึงบทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ในแบบดั้งเดิมแต่เพียงอย่างเดียว ตัวอย่างเช่น ใครเป็นผู้มีสิทธิหรืออำนาจที่จะนำเสนอภาพตัวตนที่ปรากฏผ่านพิพิธภัณฑ์ ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงด้านกระบวนทัศน์การศึกษาพิพิธภัณฑ์นี้ เมื่อผนวกเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม/การเมือง/เศรษฐกิจของโลกแล้ว จึงได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะประการสำคัญของพิพิธภัณฑ์ ให้เป็นไปตามแนวคิดในแบบใหม่ด้วยเช่นกัน

ยกตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนแปลงในเรื่องของผู้เป็นเจ้าของหรือผู้สร้างพิพิธภัณฑ์ ด้วยการเน้นให้คนในชุมชนหรือเจ้าของวัฒนธรรมเป็นผู้เข้ามามีส่วนร่วมสร้างเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์ การเปลี่ยนแปลงในเรื่องของบทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ที่มีไข่เพียงแหล่งการเรียนรู้ในห้องเรียนแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการเรียนรู้เพื่อให้ตระหนักถึงรากเหง้าหรืออัตลักษณ์ของตนเอง/ชุมชนในอดีต แล้วนำกลับมาทบทวนหรือครุ่นคิดถึงภาพปัจจุบัน เพื่อให้สามารถปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆที่เกิดขึ้น รวมถึงเน้นในเรื่องของความหลากหลายทางวัฒนธรรม เน้นในการนำเสนอสิ่งของที่จะต้องสะท้อนความสนใจและความเชื่อของชุมชนมากกว่าสิ่งของที่เน้นความแปลกหรือความประหลาด รวมถึงการเน้นถึงแนวคิดในเรื่องของ “ความร่วมมือ” “ความช่วยเหลือ” และ “การมีส่วนร่วม” (Kreps, 2003; Edson & Dean, 1994)

ขณะเดียวกัน ในการนำเสนอเรื่องของประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาของชุมชนผ่านสื่อพิพิธภัณฑน์นี้ ยังได้แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกับอำนาจด้วยเช่นกัน ในประการแรกนั้น เป็นปฏิบัติการของอำนาจในการคัดสรรภูมิปัญญาหรือความรู้ของชุมชนมานำเสนอ ดังที่หนังสือรวมบทความ “ภูมิปัญญากับการสร้างพลังชุมชน” (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2548) ได้กล่าวไว้ในขณะที่กระแสนี้มองภูมิปัญญาในฐานะที่เป็นระบบความรู้ประเภทหนึ่งที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง แตกต่างจากความรู้สมัยใหม่ หรือความรู้ทางวิทยาศาสตร์ แต่ในอีกกระแสนี้ก็มีความคิดต่อภูมิปัญญาว่า ระบบความรู้ไม่ว่าของพื้นบ้านหรือความรู้สากล ล้วนเป็นผลผลิตทางสังคม ที่ถูกสร้างขึ้นด้วยเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของแต่ละยุคสมัย ภายใต้ปฏิบัติการของอำนาจที่คัดสรร กลั่นกรอง และกำหนดคุณค่าว่า ความรู้ชนิดใด เรื่องใด สมควรที่จะได้รับการเปิดเผย เชิดชู และแบบใดสมควรถูกเพิกเฉยหรือปกปิดไว้ ดังนั้น ความรู้ทุกอย่างจึงเผยความจริงบางสิ่งและอำพรางซ่อนเร้นบางสิ่งอยู่เสมอ

ในประการที่สอง การนำเสนอถึงภาพภูมิปัญญาความรู้ความสามารถของชุมชน หากเทียบเคียงเข้ากับวาทกรรมหรืออุดมการณ์ของกษัตริย์นิยมที่เข้ามากำกับปฏิบัติการจัดแสดงของพิพิธภัณฑน์แห่งชาติแล้ว ก็จะได้พบว่า การจัดแสดงในพิพิธภัณฑน์ชุมชน ได้ซ่อนนัยให้เห็นถึงวาทกรรมท้องถิ่นนิยมที่เข้ามากำกับปฏิบัติการจัดแสดงด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะการเลือกเรื่องหรือเลือกเนื้อหาที่จะนำมาเล่าภายในพิพิธภัณฑน์ ที่จะต้องเป็นเรื่องราวของชุมชน เป็นสิ่งที่ เป็นเอกลักษณ์และเป็นความรู้ของชุมชน

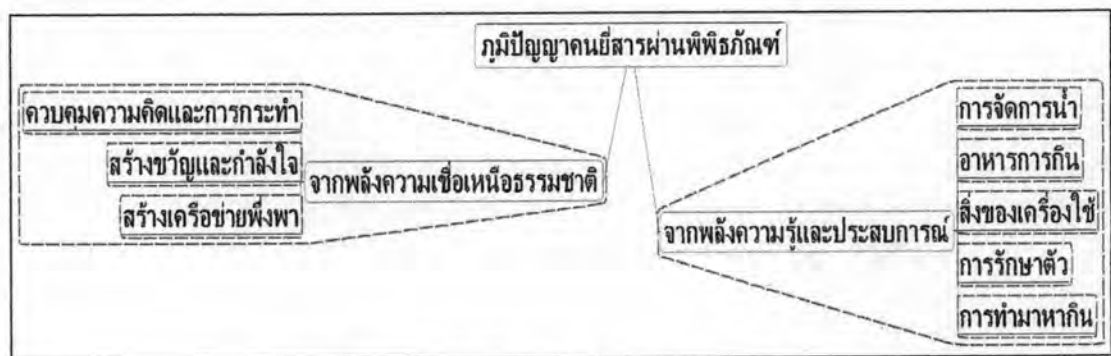
และประการสุดท้าย เป็นเรื่องของอำนาจในการนำเสนอประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ซึ่งเป็นสมบัติหรือทรัพยากรร่วมของชุมชน ขึ้นมาแทนที่ประวัติศาสตร์ของเมือง ของอาณาจักร และของระดับรัฐชาติ หลังจากทีประวัติศาสตร์แห่งชาติหรือประวัติศาสตร์กระแสหลักเคยได้เข้าครอบงำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้จนเกือบหมดสิ้น ผ่านกลไกทางการศึกษา และการผลิตซ้ำผ่านสื่อมาโดยตลอดระยะเวลาอันยาวนาน (สมโชติ อ๋องสกุล, 2549)

อำนาจในการนำเสนอประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านเขายี่สารผ่านสื่อพิพิธภัณฑน์นี้ ได้แสดงให้เห็นถึงพลวัตแห่งอำนาจในการผลิตความรู้และภาพตัวแทน ปฏิบัติการจัดแสดงที่ได้ทำให้ประวัติศาสตร์หรือภูมิปัญญาของชาวบ้าน “ถูกมองเห็น” นี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงอำนาจในทางบวกของวาทกรรม (the power of discourse) ที่ทำให้พิพิธภัณฑน์ของชุมชนหรือพิพิธภัณฑน์ของท้องถิ่นได้ปรากฏตัวขึ้นมา หรือ “entry as a right” แล้วนั้น ยังได้สะท้อนให้เห็นหลักการพื้นฐานในการดำเนินงานพิพิธภัณฑน์ตามแนวใหม่อีกด้วยว่า พิพิธภัณฑน์ในแนวทางนี้จะต้องมีความเป็น

ประชาธิปไตยในปฏิบัติการ ต้องใช้หลักการสื่อสารแบบจากล่างขึ้นบน (bottom-up) และหลักการการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (participatory approach) (Kreps, 2003) เพื่อที่จะกำหนดหรือนิยามว่าภาพตัวแทนของชุมชน/คนยี่สารว่า “อะไรก็คือเรา”

[1] ภาพตัวแทนผ่านภูมิปัญญา

สำหรับภาพภูมิปัญญาของคนยี่สารผ่านพิพิธภัณฑ์ที่ผู้วิจัยค้นพบ มีรายละเอียดดังแสดงให้เห็นผ่านแผนภาพต่อไปนี้คือ

แผนภาพที่ 9: ภาพภูมิปัญญาของคนยี่สารผ่านการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์

ผลจากการศึกษาพบว่า **ภูมิปัญญาในประการแรก**ที่เกิดจากจากพลังความรู้และประสบการณ์นี้ได้ถูกนำมาใช้ในการแก้ปัญหาความยากลำบากในชีวิตความเป็นอยู่ โดยเฉพาะในปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ อันได้แก่ น้ำ อาหารการกิน อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ สมุนไพร และยารักษาโรค และการประกอบอาชีพของคนในชุมชน

(1) เพื่อให้มีน้ำจืดไว้กินไว้ใช้ตลอดทั้งปี เราจึงได้เห็นภูมิปัญญาของคนยี่สารที่แสดงออกผ่านการจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชน ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า สภาพแวดล้อมรอบชุมชนบ้านเขายี่สารนั้นมีสภาพเป็นทั้งป่าชายเลน และทั้งได้รับอิทธิพลจากน้ำทะเล ทำให้แหล่งน้ำในชุมชนทั้งหมดทั้งที่ขุดขึ้นเองและตามสภาพธรรมชาติเป็นน้ำกร่อย ที่ชาวบ้านไม่สามารถนำมาใช้บริโภคได้ คำถามที่เกิดขึ้นก็คือ หากน้ำที่มีอยู่ไม่สามารถนำมาใช้ดื่มใช้กินได้ แล้วทำไมคนยี่สารจึงยังคงอยู่ ณ ที่แห่งนี้ได้ คำตอบที่พิพิธภัณฑ์แสดงให้เห็นก็คือ เป็นเพราะชาวบ้านได้เลือกใช้วิธีการบริหารจัดการและควบคุมทรัพยากรน้ำจืดจากธรรมชาติ ชาวบ้านเลือกใช้ภาชนะใส่น้ำที่เป็นตุ่มขนาดใหญ่ หรือที่ชาวบ้านยี่สารเรียกว่า โพล์หรือตุ่มโพล์ และโอง มา

ใช้ในการรองและกักเก็บน้ำฝนสำหรับเก็บไว้กินไว้ใช้ให้ได้ตลอดทั้งปี เช่นเดียวกับลักษณะของการใช้แทงค์น้ำหรือถังประปาเก็บน้ำของแต่ละครัวเรือนในปัจจุบัน

ภาพของความสามารถในการจัดการน้ำและความพยายามที่จะปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมเพื่อให้สามารถพำนักอาศัยและตั้งถิ่นฐานได้อย่างถาวร ถูกเลือกมาจัดแสดงแบบรูปธรรมผ่าน “โพล” และโอง รวมถึงภาพชนะใสน้ำที่เป็นของจริง นำมาจากบ้านของนายวัน-นางหนู สารสิทธิ์ ชาวบ้านยี่สาร ที่เป็นผู้บริจาคให้เพื่อนำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์

ขณะเดียวกัน ตุ่มน้ำจำนวนมากของแต่ละบ้าน ซึ่งยังมีให้เห็นถึงในปัจจุบันนี้ นั้นนอกจากจะสามารถสะท้อนให้เห็นภาพของความสามารถในการวางแผนรับมือกับธรรมชาติในระยะยาวของชาวบ้านแล้ว ยังแสดงให้เห็นอีกด้วยว่า เทคโนโลยีด้านการประปาในปัจจุบันยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของชาวบ้านได้อย่างเพียงพอ จึงทำให้ชาวบ้านยังต้องพึ่งพิงเทคโนโลยีการเก็บน้ำแบบดั้งเดิม รวมถึงภาพสะท้อนของการใช้ชีวิตแบบประหยัดจากการใช้น้ำที่รองมาได้จากธรรมชาติอีกด้วย

นอกเหนือจากตัวบทบรรยายเรื่องโพลจะแสดงให้เห็นถึงความหมายและความสำคัญของโพลที่มีต่อชุมชนบ้านเขาอีสารแล้ว ตัวบทยังแสดงให้เห็นอีกด้วยว่า ทั้งรูปแบบและอายุของโพลหรือตุ่มใสน้ำขนาดใหญ่ที่ปรากฏให้เห็นในชุมชนนั้น สามารถสะท้อนให้เห็นถึงภาพความเป็นมาของคนบ้านยี่สาร ที่เกี่ยวข้องกับการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ในหมวดกำเนิดของยี่สารและยี่สาร ในฐานะชุมชนการค้าอีกด้วย ดังตัวอย่างของบทบรรยายดังนี้คือ

“ความสำคัญของตุ่มขนาดใหญ่ซึ่งชาวบ้านนิยมเรียกว่า “โพล” ในเขตบ้านยี่สารและตามบริเวณที่อยู่ในละแวกแม่น้ำลำคลองใกล้กับทะเล เป็นสิ่งที่มีความหมายอย่างมากต่อการควบคุมน้ำจืดเพื่อการตั้งถิ่นฐานและอยู่อาศัยในพื้นที่ชายฝั่งที่เป็นน้ำกร่อยและไม่มีน้ำจืดใช้ในการอุปโภคบริโภค สะท้อนให้เห็นว่าการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดังกล่าวสังคมต้องมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสูงในระดับหนึ่ง”

สำหรับความเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของคนยี่สารดังกล่าวนั้น เกิดจากการตั้งข้อสังเกตในด้านขนาดที่ใหญ่ของตุ่ม ซึ่งอยู่เหนือความสามารถในการผลิตของคนพื้นเมือง ดังที่ ศรีสักร วัลลิโภดม (2545 ง) ที่ปรึกษาของพิพิธภัณฑ์บ้านเขาอีสาร ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ตุ่มที่มีขนาดใหญ่และรูปแบบที่มีลักษณะเป็นตุ่มไม่มีคอก ปากแคบนี้ น่าจะไม่ใช่ของที่ผลิตในประเทศไทย แต่มาจาก

ภายนอก ซึ่งสันนิษฐานว่า น่าจะมาจากประเทศจีนทางตอนใต้และเวียดนามตอนเหนือมากกว่า และหากจะกำหนดอายุของชุมชนตามอายุของตุ่มเคลือบโบราณที่พบในชุมชนนั้น ก็น่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 ลงมา

ภาพที่ 38: “โพล” จัดแสดงภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสาร

จากรูปแบบและอายุของตุ่มดังกล่าว เมื่อนำมาเชื่อมโยงกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนยี่สารนี้ ทำให้ ศิริศักร สันนิษฐานต่อไปว่า ผู้คนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งที่เขายี่สารในระยะแรกนั้น คงมีเป็นคนพื้นเมือง แต่คงเป็นพวกพ่อค้าสำเภาที่มาจากภายนอกแถวประเทศจีนตอนใต้ ที่มาใช้ยี่สารเป็นที่พักสินค้าจนกระทั่งกลายมาเป็นการตั้งหลักแหล่งถาวรในที่สุด และพ่อค้าสำเภานั้นเองที่สามารถจัดหาตุ่มที่ผลิตมาจากเทคโนโลยีที่เหนือกว่าของคนพื้นเมืองมาช่วยควบคุมการมีน้ำจืดไว้อุปโภคและบริโภค พร้อมทั้งเกิดการพัฒนาเตาเผาที่สามารถผลิตเอง ไห และภาชนะต่างๆ ที่มีขนาดใหญ่มาได้ในเวลาต่อมา เพราะถ้าหากเป็นคนพื้นเมืองแล้วก็น่าจะเลือกตั้งถิ่นฐานตามแหล่งที่มีน้ำจืดตามธรรมชาติมากกว่า

ตุ่มน้ำขนาดใหญ่ที่เชื่อมโยงถึงการเข้ามาตั้งรกรากของชาวจีนโพ้นทะเลนี้ ยังมีความสัมพันธ์กับตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับกำเนิดความเป็นมาของชาวยี่สารอีกด้วย นั่นคือ มีตำนานที่เล่ากันมาว่า มีคนจีนสามคนพี่น้องล่องเรือสำเภามาค้าขาย ที่คนโตชื่อ จีนเครา คนรองชื่อ จีนขาน คนสุดท้องชื่อ จีนกู่ เมื่อสามพี่น้องแล่นเรือมาจนถึงบริเวณเขายี่สาร เรือสำเภาได้ฟุ้งชนเขาจนเรือแตก พี่น้องสามพลัดจากกัน พี่คนโตที่ชื่อจีนเคราไปอยู่ที่เขาตะเครา คนรองคือจีนขานอยู่ที่เขายี่สาร ส่วนน้องคนเล็กหรือจีนกู่อยู่ที่เขาอีโก้ ทั้งสามพี่น้องได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ต่างๆ ทำให้เกิดเป็นหมู่บ้านอยู่สืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้

แม้ว่าประวัติความเป็นมาของตุ่มและตำนานดังกล่าวจะเชื่อมโยงถึงการมีเชื้อสายจีนของชาวยี่สาร และจากการศึกษาของกลุ่มนักวิชาการที่ปรึกษาของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสารก็พบข้อมูลว่า หลายตระกูลในยี่สารมักจะมีบรรพบุรุษร่วมกันเป็นคนจีน แต่ก็ไม่สามารถสืบทราบได้ว่าแน่

อะไรและพูดภาษาจีนสืบทอดกันมาไม่ได้ นอกจากร่องรอยของคำที่เรียกปูหรือตาว่า “กั่ง” ส่วนตระกูลแซ่ในยี่สารที่ยังคงสืบสายตระกูลได้ คือ แซ่ลิ้ม แซ่อึ้ง และแซ่ลี่ นอกจากนี้ ยังพบบุคคลที่มีเชื้อสายมอญอยู่ด้วย อย่างไรก็ตาม ลักษณะทางกายภาพ การแต่งกาย และอาหารการกินของชาวยี่สารกลับไม่สามารถบ่งบอกลักษณะทางชาติพันธุ์ได้ (กองบรรณาธิการ, 2545)

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ผลจากการศึกษาในภูมิปัญญาเรื่องนี้ยังได้พบอีกด้วยว่า ความสามารถในการจัดการทรัพยากรน้ำของชาวบ้านในชุมชนบ้านเขายี่สารนอกจากการกักเก็บน้ำไว้ใช้ด้วยโพล์จำนวนมากแล้วนั้น การจัดการเรื่องน้ำของชาวบ้านในอดีตช่วงเดียวกันนั้นยังอยู่ที่การใช้วิธีเอาเรือออกไป “ลมน้ำจืด” (ในความหมายถึง การเอียงเรือเพื่อให้น้ำเข้าจนเต็มท้องเรือซึ่งเป็นวิธีการบรรทุกน้ำในอดีต) อีกด้วย โดยภาพที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ได้แสดงให้เห็นถึงภาพของการออกไปลมน้ำมาจากแม่น้ำเพชรบุรีบริเวณเหนือวัดปากคลองบางครก ซึ่งเป็นบริเวณที่น้ำไม่กร่อย เพื่อมาเก็บไว้ในคร้วเรือ

ทั้งนี้ ตัวบทอธิบายเรื่องราวภายในพิพิธภัณฑ์ ยังได้แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตประจำวันของชาวยี่สาร ที่ภาพแห่งความสามารถในการจัดการน้ำมิได้หยุดนิ่งอยู่แต่เพียงในพิพิธภัณฑ์หรือในอดีตเท่านั้น เพราะยังมีการลมน้ำอยู่ในปัจจุบันอีกด้วย เพียงแต่ขนาดของเรือนั้นจะเปลี่ยนไปเป็นใหญ่ขึ้นและมีการใช้เทคโนโลยีสูบน้ำเข้ามาเก็บไว้ในเรือแทนการลมน้ำ และการติดเครื่องเรือแทนการพายเรือ

“...ยังมีการลมน้ำมาใช้จนทุกวันนี้ แม้สภาพแวดล้อมจะเปลี่ยนไปมากก็ตาม เพราะน้ำประปาหมู่บ้านซึ่งใช้การขุดเจาะน้ำบาดาล บางครั้งไม่มีน้ำหรือถ้ามีก็กลายเป็นน้ำกร่อย ส่วนน้ำดื่มต้องรองน้ำฝนเก็บไว้ให้ใช้ได้ตลอดทั้งปี ดังนั้นภาชนะเก็บน้ำ เช่น ตุ่มขนาดใหญ่จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชาวบ้านตลอดมา”

ภาพที่ 39: ภาพการลมน้ำของชาวยี่สาร จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

(2) นอกเหนือจากการจัดการเรื่องน้ำดื่มที่กล่าวมาในข้างต้นแล้ว ผลจากการศึกษาเรื่องราวและการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ยังได้พบว่า เรื่องของอาหารการกินของชาวยูเรเชียได้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นภายใต้การกำกับด้วยบริบทแวดล้อมของธรรมชาติแบบป่าชายเลน

ในประการแรก แม้ว่าธรรมชาติแบบป่าชายเลนจะทำให้คนยูเรเชียขาดน้ำจืดที่จะนำมาใช้ในการอุปโภคบริโภค แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้น ป่าชายเลนกลับทำให้มีสัตว์น้ำอย่างกุ้ง หอย ปู ปลา ชุกชุม อาหารในลำรับของชาวยูเรเชียจึงอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์น้ำเหล่านี้

ในประการที่สอง แม้ว่าสภาพแวดล้อมของชุมชนจะไม่เอื้ออำนวยต่อการปลูกพืชผักและผลไม้ แต่จากการสั่งสมความรู้จากการสังเกตและทดลอง ก็ทำให้ชาวยูเรเชียสามารถที่จะคัดเลือกพืชพรรณในน้ำกร่อย มาใช้ปรุงเป็นทั้งของกินและของว่างได้ อาหารการกินของชาวยูเรเชียยังสะท้อนให้เห็นการสืบทอดความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน ในด้านกรรมวิธีการคัดเลือก การปรุง และการแปรรูปทรัพยากรหรือวัตถุดิบที่เป็นทั้งพืชพื้นถิ่นที่มีความเค็มอยู่ในตัว มาใช้ในการบริโภคเพื่อดำรงชีวิตโดยไม่เกิดอันตราย เช่น การปรุงอาหารจากใบชะครามที่จำเป็นต้องกำจัดความเค็มออกก่อน แต่ก็สามารถนำมารับประทานได้อย่างคงคุณค่าและมีรสชาติดีด้วย เป็นต้น

สำหรับการจัดแสดงภายในหมวดอาหารและขนมหวานของชาวยูเรเชียนี้ ผู้เข้าชมจะเห็นตู้จัดแสดงวัตถุดิบของอาหารพื้นถิ่นแต่ละประเภท ในสำหรับกับข้าวของชาวยูเรเชีย ที่เป็นภาพสะท้อนถึงภูมิปัญญาและศักยภาพในการหาและปรุงอาหารของคนยูเรเชีย ตัวอย่างของกับข้าวที่ทำจากสัตว์น้ำที่หาได้จากป่าชายเลน อย่างเช่น กุ้งต้ม หอยและปู หรือพืชผักอย่างดอกแคลวก หรือชะครามลวกราดกะทิ เป็นต้น ในขณะที่ขนมหวานของชาวยูเรเชียนั้นก็จะเป็นขนมจากพื้นบ้าน ทำจากวัตถุดิบตามธรรมชาติที่พบ เช่น ขนมจากฝักครุ่ยและลูกแสมที่ต้องกำจัดความเค็มออกก่อน เป็นต้น

ภาพที่ 40: สำหรับกับข้าวพื้นถิ่นยูเรเชียจัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านชาวยูเรเชีย

อาหารและขนมหวานของชาวยิวนี้ยังแสดงให้เห็นถึงบทบาทของพิพิธภัณฑสถานต่อชุมชนใน 2 บทบาทที่สำคัญ คือ บทบาทในมิติวัฒนธรรมด้วยการเป็นตลาดนัดทางภูมิปัญญาในด้านต่างๆของชุมชนไม่แต่เฉพาะในด้านของอาหารการกิน และในมิติการเมืองด้วยการปลูกสำนึกแห่งความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ความเป็นพื้นถิ่นของชาวยิวออกมาด้วย เนื่องจากข้อมูลที่ได้รับจากการพูดคุยได้แสดงให้เห็นว่า ตอนแรกๆของการเปิดตัวพิพิธภัณฑสถานและมีกิจกรรมพาคณะนักวิชาการและสื่อมวลชนมาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑสถานนั้น ชาวบ้านมีความรู้สึกอายที่จะนำอาหารพื้นถิ่นของตนเองออกมารับแขก แต่เมื่อได้รับการกระตุ้นและผลักดันจากอาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ ประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานปัจจุบัน สำหรับกับข้าวพื้นถิ่นของชาวยิวจึงได้มีโอกาสได้เป็นส่วนหนึ่งในการปลูกความภาคภูมิใจในตนเองของชาวยิวให้ดีขึ้น

กับข้าวพื้นถิ่นของกินของชาวยิว ได้มีโอกาสสำแดงรสชาติแสดงภูมิปัญญาของชุมชนต่อบุคคลภายนอก จนกระทั่งโด่งดังและกลายเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องแสดงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนชาวยิวในปัจจุบัน ดังเช่นถ้อยคำสนทนาระหว่างผู้วิจัยกับอาจารย์มณฑา พยนต์ยิ้ม หนึ่งในคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานชาวยิว (มณฑา พยนต์ยิ้ม, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550) ดังต่อไปนี้

"ตอนแรกๆชาวบ้านเค้าว่า อู๊ย...เอาอะไรไปให้แขกเขากิน มีคนใหญ่คนโตมา ต้องเอาหมูเห็ดเป็ดไก่มาเลี้ยง ไม่ใช่เอาของแบบนี้มาเลี้ยง... ชาวบ้านเค้าบอกว่า เขามาจากที่เจริญเขาไม่กินแบบนี้กันหรอก แต่มันผิดคาดมันกลับเป็นที่นิยม

เมื่อก่อนอาจารย์สิริอาภาก็เคยบอกที่ร้านคุณจำ¹นี้ว่าลองทำแกงส้มชะคราม เขา ก็ยังขำเลยว่า แกงส้มชะครามจะไปขายใคร อันนี้มันเป็นอะไรที่คนเขาไม่กินกันหรอก"

ข้อค้นพบนี้มีความหมายว่า นอกเหนือจากพื้นที่ของพิพิธภัณฑสถานชาวยิวจะได้ทำหน้าที่ในการรวบรวมวัฒนธรรมของบ้านยิว เก็บรักษา และจัดแสดงในสิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนแล้วนั้น พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ยังเป็นกลไกเสริมให้อัตลักษณ์นั้นเข้มแข็งอีกด้วย การประสบความสำเร็จในแง่ของอาหารการกินพื้นถิ่น ทำให้ชาวบ้านชาวยิวได้เปิดที่ทางให้กับความภาคภูมิใจในตนเอง ภูมิใจในคุณค่าใน "ความเป็นพื้นบ้าน" ของตน

¹ ร้านขายอาหารพื้นบ้านยิว ตั้งอยู่ริมน้ำ ในบริเวณใกล้เคียงกับพิพิธภัณฑสถานชาวยิว

ผู้วิจัยยังพบอีกด้วยว่า ภูมิปัญญาในด้านอาหารการกินนี้ยังเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาในด้านของสิ่งของเครื่องใช้ของชาวยีสารอีกด้วย ยกตัวอย่างเช่น การประดิษฐ์อุปกรณ์ในการหาอาหารหรือจับสัตว์น้ำ ดังที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

(3) สำหรับภูมิปัญญาที่เกิดมาจากพลังแห่งความรู้และการสั่งสมประสบการณ์ในข้อนี้ นั้นเกิดมาจากการจัดแสดงภาพของเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน เครื่องมือช่าง เครื่องใช้ในครัว เครื่องใช้เบ็ดเตล็ด พร้อมแผ่นคำบรรยายประกอบภาพทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษภายในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านเขายีสาร ภูมิปัญญาคนยีสารที่ผู้วิจัยได้ค้นพบผ่านพิพิธภัณฑ์นี้ ก็คือ ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้จากวัสดุพื้นบ้าน

ยกตัวอย่างเช่น อุปกรณ์ในการจับสัตว์น้ำอย่างแร้วปู ที่ประกอบด้วยส่วนด้ามยาว ส่วนที่เป็นวงตาข่ายปากกลม มีเชือกโยงติดกับปลายด้าม สำหรับใช้ในการดักปูให้ติดตาข่ายได้ง่ายๆ หรือเครื่องมือผลิตยาสมุนไพร อย่างมิดหันเครื่องยา ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการหั่นเครื่องยาให้ละเอียด โดยตัวมิดจะติดอยู่กับฐานเพื่อการยกขึ้นลงสับตัด ทำให้สามารถทุ่นแรงได้มาก หรือเครื่องใช้ในครัวอย่างครกหินที่ผลิตจากหินเขายีสาร และเนื่องจากว่า ข้าวของที่นำมาจัดแสดงส่วนใหญ่เป็นของใช้ในชีวิตประจำวันที่ชาวบ้านในชุมชนได้บริจาคมาให้ ดังนั้น ครกหินที่จัดแสดงอยู่ภายในพิพิธภัณฑ์จึงแสดงให้เห็นถึง สภาพอันลี้กกร่อนจากการใช้งานมาเป็นระยะเวลายาวนาน เป็นต้น

ภาพที่ 41: หินบดยา เครื่องมือผลิตยาสมุนไพร จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายีสาร

ข้อที่น่าสังเกตคือ อุปกรณ์ข้าวของที่นำมาจัดแสดงเหล่านี้ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของคนยีสาร แต่ทว่าของบางอย่างเท่านั้นที่ยังมีให้เห็นอยู่ในปัจจุบันเนื่องจากยังมีการใช้งานอยู่ภายในครัวเรือน เช่นครกหิน กระบวย กระบะสำหรับกับข้าว ในขณะที่เดียวกับที่ของบางอย่างได้กลายเป็นอดีตและเหลือเพียงร่องรอยของความทรงจำในการใช้งานที่ฝากไว้ที่พิพิธภัณฑ์เท่านั้น ยกตัวอย่างเช่น เครื่องมือที่ใช้ในการผลิตยาสมุนไพร เช่นรางบดยา มิดหันเครื่องยา เพราะใน

ปัจจุบัน เนื่องจากการคมนาคมสะดวกมากขึ้นทำให้กับคนยี่สารพึ่งพาการแพทย์แผนปัจจุบันมากกว่าแพทย์พื้นบ้านเช่นในอดีต หรือเครื่องมือที่ใช้ในการพายเรือเช่น ตะกูด ซึ่งเป็นพายขนาดใหญ่ ด้ามยาว ใช้กับเรือขนาดใหญ่ ในบริเวณที่น้ำลึกกว้าง สำหรับใช้ตัดหัวเรือไปในทิศทางที่ต้องการ ในปัจจุบันไม่มีการใช้ตะกูดแล้ว เพราะเปลี่ยนมาติดเครื่องยนต์แทน

จากข้อสังเกตดังกล่าว ทำให้เห็นอีกด้วยว่า พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารมิได้เป็นแต่เพียงห้องที่ทำหน้าที่ในการเก็บความหลังและฝังความทรงจำเท่านั้น แต่พิพิธภัณฑสถานเขายี่สารในสายตาของผู้วิจัยยังเปรียบเสมือนคลังเก็บของเก่าพร้อมให้หยิบเอามาฟื้นฟู และยังเป็นเสมือนเครื่องมือตรวจวัดไข้ให้เห็นอาการเจ็บป่วยอ่อนแอของภูมิปัญญาที่ต้องรีบเยียวยา และการที่พิพิธภัณฑสถานสามารถกระทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ได้ นั่น เกิดขึ้นจากการได้มีส่วนร่วมสร้างพิพิธภัณฑสถานของคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งเป็นชาวบ้านเขายี่สาร ที่กระบวนการใน "หาของ" และ "หาเนื้อเรื่อง" มาจัดแสดง ทำให้คนกลุ่มนี้ได้เห็นว่า มีภูมิปัญญาอะไรบ้างที่กำลังจะหายไป และต้องรีบรื้อฟื้นให้มาอยู่ในชีวิตประจำวันของคนในชุมชนเช่นเดิม อาจกล่าวได้อีกด้วยว่าการเกิดขึ้นของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารนี้ ได้เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาบ้านเขายี่สาร ด้วยการกระตุ้นให้เกิดการผลิตซ้ำภูมิปัญญาของชุมชน

ข้อค้นพบนี้ยังแสดงให้เห็นดังเช่นที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2545) พูดถึงพลวัตรของภูมิปัญญาไทยอีกด้วยว่า ภูมิปัญญาไทยนี้มีความต่อเนื่อง มีเกิด มีการเปลี่ยนแปลง มีดับสูญ มีเกิดใหม่ มีผลิตซ้ำ มีแตกแขนง มีประยุกต์ใช้ในบริบทหรือเหตุปัจจัยที่เปลี่ยนแปลงไป

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ความสามารถในการชุบชีวิตหรือผลิตซ้ำภูมิปัญญาของชุมชนขึ้นมาใหม่ได้นี้ ทำให้ปฏิบัติการดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยประกอบสร้าง ตอกย้ำ ถึงนิยามและความหมายของคุณค่าและพลังของพิพิธภัณฑสถานหรือพิพิธภัณฑสถานตามแนวคิดใหม่ที่เคลื่อนไหวและปรากฏตัวขึ้นมา ด้วยแรงกดดันที่เกิดขึ้นจากกระแสทุนนิยมและกระแสการเรียกร้องต่อบทบาทในการเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนของพิพิธภัณฑสถาน นอกเหนือจากนั้นแล้ว ปฏิบัติดังกล่าวยังสะท้อนอีกครั้งหนึ่งถึงอำนาจทางบวกของวาทกรรม โดยเฉพาะวาทกรรมท้องถิ่นนิยมและวาทกรรมว่าด้วยพิพิธภัณฑสถาน เนื่องจาก อำนาจภายใต้การกำกับของวาทกรรมดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการผลิตความรู้ ตลอดจนการรื้อฟื้น/ผลิตซ้ำวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนบ้านเขายี่สารขึ้นมาได้อีกครั้งหนึ่ง

ผลจากการศึกษาได้พบว่า การผลิตซ้ำภูมิปัญญาของชุมชนไม่ได้เกิดการผลิตซ้ำแต่เพียงเฉพาะในเรื่องของอาหารการกินเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องของกรรมวิธีในการผลิตเสื้อผ้าของคนยี่สารด้วย เนื่องด้วยเอกลักษณ์ของผ้าของคนยี่สารจะอยู่ที่การผ่านกระบวนการย้อมด้วยน้ำปะเตา ที่ทำมาจากเปลือกตะบูน สีของเนื้อผ้าที่ได้จากการย้อมจะออกมาเป็นสีน้ำตาลอมแดง ขณะเดียวกันผลจากการย้อมยังทำให้เนื้อผ้าออกมาค่อนข้างหนา เหนียว และไม่ขาดง่าย และเมื่อใส่กลางแดดแล้วก็จะไม่ร้อนอีกด้วย ทั้งนี้ ผลที่ต่อเนื่องมาจากการก่อตั้งของพิพิธภัณฑ์ก็คือการเกิดเครือข่าย "กลุ่มเปลือกไม้บ้านเขายี่สาร" ซึ่งเป็นการรวมตัวของกลุ่มผู้หญิงที่ผลิตผ้าด้วยการใช้น้ำยามัดย้อมจากเปลือกไม้ตะบูนของป่าชายเลน โดยมีสถานที่ผลิตและที่ทำการของกลุ่มอยู่ที่บ้านของคุณณู พยณตียิม รองประธานดำเนินงานพิพิธภัณฑ์

"เรื่องย้อมผ้าเนี่ยมันเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ว่า แต่ก่อนเนี่ยเสื้อผ้าจะหายาก แล้วก็ราคาแพงโดยเฉพาะในสมัยสงครามโลก ผ้าที่ราคาถูกที่สุดก็คือผ้าดิบ คือเค้าเอามาตัดเสื้อผ้ามาทำอะไรกันเอง เป็นผ้าขาว เวลาไปทำงานก็เลยต้องย้อม ย้อมเค้าก็ใช้เปลือกไม้เปลือกอะไรที่พอหาได้มาย้อม เปลือกไม้พวกนี้เค้าเคยย้อมแห่ย้อมอวนเค้าอยู่แล้ว มันทำให้แหอวนเนี่ยมันทน แล้วมันก็ออกมาเป็นสีที่มันไม่เปื้อนง่าย ถ้าเราใส่เสื้อสีขาวๆไปทำงานตามป่าตามชั้โคลนคงจะไม่เหมาะ ก็คือเอาผ้าด้ายดิบเนี่ยมาย้อม

...พอทำพิพิธภัณฑ์เสร็จก็กลัวว่ามันจะหายไป ก็เลยเอาเรื่องนี้ขึ้นมา ก็เลยไปเชิญอาจารย์จากสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานเข้ามาสอน แต่ตอนนั้นเค้าสอนด้วยสีเคมีนะ สอนมัดย้อม ..พอเค้ากลับไปแล้วเราก็รวมกลุ่มกันขึ้นมา กลุ่มที่มาอบรมนั้นแหละรวมตัวกัน แต่เราไม่ใช่สีเคมีนะ เราใช้สีบ้านเราดีกว่ามันจะได้ไม่หายไป ไม่งั้นเดี๋ยวความรู้เรื่องนี้ก็หายไป" (ณู พยณตียิม, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

อย่างไรก็ตาม เนื้อหาเรื่องนี้ได้มีการจัดแสดงอยู่ภายในพิพิธภัณฑ์เป็นหมวดหมู่เฉพาะของตน แต่จะแทรกอยู่ในตัวบทอธิบายในเรื่องของอุปกรณ์เบ็ดเตล็ดแต่เพียงนิดเดียวเท่านั้น ผู้วิจัยได้รับคำบอกเล่าจากคุณณูว่า เนื่องจากเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นหลังจากการเกิดของพิพิธภัณฑ์แล้ว ดังนั้น ผู้เข้าชมการจัดแสดงจะได้รับรู้เนื้อหาเรื่องนี้เฉพาะในกรณีที่มิวิทยากรเป็นผู้บรรยายเท่านั้น โดยเมื่อบรรยายเสร็จแล้ว วิทยากรก็จะพาคณะนักท่องเที่ยวมาชมกระบวนการทำมัดย้อมที่บ้านของคุณณู

สำหรับประเด็นข้างต้นนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงอีกครั้งในส่วนของปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ เนื่องจาก ข้อสังเกตของผู้วิจัยว่า การจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้นมี

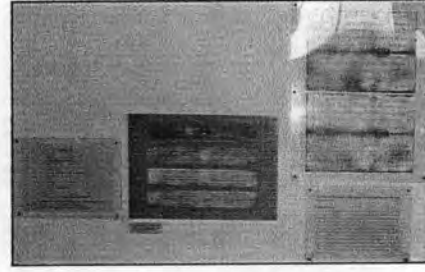
ความเคลื่อนไหวน้อย คือมีการเพิ่มเติมเนื้อหาหรือสลับเปลี่ยนข่าวของที่มาจัดแสดงบ้าง แต่ทว่าในกรณีของผู้ที่เคยเข้ามาชมแล้วก็จะไม่รู้สึกลงถึงความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหา ส่วนเหตุผลที่จะยกไปอธิบายในส่วนของการสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์นั้น เป็นเพราะข้อมูลที่ได้รับจากการวิจัยและจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทำให้พบว่า การที่พิพิธภัณฑ์ไม่ได้มีความเคลื่อนไหวทางด้านเนื้อหา จนกระทั่งกลายเป็นนิทรรศการแบบถาวรและหยุดนิ่งนั้น ส่วนใหญ่จะเกิดจากปัญหาหรือข้อจำกัดทางด้านองค์ประกอบของการบริหารจัดการ ทางด้านคน เงิน และความรู้

(4) ภูมิปัญญาด้านการแพทย์สมุนไพรและการรักษาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาในด้านนี้ เกิดมาจากสภาพความยากลำบากในการเดินทางของคนยี่สารที่การติดต่อกับโลกภายนอก ซึ่งในช่วงก่อนหน้าของการตัดถนนปีพ.ศ. 2518 นั้น ชาวบ้านเขายี่สารจะต้องอาศัยการเดินทางออกสู่โลกภายนอกด้วยทางเรือเท่านั้น ที่ลำบากยิ่งไปกว่านั้นก็คือในช่วงเวลาน้ำลตก็เหมือนถูกตัดขาดอย่างสิ้นเชิง เพราะแม้แต่การเดินทางทางเรือก็ยังเป็นไปไม่ได้ เมื่อเป็นดังนี้ ชาวบ้านยี่สารในอดีตจึงจำเป็นต้องต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บต่างๆ ด้วยการพึ่งพาตนเอง ทั้งโดยการใช้พืชสมุนไพรที่ขึ้นอยู่ในชุมชนมาประกอบเป็นยารักษาโรคที่แตกต่างไปตามอาการและรูปแบบการเจ็บป่วย พร้อมกับที่รักษาโรคร้ายไข้เจ็บด้วยการใช้คาถาอาคมควบคู่ไปกับการใช้สมุนไพร

“...ทราบมาว่าหลวงพ่อก็คงเก่าๆ เจ้าอาวาสองค์ก่อนๆ นอกจากจะต้องมีคาถาอาคมขลังซึ่งเป็นที่คุ้มครองชาวบ้านได้แล้ว ตัวนี้ก็ต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องของหมอไทย หมอโบราณ หลวงพ่อจะต้องสามารถประกอบยาได้ เพราะฉะนั้น ตามเขาเนี่ย คือถ้าเรามองตามสภาพพื้นที่ ซึ่งเป็นพื้นที่น้ำเค็ม พืชจะขึ้นได้ดีในบริเวณรอบๆ เขา หลวงพ่อก็คงเอาพวกสมุนไพรต่างๆ ไปปลูกไว้เต็มหมด ในสมัยก่อนนะสะ เพื่อที่เวลาจะทำยา หรือเวลาที่ชาวบ้านจะหายาก็จะได้มาหาตามเขา” (ธนู พยงค์ยิม, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

ตัวบทอธิบายเรื่องราวของสมุนไพรพื้นถิ่นได้บอกให้รู้ว่า แหล่งยาสมุนไพรที่สำคัญในชุมชนก็คือพื้นที่ป่าโดยรอบเขายี่สาร ชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหาพืชสมุนไพรบางชนิดมาประกอบเป็นยารักษาโรค ในขณะที่เดียวกับที่วิธีการรักษาโรคด้วยสมุนไพรและคาถาอาคมนั้นก็มีอยู่หลากหลายรูปแบบและขึ้นอยู่กับอาการของผู้ป่วยแต่ละคนด้วยว่าเป็นอย่างไร ยกตัวอย่างเช่น ยาชีวะประสะจัน ที่หากใช้วิธีการผสมตัวยาและใช้น้ำละลายยาแตกต่างกันก็จะรักษาโรคต่างกัน

ออกไป หรือต้นเหงือกปลาหมอ ที่มีชื่ออีกอย่างหนึ่งคือ จะเกร็ง ชาวอีสานสมัยก่อนนำจะต้นเหงือกปลาหมอสดๆ มาสับแล้วต้มกับน้ำ แก้วต ผื่น คัน

ภาพที่ 42-43: ตัวบทเอกสารสำเนาด้วยวิธีวาระสะจันในตำรายาสมุดของที่ชาวยีสาร์เก็บไว้ จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑน์บ้านเขายีสาร์

ทั้งนี้ เราจะได้เห็นภาพของพืชพรรณสมุนไพรและเครื่องมือที่ใช้ในการผลิตยาสมุนไพรนานาชนิดที่จัดแสดงอยู่ภายในพิพิธภัณฑน์ ยกตัวอย่างเช่น พันธุ์ไม้ที่ใช้เป็นสมุนไพรเพื่อแก้อาการผดผื่นคัน อย่างต้นจากหรือต้นเหงือกปลาหมอ เป็นต้น ในขณะที่เครื่องมือก็จะมีเครื่องบดยาทำด้วยเหล็กแบบรางซึ่งเป็นที่บดยาแบบจีน เครื่องบดทำจากหินทั้งที่เป็นหินจากภายนอกและหินจากเขายีสาร์ มีดหั่นเครื่องยา ตาชั่งเครื่องยาสมุนไพร ฯลฯ รวมถึงตัวบทประเภทเอกสารสำเนาที่แสดงถึงสูตรยาและวิธีการปรุงยาจากสมุนไพรพื้นบ้าน

ภาพที่ 44-45: ภาพถ่ายเครื่องมือผลิตยาสมุนไพร และอุปกรณ์ของจริง มีดหั่นเครื่องยาสมุนไพร จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑน์บ้านเขายีสาร์

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายว่า ภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้านของเขายีสาร์นี้ ไม่สามารถที่จะรุ่งเรืองหรือคงอยู่ไปได้พร้อมกับความเจริญของบ้านเขายีสาร์ และเมื่อไม่มีการรักษาด้วยการแพทย์แผนพื้นบ้าน ไม่มีการสืบทอดอาชีพ ผลก็คือพืชพรรณสมุนไพรที่เคยปลูกไว้ตามเขายีสาร์ ก็เริ่มลดน้อยถอยลงตามไปด้วยและไม่มีการปลูกขึ้นมาทดแทนใหม่ เพราะไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องใช้อีกต่อไปแล้ว

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ข้อมูลจากการศึกษาายังได้แสดงให้เห็นด้วยว่า ข้อจำกัดเรื่องการรักษาความปลอดภัยของพิพิธภัณฑ์ทำให้บันทึกตำรายารักษาโรคพื้นบ้านที่ทางพิพิธภัณฑ์ค้นพบและนำมาจัดแสดงไว้ภายในพิพิธภัณฑ์ ในปัจจุบันได้สูญหายไปแล้ว

“แต่เดี๋ยวนี้พอมันเล็กๆ ไข้ไปแล้ว หลายคนก็ไม่วู้จัก ก็ถอนทิ้งไป ตำรับตำราเก่าๆ ก็ ... (เสียบเสี้ยนไปชั่วคราว) ... พอแพทย์แผนปัจจุบันเข้ามา ก็ไม่ใช่ นานๆ คนที่เคยรู้จักล้มหายตายจากไป ตำรับตำราต่างๆ ก็ถูกทำลายไป ในสมัยก่อนกระดาศบ้านผมก็ต้องยอมรับว่าหายาก กำนันคนเก่าต้องใช้กระดาศที่ใช้แล้วจากอำเภอมาเขียนทับๆ เป็นตำรายาลงไปก็มี แล้วมันเป็นจุดบกพร่องอย่างหนึ่งของเราคือ เราได้ตำรายาอันนิ่งมา เราก็จัดแสดงไว้ที่พิพิธภัณฑ์ข้างล่าง เมื่อสองสามเดือน ผมเข้าไปเดินดู ปรากฏว่ามันหายไป ก็คิดว่าของอย่างนี้ใครจะเอา กระดาศก็ขาดๆ แล้ว ชาวบ้านเรียกว่าตัวกิน คือมันเป็นมอดแมลงกิน แต่เนี่ยมันหายไปทั้งเล่มเลย (หัวเราะแบบปลงๆ)” (ธนู พยณตียิม, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

ผู้วิจัยพบว่า จุดบกพร่องของความยากต่อการรักษาความปลอดภัยของข้าวของที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ ก็คือ ตัวอาคารศาลาการเปรียญซึ่งเป็นสถานที่จัดแสดงนิทรรศการนั้นจะมีลักษณะแยกออกเป็น 2 ชั้น ทางเข้าทางออกของทั้ง 2 ชั้นเป็นอิสระต่อกัน ที่สำคัญคือชั้นบนและชั้นล่างไม่สามารถมองเห็นกันได้ ในขณะที่เดียวกับที่ไม่ได้มีการนำข้าวของทุกชิ้นใส่ตู้กระจกชั้นกุญแจ ไม่มีกั้นช่องวงจรมิด และเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยโดยเฉพาะเช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ทั้งนี้ ได้พบว่าทางคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารก็ได้สังเกตเห็นถึงจุดบกพร่องนี้ด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาได้พบว่า แม้ว่าจะมีความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาเรื่องความปลอดภัยดังกล่าว แต่ในปัจจุบันยังมีได้ดำเนินการใดๆ เนื่องด้วยข้อจำกัดในเรื่องต่อไปนี้เป็น

- เรื่องของคน ซึ่งปัจจุบัน มีอาสาสมัครผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์เพียงคนเดียว ในขณะที่บริเวณอาคารจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์แยกออกเป็น 2 ชั้น ผู้ดูแลไม่สามารถมองเห็นทั้ง 2 ชั้นพร้อมกันได้ ดังนั้น หากผู้เข้าชมไม่มีความซื่อสัตย์และความรู้สึกผิดชอบชั่วดีกำกับใจอยู่ก็จะสามารถหยิบฉวยข้าวของต่างๆ ไปได้อย่างง่ายดาย

² ตัวเน้นโดยผู้วิจัย

ปัจจุบันได้แก้ปัญหาโดยลือคประตุชั้นล่างไว้ เมื่อดูข้างบนเสร็จแล้ว อาสาสมัคร จะลงมาเปิดประตูข้างล่างให้

- ในเรื่องของเงิน คือไม่มีงบประมาณเพียงพอสำหรับจะดำเนินการเจาะพื้นชั้นบน เพื่อให้มีทางขึ้นทางลงทางเดียว เพื่อที่จะได้ง่ายต่อการสอดส่องดูแลวัตถุภายใน พิพิธภัณฑ
- เรื่องของตัวสถานที่พิพิธภัณฑเอง เนื่องจากการที่จะต้องเจาะพื้นภายใน พิพิธภัณฑนั้น อาจเป็นเรื่องของการทำลายโบราณสถานของชุมชน นอกเหนือจากนี้แล้ว การดำเนินการยังไม่ต่อเนื่อง เพราะเจ้าอาวาสองค์เก่าซึ่ง ทางพิพิธภัณฑได้เคยปรึกษาหารือเรื่องของการเจาะพื้นพิพิธภัณฑได้มรณภาพ แล้ว

“มันก็มีคนดูแล แต่ก็อาจจะไม่ได้ถี่ถ้วนไปตลอด เพราะว่าคนดูนั่งอยู่ข้างบน มัน ดูแลยากเหมือนกัน เนื่องจากว่าข้างบนข้างล่างมันคนละส่วนกัน คนเค้าจะดูข้างล่างแล้ว จะให้คนเฝ้ามานั่งดูอยู่ข้างล่างด้วยเนี่ย มันก็ไม่ไหว เพราะเจ้าหน้าที่เป็นอาสาสมัคร เขาก็ ต้องนั่งคอยดูแลอยู่ข้างบน ต้องคอยดูของที่ระลึก ข้างล่างคนก็เข้าออกกันสะดวก เรา พยายามขอเจาะพื้น เพื่อที่จะเข้าทางเดียวออกทางเดียว แต่เราก้ยังกลัวอยู่ว่าคนที่ ไม่เข้าใจจะหาว่าเราทำลายโบราณสถาน ขออนุญาตเจ้าอาวาสองค์เก่าไว้แล้ว ท่านก็ให้ ที่นี้ท่านมรณภาพไปเราก้ไม่มี footnote เพียงไปตั้งกระดานเค้าออกแล้วใส่บันไดเข้าไปก็ จะว่ากันวุ่นวายไปอีก มันก็เลยคาราคาซัง” (ศิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

และในกรณีของจุดบกพร่องในการรักษาความปลอดภัยของข้าวของที่นำมาจัดแสดง ภายในพิพิธภัณฑบ้านเขายี่สารนี้ ยังทำให้เห็นอีกด้วยว่า พิพิธภัณฑชุมชนมิได้มีบทบาทในการ ควบคุม/ตัดแปลงพฤติกรรมของผู้เข้าชม ผ่านกระบวนการสอดส่องระวังระไวของเจ้าหน้าที่และ อุปกรณ์เทคโนโลยีของพิพิธภัณฑ เช่น ระบบกล้องวงจรปิดอีกด้วย เมื่อผู้เข้าชมไม่รู้สึกรู้ว่าถูกจ้อง หรือจับตามอง พิพิธภัณฑชุมชนจึงเป็นพื้นที่ในการแสดงให้เห็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ไม่มีธรรมะ กำกับใจ และธรรมชาติของมนุษย์บางคน/บางกลุ่มที่ยอมตนต่อการกำกับควบคุมของอำนาจ ภายนอก มากกว่าจะกำกับควบคุมจิตใจของตนเอง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าภายในพื้นที่ของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารจะมีได้เป็นพื้นที่สำหรับการควบคุมหรือกำกับตนเองของผู้เข้าชม เนื่องจาก ขาดกระบวนการสอดส่องระวังระไวของเจ้าหน้าที่และเทคโนโลยี อย่างไรก็ตาม หากว่าเราจะพิจารณาพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ในแง่ของการเป็นเครื่องมือในการปรับปรุงพฤติกรรมและมารยาทของมนุษย์หรือผู้เข้าชมการจัดแสดงตามแนวทางของ Foucault (Bennett, 1995) แล้วนั้น ก็จะได้พบว่า พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเป็นเครื่องมือสำหรับการกำกับและควบคุมตนเองของผู้เข้าชมด้วยเช่นกัน แต่มิได้กระทำผ่านพื้นที่ภายในพิพิธภัณฑ์และมิได้กระทำในระหว่างการเข้าชมการจัดแสดง แต่เป็นปฏิบัติการแสดงอำนาจของพิพิธภัณฑ์ผ่านกฎเกณฑ์ที่เข้ามาควบคุมช่วงเวลาในการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ รวมถึงเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการปฏิบัติการจัดแสดงวิถีความเป็นชุมชน นั่นคือ พิพิธภัณฑ์แห่งนี้มิได้เปิดให้เข้าชมตามความสะดวกหรือความต้องการของกลุ่มนักท่องเที่ยวเป็นหลัก ดังเช่นพิพิธภัณฑ์ทั่วไป แต่จะเปิดให้เข้าชมการจัดแสดงเฉพาะวันเสาร์และอาทิตย์ ตามข้อจำกัดในเรื่องของเวลาของคนในชุมชนในฐานะเจ้าบ้านหรือเจ้าของพิพิธภัณฑ์

"คือความคิดของคนบางคนส่วนก็อยากให้เราเปิดพิพิธภัณฑ์โดยตลอด สี่โมงห้าโมงเย็น แต่ว่าตัวเองวางกติกาไว้ว่าเราจะเปิดเก้าโมงเช้าถึงบ่ายสามโมงเย็น เฉพาะวันหยุด ยกเว้นวันที่มีใครขอให้เราเปิดนอกเวลา เราก็จะเปิดให้ แต่ว่าประสานงานมาก่อน เพราะชาวบ้านต้องไปทำงาน เราเปิดเก้าโมงเช้าเพราะอะไร เพราะเราเสร็จธุระจากบ้าน เราปิดสามโมงเย็นเพราะว่าชาวบ้านบ้านเขายี่สารเค้าคุ้นกับการรับประทานอาหารเช้าวัน ยุงมันชุม เป็นมาตั้งแต่อดีต เพราะฉะนั้นสามโมงเย็นเค้าอยากกลับบ้านละ กลับไปหุงหาอาหารให้คนที่บ้านรับประทาน เราก็ต้องให้เป็นไปอย่างนี้"

ที่นี้คนที่อยากให้เราเปิดนานๆก็มีความคิดว่า เอ้อ ใครที่เขาเข้ามาพิพิธภัณฑ์ปิดแล้ว เขาก็เสียความรู้สึก ก็เถียงกันนิดหน่อยว่า ถ้าของเราดี ของเรามีคุณภาพเนี่ย เขาก็มาเองให้ตรงเวลาแหละ หรือเขาบอกเราล่วงหน้า เราก็เปิดไว้ให้..." (สิริภาภา รัชตะหิรัญ, ประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น กฎเกณฑ์และเงื่อนไขต่างๆนี้ เป็นการบริหารจัดการผู้เข้าชม ที่ผู้เข้าชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์หรือนักท่องเที่ยวโดยทั่วไป ในฐานะแขกของเจ้าของบ้านจะต้องยอมรับต่อกฎเกณฑ์ที่ถูกกำหนดตามเงื่อนไขเฉพาะตัวหรือเฉพาะชุมชนของพิพิธภัณฑ์ ในขณะที่เดียวกับที่ "เจ้าของบ้าน" หรือคนในชุมชน ก็จะต้องเข้าใจธรรมชาติของความเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนและจัดลำดับความสัมพันธ์และความสำคัญระหว่างเงื่อนไขของตนเองกับ

นักท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ เพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหาหรือผลกระทบกับชุมชนในอนาคต จากสาเหตุของการคำนึงถึงความสำคัญของนักท่องเที่ยวมากกว่าตัวเอง

(5) ภูมิปัญญาด้านการทำมาหากินภายใต้สภาพธรรมชาติแบบป่าชายเลน นอกเหนือจากภูมิปัญญาในด้านของการกินการอยู่ การรักษาตัวแล้ว ผู้วิจัยได้พบว่า เมื่อพิจารณาเนื้อหาในการจัดแสดงหรือเรื่องที่น่าสนใจภายใต้พิพิธภัณฑสถานแล้วนั้น จะได้พบกับการทำมาหากินของชาวบ้านเขายี่สารภายใต้เงื่อนไขของสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลนใน 2 รูปแบบใหญ่ๆ คือ

รูปแบบแรก คือ การค้าขายด้วยวิธีการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบเป็นหลัก การอ่านตัวบทในการจัดแสดงนิทรรศการหมวด "สภาพแวดล้อมกับการอยู่อาศัย" ได้แสดงให้เห็นว่า ด้วยสภาพพื้นที่แบบดินเค็มทำให้ชาวเขายี่สารไม่สามารถทำนาและปลูกพืชผลไม้ต่างๆ ได้ ดังนั้น หนทางเดียวที่จะทำให้ทำมาหากินได้ของชาวเขายี่สารจึงจำเป็นต้องขึ้นอยู่กับลำคลองที่ล้อมรอบเขายี่สาร และคนเขายี่สารได้ใช้วิธีการแปรรูปอาหารจากวัตถุดิบที่หาได้ตามชายฝั่งเหล่านี้ เช่น กะปิ น้ำปลา หรือปลาแดดเดียว ปลาตากแห้ง ปลาเค็ม เพื่อนำมาใช้เองหรือนำไปขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าอย่างอื่น ๆ

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ตัวบทในการจัดแสดงนิทรรศการหมวด "ยี่สารในฐานะชุมชนการค้า" ยังบอกเล่าเรื่องราวการทำการค้าของชาวเขายี่สารในอดีตให้เห็นอีกด้วยว่า ชาวเขายี่สารมิได้มีเพียงแต่การแลกเปลี่ยนวัตถุดิบอาหารที่ได้จากลำคลองยี่สารกับอาหารทะเลจากแหล่งผลิตอื่นๆ เพื่อนำมาใช้เองเท่านั้น แต่ยังนำอาหารทะเลเหล่านั้นมาทำเป็นสินค้าแปรรูปและของแห้ง จากนั้นก็นำสินค้าแปรรูปและของแห้งเหล่านี้ไปขายต่ออีกครั้งหนึ่ง ในขณะเดียวกันกับที่อาชีพอื่นๆ ของชาวเขายี่สารก็ยังคงมีความเกี่ยวข้องกับการทำมาค้าขายเช่นเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น การผลิตเครื่องถ้วยชาม ภาชนะดินเผา เพื่อขาย หรือการผลิตปูนหอยหรือปูนขาวที่ทำจากเปลือกหอยแครง สำหรับใช้เป็นวัตถุดิบในการทำปูนขาวเพื่อขายเป็นสินค้า

การทำมาหากินด้วยการค้าขายเป็นหลัก รวมถึงเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตสินค้านั้น เช่น การผลิตปูนหอย เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้กลุ่มนักวิชาการจากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ผู้เข้ามาช่วยดำเนินงานด้านวิชาการพิพิธภัณฑสถานให้กับคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร ใช้เป็นข้อมูลในการนำมาชี้วัดถึงลักษณะชาติพันธุ์ของคนเขายี่สารไว้ว่า น่าจะเป็นชาวจีนหรือกลุ่มคนที่มิใช่เชื้อสายชาวจีน ทั้งยังอาจจะผสมผสานกับกลุ่มชาวมอญที่มีความเก่งและความชำนาญในการเดินเรือเส้นทางภายในอีกด้วย (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2545)

นอกเหนือจากการค้าขายจะเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ใช้งบซึ่งถึงลักษณะของความเป็นชาติพันธุ์ของคนยี่สารแล้ว อาชีพการทำมาค้าขายยังเป็นอีกหนึ่งข้อมูลที่น่ามาประกอบสำหรับการสันนิษฐานถึงความหมายในชื่อของ "ยี่สาร" อีกด้วย ดังเช่นตัวอย่างของตัวบทในหมวด "ยี่สารในฐานะชุมชนการค้า" ดังนี้คือ

"ชื่อยี่สาร น่าจะเป็นร่องรอยบอกลักษณะการค้าทางชีวิตของผู้คนในอดีต ยี่สาน หรือ ยี่สาน สันนิษฐานว่ามาจากคำว่า ปสาน ซึ่งยืมภาษาเปอร์เซีย คือ ปาซาร์ (BAZAAR) มาใช้เรียกตลาด ดังนั้นชุมชนยี่สารในอดีตคงเกี่ยวข้องกับการค้าอย่างใดอย่างหนึ่ง

แต่สำหรับชุมชนยี่สารในปัจจุบัน คำว่า ยี่สาน ไม่ได้ใช้หรือรับรู้กันโดยทั่วไปในความหมายว่าตลาด ทั้งชื่อบ้านยี่สาร ใช้ตัวสะกด "ร" แทน "น" ได้กลายเป็นชื่ออย่างทางการไป จนทำให้เกิดความเข้าใจความหมายผิดไปมาก"

ผลจากการศึกษาได้พบว่า ภูมิปัญญาด้านการทำมาหากินของชาวบ้านเขา ยี่สารภายใต้เงื่อนไขของสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลนนี้ นอกเหนือจากจะถูกสอดแทรกอยู่ในตัวบทของการจัดแสดงนิทรรศการหมวดต่างๆแล้ว ภูมิปัญญาดังกล่าวยังปรากฏผ่านภูมิปัญญาในการผลิตอุปกรณ์ที่จะช่วยอำนวยความสะดวกในการทำมาหากินนั้นอีกด้วย

ยกตัวอย่างเช่น ในการจัดแสดงภาพถ่ายในการแสดงนิทรรศการหมวดเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำและพาหนะทางน้ำได้แสดงให้เห็นอุปกรณ์ที่ใช้กับการประมงหรือจับสัตว์น้ำตามลำคลองที่ล้อมรอบชุมชน อย่าง **ทุ่นแก้ว** ซึ่งเป็นลูกกลมขนาดใหญ่ มีเชือกป่านเส้นหนาสานอย่างละเอียดหุ้มรอบทุ่นแก้วกันแตก ขนาดของเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 30 เซนติเมตร ใช้เป็นทุ่นของอวนตาข่ายขนาดใหญ่ หรือ กระชัง ทำด้วยไม้ไผ่ มีฝาปิดทำด้วยแผ่นไม้ สำหรับขังปลาหรือสัตว์น้ำที่จับไว้ไม่ให้ตาย หรือ ช้อง ทำด้วยไม้ไผ่ ใช้ได้ทั้งวางตั้งหรือสะพายไหล่เพื่อให้สะดวกในการนำไปใช้ในเวลาจับปลา ช้องนี้จะมิดชิดปิดปากไม่ให้ปลาที่จับมาแล้วออกไปได้ เป็นต้น

ภาพที่ 46: การจัดแสดงภาพถ่ายและตัวบทอธิบายได้ภาพหมวด "เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำและพาหนะทางน้ำ" จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขา ยี่สาร

และรูปแบบที่สอง คือ การทำมาหากินด้วยการขายถ่านไม้โกงกาง นอกเหนือจากสภาพแวดล้อมแบบยี่สารที่เป็นเงื่อนไขหลักให้คนยี่สารต้องทำมาหากินกับลำคลอง การจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารแสดงให้เห็นยี่สารในฐานะของ "ชุมชนคนเผาถ่าน"

ตัวบทในพิพิธภัณฑ์ได้ทำให้ผู้เข้าชมได้รู้ว่า การทำถ่านไม้โกงกางจำหน่ายเป็นอาชีพของคนยี่สาร เริ่มต้นขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ.2480 โดยการนำช่างจีนจากอำเภอกันตัง จังหวัดตรัง มาสร้างเตาเผาถ่านในหมู่บ้าน และยังคงเผาถ่านเป็นอาชีพกันอยู่ในปัจจุบัน จนถือว่าอาชีพการเผาถ่านไม้โกงกางขายนี้เป็นอาชีพที่ยั่งยืนอย่างหนึ่งของชาวยี่สาร

ภาพที่ 47: ตัวอย่างถ่านจากไม้โกงกางและตัวอย่างก้อนของจริงที่ใช้ในการหุงเป็ลือกโกงกาง จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

กิจกรรมการทำเตาเผาถ่านดังกล่าว ยังเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการแสวงหาความรู้และเทคโนโลยีเพื่อการผลิตถ่านของชาวยี่สารเพื่อให้ได้ถ่านที่มีคุณภาพที่ดี สำหรับความรู้และเทคโนโลยีดังกล่าวนี้ ประกอบด้วย (1) ความรู้และเทคนิคในกระบวนการการเผาถ่าน เพื่อให้ได้ถ่านที่อบสุกพอดี และ (2) ความรู้ในเรื่องของพันธุ์ไม้ที่จะทำให้ได้ถ่านที่มีความร้อนสูงและน้ำหนักมาก ซึ่งความรู้ในเรื่องนี้ส่งผลถึงการทำสวนป่าโกงกาง เพื่อที่จะปลูกต้นโกงกางพันธุ์เล็ก เป็นการสร้างวัตถุดิบที่จะทำให้วงจรของชีวิตคนเผาถ่านสามารถขับเคลื่อนได้ต่อไปโดยไม่มีที่สิ้นสุด (อภิญา ตันทวีวงศ์, 2545)

มีข้อน่าสังเกตอีกด้วยว่า ลักษณะของการทำมาหากินของชาวยี่สารทั้งในเรื่องของการค้าขายและการทำถ่านไม้โกงกาง สามารถสะท้อนให้เห็นภาพของยี่สารในการเป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโลกภายนอกมาโดยตลอด ในห้วงอดีตสมัยกรุงศรีอยุธยา จากการเป็นชุมชนยี่สารที่มีความคึกคักและรุ่งเรืองในฐานะของการเป็นจุดพักสินค้า เนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่กลางเส้นทางการค้าข้ามคาบสมุทรและการค้าสำเภาเลียบชายฝั่ง ได้กลายสภาพเป็นชุมชนที่ร่วรงโรยหมดความสำคัญ และต้องกลายเป็นชุมชนที่อยู่ในสภาพถูกตัดขาดจากโลกภายนอก ภายหลังจากการ

เปลี่ยนแปลงเส้นทางการค้าข้ามคาบสมุทร อีกทั้งการสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-เพชรบุรีก็ได้เข้ามาแทนที่การคมนาคมแทนแม่น้ำลำคลอง (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2545)

ในขณะที่ความเปลี่ยนแปลงในช่วงปัจจุบันของอีสาน ได้เริ่มต้นอีกครั้งเมื่อมีการตัดถนนสร้างทางเชื่อมระหว่างอีสานไปออกยังถนนธนบุรี-ปากท่อ เมื่อปีพ.ศ. 2518 ถนนนำมาซึ่งความเจริญและนำพาคนหนุ่มสาวออกไปประกอบอาชีพนอกชุมชน และถนนยังได้นำพาอาชีพใหม่ๆเข้ามาสู่อีสาน นั่นคือ การทำบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำ คนอีสานจำนวนมากหันเหมาทำอาชีพใหม่ที่ดินถูกกว้านซื้อเพื่อนำมาทำบ่อเลี้ยงกุ้ง อย่างไรก็ตาม เมื่อราคากุ้งตกต่ำลง ประกอบกับการขาดการจัดการความรู้ในการทำบ่อเลี้ยงกุ้ง ยีสาร์จึงต้องประสบกับความเสื่อมโทรมทางสภาพแวดล้อม และเกิดผลกระทบต่อชุมชนอีกหลายประการ

ผู้วิจัยพบว่า ประเด็นหลังนี้ คณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ได้มองเห็นและเป็นห่วงอยู่ด้วยเช่นกัน ตัวบทภายในพิพิธภัณฑ์จึงสะท้อนความคิดคำนึงดังกล่าวออกมาเป็นตัวบทในการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายีสาร์ ดังตัวอย่างตัวบทในการจัดแสดงหมวด “การเปลี่ยนแปลงของอีสาน” ดังนี้

“(ความเฟื่องฟูของธุรกิจบ่อเลี้ยงกุลาดำ) นำมาสู่การปรับเปลี่ยนอาชีพจากการปลูกป่าโกงกางเพื่อทำถ่านเป็นการโค่นถางป่าชายเลนและเปิดหน้าดินให้กลายเป็นบ่อเลี้ยงอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้เกิดการขายที่ดินออกไปสู่คนนอกชุมชนเป็นจำนวนมาก โดยมีกลุ่มธุรกิจใหญ่รายหนึ่งอาศัยชาวบ้านท้องถิ่นเป็นคนกลางกว้านซื้อที่ดิน ชาวบ้านบางรายยังให้คนนอกพื้นที่เช่าที่บ่อเลี้ยงในลักษณะทำสัญญาเป็นรายปี ขณะที่ชาวบ้านอีกไม่น้อยซึ่งขายที่ดินแก่นายทุนไปจนหมดเนื่องจากหวังเงินก้อนใหญ่ ก็ใช้วิธีเช่าบ่อเลี้ยงจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งมาเป็นที่ทำมาหากินไปเรื่อยๆ ปีต่อปี การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นช่วงเวลาที่คนจากภายนอกเดินทางเข้ามาในหมู่บ้านมากมายอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ช่องว่างทางฐานะระหว่างชาวบ้านเริ่มปรากฏชัดเจนขึ้นเป็นลำดับ ครอบครัวส่วนหนึ่งที่มีที่ดินไม่มากนัก ได้ตัดสินใจขายที่ดินของตนแก่คนจากภายนอกที่ต้องการลงทุนเลี้ยงกุ้งและกว้านซื้อที่ดินเก็บไว้

ผลพวงที่เกิดตามมาจากการเปลี่ยนมือที่ดินได้แก่ การอพยพออกไปของชาวบ้านที่หมดที่ดินทำกิน และอีกส่วนคือ การแปรสภาพจากเจ้าของมาเป็นแรงงานรับจ้าง”

การสะท้อนความคิดคำนึงของกลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑน์ในประเด็นข้างต้น อาจช่วยให้เรามองเห็นพิพิธภัณฑน์ในอีกแง่มุมหนึ่ง นอกเหนือจากการเป็นแหล่งเรียนรู้ตัวตนและวัฒนธรรมของชุมชน นั่นคือ พิพิธภัณฑน์กำลังแสดงตนในการเป็นพื้นที่สำหรับวิพากษ์วิจารณ์อำนาจเงินของกลุ่มทุนภายนอกที่ก้าวเข้ามาครอบงำมิติทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านเขายี่สารในโลกจริงภายนอกพิพิธภัณฑน์ จนกระทั่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนทั้งทางด้านกายภาพ ด้านสังคมและวัฒนธรรม

ยังมีข้อที่น่าสังเกตอีกด้วยว่า การทำมาหากินด้วยการแปรรูปสินค้าและการทำถ่านไม้ โกงกางดังกล่าวยังสอดรับกับการจัดแสดงในหมวด “กิจกรรมและบทบาทของผู้หญิงและผู้ชาย” อีกด้วย เนื่องจาก ตัวบทที่ใช้ในการจัดแสดงหมวดดังกล่าวนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของผู้หญิงเขายี่สารทางแฝงในด้านของเศรษฐกิจหรือกิจกรรมทางอาชีพ ซึ่งเมื่อย้อนกลับมาพิจารณา ลักษณะของการทำมาหากินแล้วก็จะเห็นจริงตามนั้น โดยเฉพาะเมื่อกำลังหลักในการทำอาชีพแปรรูปและการบริหารจัดการโรงถ่านดังกล่าวล้วนอยู่ในมือของผู้หญิงเขายี่สาร

ผู้วิจัยสังเกตถึงความพยายามในการสอดแทรกบทบาทของผู้หญิงลงไปในเรื่องหาของพิพิธภัณฑน์ชุมชนอีกด้วยว่า ในประการหนึ่ง เนื้อหาภายในพิพิธภัณฑน์สะท้อนให้เห็นตัวของผู้ดำเนินงานพิพิธภัณฑน์ ซึ่งมี “ผู้หญิง” หรืออาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ เป็นแม่งานหลักในการก่อตั้งพิพิธภัณฑน์ และมีกลุ่มผู้หญิงในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมและเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงส่วนหนึ่งในการดำเนินงาน และอีกประการหนึ่งนั่น คือ เนื้อหาภายในพิพิธภัณฑน์ยังสะท้อนให้เห็นถึงความคิดของผู้ส่งสารจากกลุ่มคนนอก จากคณะทำงานของมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และมหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ต้องการจะเชิดชูบทบาทและให้คุณค่าต่อผู้หญิงผ่านพิพิธภัณฑน์ เนื่องจาก ผู้วิจัยได้พบความคล้ายคลึงกันในเรื่องหาการจัดแสดงที่พิพิธภัณฑน์บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี ที่กลุ่มคณะผู้ส่งสารกลุ่มคนนอกเป็นกลุ่มเดียวกัน โดยที่พิพิธภัณฑน์หนองขาวนี้ ได้มีการยกพื้นที่ให้กับเรื่องราวของผู้หญิงบ้านหนองขาวขึ้นมาเป็นหัวข้อใหญ่ของการจัดแสดง ในขณะที่พิพิธภัณฑน์ชุมชนแห่งอื่น เนื้อหาและเรื่องราวของผู้หญิงเป็นเพียงส่วนประกอบของการจัดแสดง

สำหรับภูมิปัญญาในประการที่สองนี้ ผู้วิจัยขอเรียกว่าเป็นภูมิปัญญาที่มีที่มาจากพลังความเชื่อเหนือธรรมชาติ อันเนื่องมาจากข้อสังเกตคือ แม้ว่าภูมิปัญญาในด้านนี้จะเกิดขึ้นด้วยเงื่อนไขทางสภาพธรรมชาติแบบป่าชายเลนที่อยู่แวดล้อมชุมชนเช่นเดียวกับภูมิปัญญาที่เกิดจากพลังแห่งความรู้และประสบการณ์ของชุมชน แต่ภูมิปัญญาจากพลังความรู้ได้สะท้อนให้เห็นถึง

การยอมรับต่อข้อจำกัดของมนุษย์ด้วยว่า ตนเองไม่สามารถกำกับและควบคุมธรรมชาติไปได้เสียทั้งหมด ภูมิปัญญาในประการที่สองจึงเกิดขึ้นมาจากความชาญฉลาดของคนที่สามารถคิดค้นกลวิธีในการดูแลตนเองและบริหารจัดการชุมชนให้อยู่ได้อย่างราบรื่นและสงบสุข

พลังแห่งความเชื่อเหนืธรรมชาติในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น จึงเป็นภูมิปัญญาประดิษฐ์ของชุมชน ในข้อแรกนั้นเพื่อเข้ากำกับจิตใจสร้างความเข้มแข็งของแรงใจด้วยการทำให้เกิดความรู้สึกว่า ความไม่สามารถในการควบคุมธรรมชาติได้หมดไป และข้อที่สองนั้นก็คือ การเข้ากำกับแบบแผนความประพฤติของชุมชน เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีและสงบสุขในชุมชน

ผู้วิจัยได้พบว่า ภาพตัวตนของความเป็นคนไม่ยอมแพ้ต่อโชคชะตาของคนยี่สารภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ที่เกิดมาจากพลังของภูมิปัญญาที่มีที่มาจากพลังเหนืธรรมชาติ นั้น ตั้งอยู่บนชุดแห่งการรับรู้รากเหง้าในอดีตของชุมชน หรือการรับรู้เรื่องราวของบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งชุมชนบ้านเขายี่สาร ที่มีชื่อว่า "คุณปู่ศรีราชา" และภาพตัวแทนประวัติศาสตร์ของชุมชนนี้ยังได้แสดงให้เห็นถึงกลยุทธ์ในการอยู่รอดของชุมชนที่ผูกไว้กับเรื่องเล่าและตำนานของคุณปู่ศรีราชา

จากหนังสือนำชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร (2543) และหนังสือสังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร (2545) รวมถึงตัวบทเล่าเรื่องภายในพิพิธภัณฑ์ในการจัดแสดงนิทรรศการ "กำเนิดยี่สาร" ได้กล่าวถึงเรื่องเล่าถึงกำเนิดความเป็นมาของชุมชนที่มีความผูกพันกับตำนานพ่อปู่ศรีราชาไว้ว่า

"เล่ากันว่ามีคนจีนสามคนพี่น้องล่องเรือสำเภามาค้าขาย พี่คนโตชื่อจิ้นเครา คนรองชื่อจิ้นขาน คนสุดท้องชื่อจิ้นกู่ เมื่อสามพี่น้องแล่นเรือมาจนถึงบริเวณเขายี่สาร เรือสำเภาได้พុងชนเขาจนเรือแตก พี่น้องสามคนพลัดจากกัน พี่คนโตที่ชื่อจิ้นเคราไปอยู่ที่เขาตะเครา คนรองคือจิ้นขานอยู่ที่เขายี่สาร ส่วนน้องคนเล็กหรือจิ้นกู่อยู่ที่เขาอีโก้ ทั้งสามพี่น้องได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ต่างๆทำให้เกิดเป็นหมู่บ้านอยู่สืบต่อกันมาจนทุกวันนี้"

พ่อปู่ศรีราชาหรือที่ชาวบ้านยี่สารเรียกด้วยความเคารพว่า "คุณปู่ศรีราชา" มิได้เป็นแต่เพียงตำนานที่มีบอกกล่าวถึงประวัติความเป็นมาและลักษณะกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นคนจีนของคนบ้านเขายี่สารเท่านั้น แต่ชาวบ้านในชุมชนต่างเชื่อว่าคุณปู่ศรีราชานั้นมีตัวตนจริง เป็นบรรพบุรุษและเป็นผู้ก่อตั้งชุมชนยี่สารขึ้น ประวัติดังกล่าวยังสอดคล้องกับสัญลักษณ์ลำคัญของชาวยี่สาร

นั่นคือโพล์หรือตุ่มใส่น้ำขนาดใหญ่ ตามที่ **ศรีศักร วัลลิโภดม** (2545 ง) ได้สันนิษฐานไว้ว่า ผู้คนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งที่เขายี่สารในระยะแรกนั้น น่าจะเป็นพวกพ่อค้าสำเภาที่มาจากแถบประเทศจีนตอนใต้ และเมื่อคำนวณอายุของชุมชนบ้านเขายี่สารจากรูปแบบและขนาดของตุ่ม รวมถึงเศษภาชนะดินเผาจากหลุมขุดค้นทางโบราณคดีแล้ว ก็ได้พบว่าการตั้งชุมชนบ้านเขายี่สารนั้นน่าจะอยู่ในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-20 ลงมา

สำหรับเหตุผลของการที่มีได้เรียกชื่อ "จีนขาน" แต่กลับเป็นคุณปู่หรือพ่อปู่ศรีราชานั้น ไม่มีผู้ใดทราบ แต่ **วลัยลักษณ์ ทรงศิริ** (2545) ได้ศึกษาเอกสารของจิตร ภูมิศักดิ์ และเห็นร่องรอยของความเกี่ยวข้องระหว่างทั้ง 2 ชื่อ โดยที่ชื่อ "ศรีราชา" นั้น เป็นชื่อของตำแหน่งเจ้านายเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและขึ้นต่อเมืองเพชรบุรี ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19 ก่อนสมัยการสถาปนากรุงศรีอยุธยาอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 1893 เจ้าศรีราชาเป็นผู้จัดการปกครองบ้านเมืองตลอดแหลมมลายูฝั่งอ่าวไทย จึงทำให้ชื่อเสียงของเจ้าศรีราชาน่าจะเป็นที่รู้จักกันดีในกลุ่มอาชีพค้าขายทางทะเลและชุมชนที่อยู่อาศัยบริเวณชายฝั่งทะเลบริเวณอ่าวไทยทั้ง 2 ฝั่งตลอดไปถึงกรุงศรีอยุธยา ดังนั้น ข้อสันนิษฐานของการเปลี่ยนชื่อเรียกจากจีนขานมาเป็นคุณปู่หรือพ่อปู่ศรีราชา จึงอาจจะเกิดขึ้นจากตำนานการเดินทางเรือและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชายทะเลที่สอดรับกันดังกล่าว

ในปัจจุบัน รูปธรรมแห่งความเป็นบรรพบุรุษร่วมของชุมชนนี้ได้ถูกแสดงผ่านพื้นที่ของศาลพ่อปู่ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับบริเวณด้านหน้าของวัดเขายี่สารและอาคารพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

ภาพที่ 48: ศาลคุณปู่ศรีราชาหรือศาลหลวงพ่อปู่เขายี่สาร
บริเวณด้านหน้าอาคารศาลาการเปรียญพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร วัดเขายี่สาร

แต่เดิมนั้น ศาลของพ่อปู่ศรีราชานี้ตั้งอยู่บริเวณอุ้ตะเภา มีลักษณะเป็นศาลไม้ยกพื้นเตี้ยภายในบรรจุไม้เจวีต ซึ่งทำจากไม้ตะเคียนและถือเป็นสัญลักษณ์ตัวแทนของคุณปู่ ต่อมาเมื่อศาลเก่าลงและดูชำรุดทรุดโทรม จึงได้มีการย้ายศาลคุณปู่มาสร้างไว้ริมคลองยี่สารบริเวณด้านหน้าวัด

เขายี่สารและด้านหน้าของพิพิธภัณฑน์ เรียกว่า "ศาลหลวงพ่อบุเขายี่สาร" โดยที่ช่วงเวลาของการย้ายศาลนี้ไม่มีข้อมูลเรื่องเวลาปรากฏแน่ชัด แต่คาดว่าจะมากกว่า 80 ปีขึ้นไป

สำหรับสัญลักษณ์หรือตัวแทนของคุณปู่หรือพ่อบุศรีราชาในอดีตนั้นเป็นไม้เจวีต ซึ่งทำจากไม้ตะเคียน ต่อมาจึงมีการริเริ่มบวชคุณปู่ศรีราชาให้เป็นพระ จากข้อมูลในการศึกษาของผู้วิจัยพบว่า เป็นการริเริ่มของพระจากสุพรรณบุรีและกลุ่มผู้นำรุ่นเก่าของชุมชนยี่สาร โดยมีความคิดว่าการบวชพ่อบุศรีราชาให้เป็นพระนี้ จะทำให้ลูกหลานที่บวชเป็นพระอยู่สามารถกราบไหว้ได้อย่างสนิทใจ โดยที่การจัดงานบวชคุณปู่ศรีราชาให้เป็นพระนี้ เกิดขึ้นในงานประจำปีคุณปู่กลางเดือนอ้าย ประมาณปี พ.ศ. 2516 โดยมีการหล่อองค์พระพุทธรูปและสร้างศาลถาวรขึ้น ส่วนไม้เจวีตอันเป็นสัญลักษณ์เดิมก็ยังถูกนำไปบรรจุในศาลที่สร้างขึ้นแห่งนี้ด้วย รวมถึงมีการนำไปไว้ในพิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สาร ภายหลังได้มีการทำพระเครื่องเป็นเหรียญคุณปู่รูปคล้ายไม้เจวีตสำหรับพกติดตัวหรือห้อยคอได้ ทำให้ไม่จำเป็นต้องเข้ามาสักการะที่ศาลทุกครั้ง อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงคราวประกอบพิธีกรรมต่างๆเกี่ยวกับคุณปู่ ลูกบ้านเขายี่สารทุกคนจะพากันหยุดงาน และมาช่วยงานรวมถึงเข้าร่วมในพิธี (เบญจรัตน์ เมืองไทย, 2545)

เรื่องราวของการบวชคุณปู่ศรีราชาให้มาเป็นพระ และเปลี่ยนแปลงสัญลักษณ์ของคุณปู่จากไม้เจวีตมาเป็นพระพุทธรูปนี้ ยังได้สะท้อนถึงมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางสถานภาพที่แตกต่างกันของคนในชุมชน ที่ผู้มีอำนาจแม้จะเป็นอำนาจในระดับของชุมชนแต่ก็สามารถจะเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ของชุมชนได้ เนื่องจาก ในกรณีของการริเริ่มให้บวชคุณปู่เป็นพระนี้มีการริเริ่มมาจากกลุ่มผู้นำของชุมชน ผ่านการสร้างวาทกรรมหรือการสร้างกลไกให้คนในชุมชนยอมรับ ด้วยการนำเสนอความคิดหรือการผลิตชุดความรู้ที่ว่า การบวชพ่อบุศรีราชาให้เป็นพระนี้ จะทำให้ลูกหลานที่บวชเป็นพระอยู่สามารถกราบไหว้ได้อย่างสนิทใจ

ภาพที่ 49-50: ภาพถ่ายคุณปู่ศรีราชา จัดแสดงภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สาร

สำหรับผลจากการศึกษาเรื่องภาพตัวแทนภูมิปัญญาของชุมชน ในประเภทของภูมิปัญญา แห่งความเชื่อเหนือธรรมชาติที่พบผ่านพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนี้ มีความเชื่อมโยงกับพ่อปู่หรือ คุณปู่ศรีราชา ในฐานะของบรรพบุรุษและเป็นผู้ก่อตั้งชุมชนเขยี่สาร โดยภูมิปัญญาดังกล่าวถูก นำมาใช้ใน 3 รูปแบบด้วยกัน คือ เพื่อกำกับควบคุมความคิดและความประพฤติของชาวเขยี่สาร เพื่อ เป็นที่ ยึดเหนี่ยว สร้างขวัญและกำลังใจให้กับคนในชุมชน และเพื่อช่วยในการสร้างเครือข่ายทั้งใน และนอกชุมชน

ในประการแรกนั้น พ่อปู่หรือคุณปู่ศรีราชาจะช่วยกำกับควบคุมความคิดและความ ประพฤติของชาวเขยี่สาร รวมถึงช่วยจัดการระงับความขัดแย้งหรือความแตกแยกที่เกิดขึ้น ภายในชุมชน ยกตัวอย่างเช่น การให้พ่อปู่ศรีราชาเป็นกลไกช่วยกำกับให้คนในชุมชนมีความ สามัคคี ไม่ทะเลาะแว้งกัน กล่าวกันว่า เมื่อเกิดกรณีพิพาทต่างๆขึ้นในชุมชนก็จะมีการนำคุณปู่มา สบายานกับคุณปู่ เมื่อได้สบายานกันต่อหน้าคุณปู่แล้วถือว่าให้เลิกแล้วต่อกัน โดยชาวบ้านเชื่อว่าถ้า ใครโกหกหรือผิดคำสบายาน ก็จะถูกลงโทษจากอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของคุณปู่ศรีราชา (เบญจรัตน์ เมืองไทย, 2545)

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น กลไกกำกับแบบแผนความประพฤตินี้เป็นสิ่งที่สำคัญและ จำเป็นสำหรับคนในชุมชนที่ถูกปิดล้อมจากโลกภายนอก การเดินทางติดต่อกับชุมชนภายนอก เป็นไปอย่างยากลำบาก ชาวบ้านในชุมชนจึงต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในหลากหลายเรื่องและหลาก รูปแบบ เช่น การร่วมมือกันทำงาน การพึ่งพาอาศัยกันในยามเจ็บไข้ได้ป่วย ภูมิปัญญาในด้านนี้จึง ถูกนำมาใช้เพื่อจัดการในด้านของความสามัคคี เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจและความสงบสุข ขึ้นในชุมชน

ในประการที่สองนั้น อาจกล่าวได้ว่า "คุณปู่ศรีราชา" นี้ช่วยให้วิถีชีวิตของคนเขยี่สารที่ต้อง อยู่ภายใต้เงื่อนไชทางธรรมชาติลดน้อยลง เพราะเขยี่สารเป็นชุมชนที่ล้อมรอบไปด้วยป่าชายเลนและ ลำคลองสายต่างๆ ธรรมชาติในสภาพนี้ นอกจากจะทำให้ชาวเขยี่สารต้องดำรงชีวิตอยู่อย่างลำบาก ยากเย็นแล้ว ยังทำให้ชุมชนเขยี่สารมีลักษณะเป็นชุมชนปิด เสี่ยงต่อภัยอันตรายจากโจรปล้นอย่าง มากอีกด้วย แต่ทว่าคนเขยี่สารก็มีพ่อปู่ศรีราชาเป็นผู้ที่คอยปกป้องและคุ้มครองชุมชน ให้ แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่างๆ

พ่อปู่ทำให้พวกโจรมองไม่เห็นฝั่งที่จะเข้าจอดเรือขึ้นปล้น จะเห็นเป็นเพียงป่ารกครึ้ม เท่านั้น หรือบางครั้งก็จะมองเห็นเป็นทหารที่แต่งกายแบบนักรบโบราณอยู่บนฝั่ง จนทำให้พวกโจร

ไม่กล้าเข้ามา และด้วยสภาพแวดล้อมแบบปิด ทำให้พาหนะหลักของการคมนาคมของที่นี่มีเพียงเรือเท่านั้น ดังนั้น เมื่อชาวบ้านจำเป็นจะต้องเดินทางออกนอกหมู่บ้านเพื่อทำการค้าหรือกิจกรรมใดๆเพื่อการดำรงชีพ เพื่อลดความวิตกกังวลของตนเองและครอบครัว ก็จะขอให้คุณปู่ช่วยปกป้องคุ้มครองให้ปลอดภัยในการเดินทาง และแม้ในปัจจุบันจะมีถนนตัดผ่านแล้ว แต่ชาวบ้านก็ยังคงขอให้คุณปู่คุ้มครองให้ปลอดภัยจากอุบัติเหตุในการเดินทางอยู่ดังเดิม

นอกจากนั้นแล้ว พ่อปู่หรือคุณปู่ศรียายังเปรียบเสมือนกลไกในการกระตุ้นเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการทำงานของชาวบ้านชุมชนเขายี่สาร ด้วยการช่วยอำนวยความสะดวกให้เกิดความสำเร็วจให้กับผู้ที่มาจุดธูปบอกกล่าวเมื่อจะทำกิจการใดหรือจะจัดงานมงคลใด กล่าวกันว่า หากไม่มาบอกกล่าวคุณปู่แล้ว ก็อาจมีอันเป็นไปในทางที่ไม่ดีหรือไม่สามารถจัดงานให้ลุล่วงได้

“บางทีพอมันเจอทางตันนี่อะไรไม่ได้ สิ่งแรกที่จะนึกถึงก็คือพ่อปู่... จะออกจากบ้านก็ต้องยกมือไหว้ หรือเลยไปแล้วนี่ขึ้นมาได้ก็ยกมือกลับไปไหว้

...อย่างเมื่อก่อนเวลาเรียนจบแต่ละชั้นแต่ละชั้นจะไปเรียนต่อก็ต้องไปบอกพ่อปู่ก่อน จะช่วยหรือไม่ช่วยก็ไม่รู้แหละ ต้องไปบอก กลัวมาก ๆ ก็ต้องบนบานศาลกล่าว”
(มณฑา พยนต์เยี่ยม, กรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

สำหรับประเพณีที่สามนั้น อาจกล่าวได้ว่า คุณปู่ศรียานี้มีอิทธิพลต่อคนยี่สารในฐานะของการสร้างเครือข่ายทั้งในชุมชนและนอกชุมชนในฐานะลูกหลานของบรรพบุรุษเดียวกัน เรื่องเล่าจากปากคำของคุณธนู พยนต์เยี่ยม อดีตประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร (สัมภาษณ์, 7 มกราคม 2549) ทำให้พบว่า นอกจากพ่อปู่ศรียาจะเป็นเครื่องแสดงอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน ด้วยการทำให้คนบ้านเขายี่สารรู้สึกถึงความเป็นพวกเดียวกัน ด้วยการมีรากเหง้าเดียวกันในฐานะของการเป็นลูกหลานของคุณปู่ศรียาเช่นเดียวกันแล้วนั้น ตำนานของชุมชนที่บอกเล่าถึงชายชาวจีน 3 คนพี่น้อง ที่แยกย้ายกันไปตั้งบ้านเรือนตามเขาต่างๆ ยังทำให้ชาวยี่สารสามารถพลิกใช้ตำนานแห่งความเป็นสายเลือดเดียวกัน มีบรรพบุรุษเป็นพี่น้องร่วมท้องเดียวกันนี้ มาเป็นกลยุทธ์ในการเอาตัวรอดในเรื่องของอาหารการกิน ด้วยการสร้างเครือข่ายทางสังคมหรือสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านในชุมชนที่มีชื่อปรากฏตามตำนาน เพื่อขอความช่วยเหลือในเรื่องของข้าวหรือน้ำเพื่อการดำรงชีพของตนได้อีกด้วย ตัวอย่างเช่น เขาตะเครา

ของพี่ชายคนโตเพื่อการแสวงหาและแลกเปลี่ยนน้ำจิต ส่วนเขาอู่ก็ของน้องชายคนเล็กก็เพื่อการแลกเปลี่ยนข้าวและของป่ามาไว้ใช้ในการบริโภค

พร้อมกันนั้น ความเชื่อเกี่ยวกับพ่อปู่ศรียายังผูกพันกับประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนต่างๆในชีวิตของชาวยีสารอีกด้วย อาทิ ประเพณีที่เกี่ยวกับการเกิดที่เด็กที่เกิดใหม่นั้นก็ต้องนำไปจุดธูปบอกกล่าวกับคุณปู่ศรียารวมทั้งการนำน้ำมนต์ของคุณปู่ศรียารามาสมน้ำอาบให้เด็ก และยังมีเอาผ้าสามสีที่มีผู้นำมาถวายคุณปู่จิกเป็นชิ้นเล็กๆผูกข้อมือเด็ก (อภิญา ตันทวิวงศ์, 2545) หรือประเพณีงานบวชที่ผู้บวชจะต้องไปจุดธูปบอกกล่าวกับพ่อปู่ศรียาก่อน รวมถึงงานประเพณีต่างๆในชุมชน เช่น เวียนเทียนคุณปู่ศรียารในวันสุดท้ายของเทศกาลสงกรานต์ ที่สำคัญคืองานประจำปีคุณปู่ศรียารที่ลูกบ้านชาวยีสารทุกคนจะต้องมาให้เข้าร่วมพิธีให้ได้ ดังได้กล่าวไว้ในตอนต้น

ความเชื่อที่มีต่อคุณปู่ศรียาดังกล่าวยังได้สะท้อนและตอกย้ำผ่านความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านในชุมชน ดังเช่นที่ในเวลาที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จมาทำพิธีเปิดพิพิธภัณฑสถานชาวยีสารนั้น หมายกำหนดการเดิมนั้นเป็นเพียงแต่การเดินทางมาเปิดป้ายพิพิธภัณฑสถานแล้วเดินทางกลับ แม้ว่าทางชาวบ้านในชุมชนจะได้พยายามขอเวลาจากผู้ประสานงานให้ท่านได้มาไหว้ที่ศาลพ่อปู่ก่อนแต่ก็ไม่ได้ได้รับความยินยอม แต่เมื่อสมเด็จพระเทพฯเสด็จ อนุญาตเยี่ยม (2549) ประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานชุดแรกได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังด้วยน้ำเสียงปลาบปล้ำใจว่า

“คำถามแรกที่ท่านถาม คือ พ่อปู่อยู่ตรงไหนไปที่พ่อปู่ก่อน เสด็จฯ นำหน้าเลยเลยดีใจกันใหญ่”

ที่สำคัญคือ ภาพถ่ายและตัวบทที่บรรยายเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมพ่อปู่ศรียารภายในพิพิธภัณฑสถานจึงเป็นหลักฐานยืนยันผลการวิเคราะห์ของผู้วิจัยว่า ศักยภาพในการปรับตัวของชุมชนเข้ากับสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยได้อย่างยากลำบากนี้ มิได้เกิดเพราะภูมิปัญญาความรู้หรือประสบการณ์ในการปรับตัวเองเข้ากับสภาพธรรมชาติของชาวบ้านในชุมชนบ้านชาวยีสารแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังเกิดจากหลักยึดทางจิตใจ เป็นภูมิปัญญาประดิษฐ์ของชุมชนในการสร้างพลังความเชื่อเห็นธรรมชาติ ชาวบ้านยีสารมีพ่อปู่หรือคุณปู่ศรียารไว้ประคองจิตใจให้ทนสู้และอดทนยามต้องเผชิญกับความยากลำบากหรือเหตุการณ์อันเป็นผลจากธรรมชาติเช่นฟ้าผ่าที่ยากจะรับมือ ในขณะที่เดียวกับที่คุณปู่ยังเปรียบเสมือน “ตำรวจคุมใจ” หรือเป็นกลไกใน

การควบคุมความประพฤติ เป็น “วีรบุรุษของท้องถิ่น” ให้ชาวยี่สารได้ยึดเป็นกรอบแห่งการกระทำ ให้ร่วมแรงร่วมใจ สามัคคีกัน รวมตลอดถึงไม่ประพฤติหรือกระทำการใดที่ไม่เหมาะสมตาม บรรทัดฐานของชุมชนอีกด้วย

[2] ภาพตัวแทนสู่แบบอย่างความประพฤติ

ผลจากการศึกษาปฏิบัติการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ พบว่า การจัดแสดงเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนบ้านเขายี่สารนั้น หากใช้เวลาในการเข้าชมและพินิจพิจารณาอย่างจริงจัง ก็จะสามารถเกิดจินตนาการถึงความคิดและการกระทำที่อาจนำมาประพฤติปฏิบัติตามในชีวิตจริง เช่นเดียวกับที่ผู้วิจัยได้ค้นพบภาพตัวแทนแห่งความประพฤติที่สังคมควรยึดถือและปฏิบัติ ในการจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ณ อาคารพระที่นั่งศิวโมกชพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ภาพตัวแทนแห่งความประพฤติที่สังคมควรยึดถือและปฏิบัติดังกล่าว เกิดขึ้นมาจากการที่ พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารกำลังแสดงออกซึ่งหน้าที่ที่เกี่ยวพันกับหน้าที่ทางการศึกษาใน รูปแบบเดิมของพิพิธภัณฑ์ แต่เปลี่ยนจากการให้ความรู้ตามหลักสาขาวิชาต่างๆ มาเป็นการให้ความรู้หรือ สอนผู้ดู/ผู้ชมว่าชีวิตของเราเป็นเช่นไร ตลอดจนการสอดแทรกอุดมการณ์หรือค่านิยม หรือบรรทัดฐานทางสังคมของชุมชนผ่านเนื้อหาหรือการจัดแสดงนิทรรศการภายใน พิพิธภัณฑ์

สำหรับค่านิยมทางจริยธรรมที่สำคัญผู้วิจัยได้ค้นพบจากภาพ ตัวบท และการบอกเล่า เรื่องราวจากการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านเขายี่สาร โดยพยายามตีความให้ สอดคล้องและเหมาะสมกับภาวะการณ์ในปัจจุบัน ประกอบด้วย

การรู้จักใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหา ในความหมายถึง การแสดงออกซึ่ง ความสามารถการใช้ความคิด ไหวพริบ และปัญญา เพื่อค้นหาสาเหตุและแก้ไขในทางสร้างสรรค์ ต่อสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตและการทำงาน ทั้งของตนเองและของส่วนรวม ค่านิยมใน ด้านนี้สอดคล้องกับการจัดแสดงนิทรรศการ ที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวบ้านเขายี่สารในด้านของการดำรงชีวิตประจำวัน ในการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อนำมาใช้ในการบริโภคและการจัดการเรื่องอาหาร ยกตัวอย่างเช่น เมื่อยี่สารเป็นชุมชนที่มีแต่น้ำกร่อย ชาวบ้านจึงเลือกใช้วิธีการจัดการปัญหาเรื่องน้ำจืดด้วยการจัดหาโพล์หรือตุ่มน้ำขนาดใหญ่เพื่อมาใช้ในการรองและ กักเก็บน้ำฝนสำหรับไว้กินไว้ใช้ตลอดปี หรือเรื่องของอาหารที่เป็นพืชพรรณน้ำกร่อยทำให้มีความ

เค็มอยู่ในตัว แต่ชาวบ้านก็ค้นหาวิธีการกำจัดความเค็มออกก่อนเพื่อให้สามารถนำมาบริโภคได้ โดยไม่เป็นอันตราย เป็นต้น

ความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ในความหมายถึง การแบ่งปันและให้ความช่วยเหลือผู้อื่น ทั้งทรัพยากรเงิน แรงงาน หรืออื่นๆ ตามกำลังความสามารถของตน ต่อผู้อื่นทั้งในระดับเครือญาติและในระดับชุมชน ค่านิยมในด้านนี้ ผู้วิจัยจินตนาการจากภาพวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันในยามเจ็บไข้ได้ป่วยของชาวบ้านเขายี่สาร เนื่องจากการอยู่ในสภาพพื้นที่ที่ทุรกันดารและเหมือนถูกตัดขาดจากโลกภายนอก ผ่านทางตัวบทบอกเล่าเรื่องราวและการจัดแสดงตำรายาพื้นบ้าน รวมถึงเครื่องมือผลิตยาสมุนไพรและพืชสมุนไพร ที่แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันในการหาตัวยารักษาและปรุงยาสมุนไพรเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยดังกล่าว รวมถึงการจัดแสดงในหมวดประเพณีท้องถิ่นของคนยี่สาร ยกตัวอย่างเช่น ประเพณีเยี่ยมศพ ชาวบ้านจะพากันนำน้ำตาลและข้าวสารไปให้ในวันแรกที่มีผู้เสียชีวิต และของเยี่ยมเหล่านี้จะถูกนำมาประกอบอาหารทั้งคาวหวาน เพื่อเลี้ยงแขกในงานศพ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าภูมิปัญญาด้านสมุนไพรและประเพณีดังกล่าวจะสูญหายไปจากชุมชนแล้ว แต่ผู้วิจัยได้พบว่า ความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ของชุมชนได้แสดงให้เห็นผ่านกระบวนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารร่วมกัน ดังตัวอย่างถ้อยคำให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้คือ

“เราเอง เรารู้ว่าใครมีฝีมือทางไหน เราขอความร่วมมือเค้า เขาคนนี้เป็นช่างไม้ ขอแรงหน่อยนะคะ มาช่วยกันทำหน่อย เขาก็ใช้เวลาเท่าที่เค้าจะมีอยู่เนี่ยเอามาช่วยเราทำ อันนี้ต้องถือว่าเป็นความร่วมมืออย่างงดงามมากเลยของชุมชน ไม่มีรายได้อะไรให้เค้า ไม่มีค่าใช้จ่าจ่าย อย่างมากเรามีเงินอยู่เราก็เลี้ยงอาหารกันบ้าง ซื้อขนมกินกันบ้าง” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

ในขณะที่ภาพตัวแทนผ่านพิพิธภัณฑ์ได้สะท้อนให้เห็นภาพความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ของคนชุมชนบ้านเขายี่สารแล้วนั้น ก็ยังได้แสดงให้เห็นถึง ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ในความหมายถึง การดำรงชีวิตโดยให้ความช่วยเหลือ ร่วมแรงร่วมใจ และให้การแบ่งปันต่อกันและกันในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเงิน แรงงาน ข้าวของเครื่องใช้ หรืออื่นๆ รวมถึงการไม่ทะเลาะเบาะแว้งภายในชุมชนเดียวกันอีกด้วย พฤติกรรมทางจริยธรรมในข้อนี้สะท้อนให้เห็นผ่านตัวบทบรรยายเรื่องราวความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพ่อปู่ศรีราชา จากการศึกษาเมื่อมีกรณีพิพาทต่างๆเกิดขึ้นในชุมชนนั้น เมื่อได้มาสอบถามต่อหน้าคุณปู่แล้วก็จะถือว่าเลิกราต่อกัน รวมถึงเนื้อหาที่แสดงถึงวิถีใน

การดำรงชีวิตทางวัฒนธรรมของชาวบ้านยี่สารภายในพิพิธภัณฑ์ ในหมวดประเพณีท้องถิ่นของ ชาวยี่สาร ที่แสดงให้เห็นถึงตัวอย่างความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจในการทำกิจกรรมร่วมกันในงาน บวชนาคหรือประเพณีเยี่ยมศพ เป็นต้น

ภาพตัวแทนแห่งความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันดังกล่าว ยังคงเป็นเนื้อแท้ของคนชุมชนบ้าน เขายี่สาร ดังตัวอย่างถ้อยคำให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้คือ

“สังเกตว่าเวลาจะทำอะไรเขาก็ร่วมมือกันดี เมื่อก่อนวัดเนีย่ไม่มีการเรียไร พอถึง คราวเขาก็จะเอาเงินไปบริจาคกัน ส่วนรวมจะทำอะไรเขาก็จะเอาเงินไปช่วย เอาแรงงาน เข้าไปช่วย” (ธนู พยนต์เยี่ยม, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

จะเห็นได้ว่า ภาพตัวแทน “เธอผู้ไม่แพ้” ที่ปรากฏต่อสายตาของผู้วิจัยในข้างต้นนั้น เป็น ภาพตัวแทนที่สอดคล้องกับการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ในช่วงกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลง เป็น พิพิธภัณฑ์ชุมชนหรือพิพิธภัณฑ์ของท้องถิ่นในแบบที่ Hooper-Greenhill (2000) นักวิชาการ พิพิธภัณฑ์เรียกว่า “post-museum” อันเนื่องมาจากกระบวนการทำงานกับพิพิธภัณฑ์ในรูปแบบนี้ จะแตกต่างจากพิพิธภัณฑ์ในแบบของ “modern-museum” หรือพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ/ระดับชาติ ตรงที่พิพิธภัณฑ์ชุมชนนี้จะทำให้หลากหลายมุมมองและหลากหลาย “เสียง” ในสังคมได้ปรากฏออกมา ซึ่งใน กรณีของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารก็คือ เสียงของชาวบ้านในชุมชน ทั้งเสียงของผู้หญิงและเสียงของ ผู้ชายที่ไม่มีตัวตนปรากฏในพิพิธภัณฑ์ระดับชาติ นั่นเอง

นอกเหนือจากนั้นแล้ว พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารยังเป็นพิพิธภัณฑ์ในแบบ “ecomuseum” ที่ผู้เข้าชมจะสามารถมองเห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งของกับผู้คนที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม เป็น กระแจกที่ส่องให้เห็นตัวตนของชุมชน ความสัมพันธ์ของชุมชน/ชาวบ้านกับสิ่งแวดล้อม พร้อมไปกับ รากเหง้า การกระทำ และลักษณะเฉพาะของกลุ่มคนในชุมชนนั้นๆ (ชีวลิทธิ บุญยเกียรติ, 2548 ข) ดังที่ผู้วิจัยเห็นภาพสะท้อนแห่งภูมิปัญญาของชาวบ้านเขายี่สารในการอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อม ที่อยู่ได้อย่างยากลำบาก เป็นความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้และ เก็บเกี่ยวจากประสบการณ์เพื่อแก้ไขปัญหาในเรื่องต่างๆดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั่นเอง

5.1.2 ข้างหลังภาพ

การศึกษาในส่วนนี้เปรียบเสมือนกับการพลิกดูเพื่อให้เห็นถึง “ข้างหลังภาพ” หรือเบื้องหลังการถ่ายทำของพิพิธภัณฑที่เปรียบเสมือนกับ “backteller” ในการเล่าเรื่อง โดยผู้วิจัยจะเริ่มต้นจากการศึกษาว่าผู้เล่าเรื่อง/ผู้ส่งสาร/ผู้เข้ารหัสความหมาย หรือ encoder ของพิพิธภัณฑที่บ้านเขายี่สารนี้คือใคร และเมื่อได้เห็นถึงผู้สร้างภาพแล้วนั้น สิ่งที่จะขาดไม่ได้เลยก็คือการศึกษาถึงกลวิธีหรือกลยุทธ์ในการสื่อสารกับการสร้างภาพตัวแทนเธอผู้ไม่ยอมแพ้อันใดโชคชะตาดังกล่าว

5.1.2.1 ผู้ส่งสารคือใคร

เนื่องจากภาพตัวแทนเธอผู้ไม่แพ้ของคนและชุมชนบ้านเขายี่สารที่ปรากฏผ่านสื่อพิพิธภัณฑของชุมชนนี้ ทั้งหมดล้วนแล้วแต่เป็นการ “ประกอบสร้าง” จากสัญญาณหลากหลายแบบที่นำมาร้อยเรียงกันเพื่อเล่าเรื่องหรือส่งผ่านความหมายที่ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑต้องการสื่อสารออกมา ดังนั้น ก่อนที่จะรายงานถึงผลการศึกษาเรื่องของสัญญาณย่อยในแต่ละชุดสัญญาณใหญ่ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างพลังหรืออำนาจให้กับการเล่าเรื่องหรือประกอบสร้างภาพตัวแทนของพิพิธภัณฑนั้น ผู้วิจัยจะขอเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์ว่า ในกรณีของพิพิธภัณฑบ้านเขายี่สารนี้ ใครคือผู้ส่งสารหรือผู้เลือกเนื้อหาหรือเลือกเรื่องที่จะนำมาเล่า เลือกตัวละครและเลือกชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก

[1] ผู้มีส่วนในการประกอบสร้างตัวแทนคือใคร

ผลจากการศึกษาได้พบว่า ผู้เล่าเรื่องหรือผู้มีส่วนในการประกอบสร้างภาพตัวแทนของชุมชนผ่านสื่อพิพิธภัณฑบ้านเขายี่สารนี้ จะประกอบด้วยบุคคลใน 2 กลุ่มใหญ่ ซึ่งหากใช้เกณฑ์ความเกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านเขายี่สารแล้วนั้น จะแยกออกได้เป็น “กลุ่มคนใน” และ “กลุ่มคนนอก” ดังต่อไปนี้คือ

กลุ่มแรก คือกลุ่มคนใน หรือชาวบ้านในชุมชนบ้านเขายี่สาร ซึ่งหากพิจารณาจากบทบาทในการทำงานหรือกระบวนการเลือกเนื้อหาแล้วนี้ จะสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ โดยใช้เกณฑ์เรื่องของความมาก/น้อยของบทบาทหรือน้ำหนักในการทำงานเข้ามาแบ่งดังรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

1) *กลุ่มชาวบ้านทั่วไป* กลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มผู้นำในชุมชนที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูล ช่วยออกความคิดเห็น และช่วยตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่กลุ่ม “คนนอก” เก็บรวบรวมและสืบค้นมา กลุ่มนี้มีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์ด้วยการเป็นคณะกรรมการ ได้แก่

- (1) คณะกรรมการอำนวยการ ประกอบด้วยกลุ่มผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน และกลุ่มพระสงฆ์ และ
- (2) คณะกรรมการที่ปรึกษา ประกอบด้วย กลุ่มผู้ใหญ่และผู้นำในระดับที่รองลงมาจากกลุ่มอาวุโส

ทั้งนี้ ในส่วนบทบาทของชาวบ้านทั่วไป เช่น กลุ่มผู้ใหญ่ผู้ชายและผู้หญิงและกลุ่มเด็ก ซึ่งเปรียบเสมือนกองทัพหนุนในการช่วยบริจาคทรัพย์และกำลังกายในการจัดพิพิธภัณฑ์นั้น ผู้วิจัยจะขยายความเพิ่มในหัวข้อของรูปแบบและระดับของการมีส่วนร่วมในพิพิธภัณฑ์ ในส่วนของปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์

2) *กลุ่มคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์* โดยมีอาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ เป็นประธาน หากพิจารณาคุณลักษณะสำคัญของบุคคลที่อยู่ในกลุ่มนี้ จะพบว่าคุณสมบัติหลักคือความเป็นบุคคลที่มีใจรักและความชอบในการทำงานพิพิธภัณฑ์ชุมชน รวมถึงเป็นกลุ่มที่มีประสบการณ์ในการร่วมก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารในยุคเริ่มแรก นอกเหนือจากนั้นแล้วยังมีคุณสมบัติที่สำคัญอีกข้อหนึ่งก็คือ การเป็นผู้ที่ใฝ่รู้และกระตือรือร้นในการศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของชุมชนและการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชน

ข้อที่น่าสังเกตคือ ผู้วิจัยได้พบว่า ปัจจัยในเรื่องของความรู้ ทั้งในเรื่องของระดับการศึกษา และความรู้เกี่ยวกับวิชาการด้านพิพิธภัณฑ์ศึกษา มิได้เป็นตัวแปรที่สำคัญในการแบ่ง “คนใน” ทั้ง 2 กลุ่มออกจากกัน แต่ปัจจัยที่ทำให้การเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานมากน้อยกว่ากันนั้น จะอยู่ที่ความหลากหลายและระดับของความสนใจที่มีให้กับการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่แตกต่างกัน นั่นคือ ในกลุ่มแรกจะสนใจที่ชุมชนจะได้มีพิพิธภัณฑ์ชุมชนเพื่อแสดงเนื้อหาและความเป็นมาของชุมชน (สนใจ product) แต่ในกลุ่มที่สองนี้จะสนใจการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ทั้งในเรื่องของเนื้อหา เช่น ขั้นตอนการค้นคว้าเก็บรวบรวมเนื้อหาข้อมูลของชุมชน เพื่อนำความรู้ดังกล่าวมาเป็นเนื้อหาสำหรับการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ และในเรื่องของการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ เช่น การทำทะเบียนวัตถุ การเลือกเนื้อหาและข่าวของ การจัดแสดงเนื้อหาและสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น (สนใจทั้ง product และ process)

“ที่นี้วิธีการจัดใหม่มันก็มีขั้นตอนเยอะแยะไปหมดเลย เช่น การเก็บเนื้อหาโดยการวิจัย การนำเสนอเนื้อหาเนี่ยเราก็คิดว่าน่าจะเป็นความคิดเห็นของคนในชุมชนด้วย

เราไม่ควรจะจัดตามความคิดเห็นของเราคนเดียว เราก็มีการประชุมชาวบ้านว่าเนื้อหาของยี่สารเนี่ยเราอยากจะทำเสนออย่างไร ในที่ประชุมนั้นก็ช่วยกันคิด ช่วยกันเสนอความคิดเห็นว่าใช่ไม่ใช่ ชอบไม่ชอบ แล้วเราก็จะมาจัดว่าเราจะจัดวางเนื้อหาในเรื่องอะไรบ้างเท่าที่เราศึกษาค้นคว้าได้ วิจัยได้” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

นอกจากนั้นแล้ว ผู้วิจัยยังได้ตั้งข้อสังเกตต่อคุณสมบัติส่วนตัวของอาจารย์สิริอาภา ผู้ซึ่งรับอาสาเข้ามาเป็นแม่งานหลักในกระบวนการสร้างพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารในชุดที่สอง และปัจจุบันเป็นประธานคณะดำเนินงานพิพิธภัณฑ์อีกด้วย เหตุผลสำหรับการตั้งข้อสังเกตดังกล่าวเนื่องมาจากผู้วิจัยมองเห็นว่า คุณสมบัติหรือคุณลักษณะส่วนตัวของอาจารย์สิริอาภา นั้นเป็นคุณสมบัติที่เอื้อต่อการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารอย่างยิ่ง โดยคุณลักษณะ 2 ประการสำคัญที่ผู้วิจัยค้นพบมีดังนี้คือ

- **การมีลักษณะผสมผสานของความเป็นคนในและคนนอก** การเป็นคนใน คือ อาจารย์สิริอาภาเป็นคนยี่สารโดยกำเนิด นามสกุลเดิมคือ “พยนต์ย์ม” ซึ่งเป็นนามสกุลใหญ่ของบ้านเขายี่สาร ความเป็นคนในนี้เอื้อประโยชน์ต่อการทำพิพิธภัณฑ์ในแง่ของการทำให้มีความรู้ในด้านเนื้อหาของชุมชน รู้ตัวบุคคลที่จะประสานขอความร่วมมือทั้งในด้านของข้อมูล เงิน และแรงงาน

ในขณะที่การเป็นคนนอกนั้น คือ การที่ออกมาทำงานนอกชุมชน รับราชการอยู่ที่มหาวิทยาลัยศิลปากร และด้วยความเป็นคนนอกและเป็นนักวิชาการนี้เองที่ช่วยเอื้อต่อการประสานงานกับกลุ่มนักวิชาการที่จะเข้าไปช่วยเหลือในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ทั้งนี้ อาจกล่าวได้อีกด้วยว่า การมีลักษณะผสมผสานของความเป็นคนในและคนนอกนี้เอง ที่ทำให้อาจารย์สิริอาภาได้รับความเชื่อถือและไว้วางใจจากชุมชนให้เข้ามาเป็นแม่งานหลักในการดำเนินงาน

“การที่มีคนในอย่างเนี้ยมันจะได้เปรียบกว่าการที่มีคนนอกเข้าไปโดยลำพัง ถ้าคนนอกเข้าไปโดยลำพังอาจจะไม่ได้รับความร่วมมือ อาจจะมองไม่เห็นบางอย่างก็ได้ เพราะบางอย่างมันถูกบังไว้ ถ้าไม่ไปกระตุ้น เค้าก็ไม่เอาออกมาให้ แต่พอมีคนใน มันประสานทั้งนอกทั้งใน มันก็ชัดขึ้นมา แล้วก็ยอมรับเลยว่า กว่ามันจะเป็นตัวพิพิธภัณฑ์ขึ้นมาได้เอกสารอะไรต่างๆที่ตัวเองเยอะมาก เพราะต้องคิดอยู่

ตลอดเวลาเลยว่า จะทำอย่างนี้ๆดีมัย ถ้าทำอย่างนี้แล้วมันจะเป็นยังไง เราก็จะไปถามท่านผู้ใหญ่ที่มีความรู้ อาจารย์ทำอย่างนี้ดีมัย” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, ประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

- การเป็นผู้เฝ้าหาความรู้ โดยเฉพาะความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชน ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์และทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ทำให้ผู้วิจัยได้พบว่า แม้ว่าในช่วงเริ่มต้นอาจารย์สิริอาภาจะมีได้มีความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำพิพิธภัณฑ์ชุมชน แต่ก็ประสงค์ที่จะศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ทั้งการเข้าร่วมการสัมมนาและอภิปรายต่างๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ รวมถึงการเข้าศึกษาดูงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่จังหวัดต่างๆ (สำหรับคุณสมบัติในข้อนี้ ผู้วิจัยพบว่ามีอยู่ในกลุ่มคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ด้วย)

กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มคนนอก หรือนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญให้คำปรึกษาในการดำเนินงาน จากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และมหาวิทยาลัยศิลปากร ประกอบด้วยกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการ คือ รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม ศ.คุณหญิงไขศรี ศรีอรุณ รวมถึงคณะทำงานซึ่งเป็นนักวิชาการและเจ้าหน้าที่ภาคสนามของมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร รวมถึงนักศึกษาปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยศิลปากร ในการค้นคว้ารวบรวมข้อมูลความรู้ของชุมชนในเรื่องต่างๆ อาทิ เรื่องของประวัติความเป็นมาของชุมชน เรื่องของอาหาร พิธีกรรม ไพร อาชีพ ความเชื่อและประเพณีของชุมชน เป็นต้น รวมถึงการทำงานด้านการขุดค้นทางโบราณคดี และช่วยในการจัดทำทะเบียนวัตถุสิ่งของ และสำรวจขุดค้นทางโบราณคดี เพื่อนำมาใช้ในการจัดแสดงเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

“อาจารย์ก็ชวนให้ไปกับเพื่อนอีกคนหนึ่งชื่อ เบญจรัตน์ ซึ่งเรียนมาด้วยกันเพื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูล บ๊ีกทำเรื่องอาหารและเบญกัทำเรื่องประเด็นเรื่องเศรษฐกิจเรื่องการเมือง

(ชาวบ้าน)เป็นแหล่งข้อมูลให้เรา ตอนที่ไปเก็บข้อมูลชาวบ้านอาจไม่มีส่วนร่วม เพราะว่ามันเป็นเรื่องทางเทคนิคเป็นเหมือนกับงานส่วนตัวของเรา เป็นเปเปอร์ในเทอมนี้ ต้องทำส่งอาจารย์ แต่ว่าก็มีการเชิญคนในชุมชนเข้ามาเป็นที่ปรึกษา เข้ามาทำงานตรงนี้ และก็เข้ามาจริงๆ” (อภิญญา ตันทวิวงศ์, อดีตนักศึกษาปริญญาโทคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, สัมภาษณ์ 28 สิงหาคม 2549)

สำหรับการติดต่อขอความร่วมมือในการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารนี้จากกลุ่มนักวิชาการคนนอกนี้ เริ่มต้นจากการที่อาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญเข้าไปขอความช่วยเหลือจาก รศ. ศรีศักร วัลลิโกดม ซึ่งในขณะนั้นเป็นที่ปรึกษาของมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ และเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยศิลปากร และอาจารย์ศรีศักรเป็นผู้ประสานงานอีกต่อหนึ่งในการช่วยดึงกลุ่มอาจารย์ นักวิชาการ นักศึกษา และผู้ช่วยเหลือกลุ่มต่างๆ อาทิ กลุ่มพิพิธภัณฑสถานชุมชน กลุ่มศิลปิน ออกแบบงานการจัดแสดง เข้ามาช่วยดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน โดยมีหัวเรี่ยวหัวแรงหลักในการทำงานและประสาน คือ คุณวลัยลักษณ์ ทรงศิริ จากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ โดยที่ช่วงเวลาของการเข้าไปช่วยงานนี้ประมาณปีพ.ศ. 2540 จนกระทั่งการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานเสร็จสิ้นลง

ในส่วนของบทบาทของนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกนี้ อาจารย์ศรีศักร วัลลิโกดม ได้พูดถึงการวางบทบาทของคนนอกต่อการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานชุมชนท้องถิ่นไว้ในการเสวนาเรื่อง "การสร้างความรู้ท้องถิ่น แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์" ในงานวันเล็ก-ประไพ รำลึก 17 พฤศจิกายน 2546 ณ เมืองโบราณ บางปู สมุทรปราการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความพยายามในการวางบทบาทและน้ำหนักในการทำงานกับชุมชนของอาจารย์และคณะทำงาน ได้ดังนี้คือ

“เราจะไปเสริมในฐานะผู้ช่วยของคนในท้องถิ่น สร้างความรู้ของตัวเองเป็นการสร้างจากคนใน เราเป็นคนนอกที่เข้าไปช่วยเสริมเขา แล้วพยายามที่จะให้เขาไปอย่างมีเหตุมีผล เพราะว่า การเป็นคนในโดยตรงบางครั้งก็มีอคติ อาจจะมีมองตนเองใหญ่กว่าคนอื่น แต่เราไปเสริมให้รู้จักตนเองและรู้จักคนอื่นด้วยไปในตัวเอง”³

[2] บทบาทและน้ำหนักในการดำเนินงานระหว่างกลุ่มคนในและกลุ่มคนนอก

ผู้วิจัยได้พบว่า น้ำหนักหรือกระบวนการมีส่วนร่วมในการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล การเลือกเนื้อหาและสิ่งแสดง ระหว่างกลุ่มคนในและกลุ่มคนนอก มีลักษณะดังตารางต่อไปนี้คือ

³ <http://www.lek-prapai.org/activity/activity3.htm>

ขั้นตอนการดำเนินงาน	คนใน	คนนอก
การเก็บรวบรวมและค้นหาข้อมูล	<p>[redacted]</p> <p>กลุ่มผู้อาวุโส ผู้นำชุมชนทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาส เป็นผู้ให้ข้อมูลประวัติความเป็นมา เรื่องราว เรื่องเล่า และตำนานของชุมชน</p>	<p>[redacted]</p> <p>กลุ่มนักศึกษาม.ศิลปากร รวมถึงนักวิชาการและเจ้าหน้าที่ภาคสนามของมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ เป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์และพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ รวมถึงการสังเกตการกระทำกิจกรรมต่างๆของชุมชนแบบมีส่วนร่วม</p>
การเลือกเนื้อหาและข่าวของหรือสิ่งแสดงภายในพิพิธภัณฑ์	<p>[redacted]</p> <p>กลุ่มคนในและคนนอกมีส่วนในตัดสินใจเลือกเนื้อหาและอุปกรณ์สิ่งแสดงที่ได้รับบริจาคมาจากชาวบ้านในชุมชนร่วมกัน ผ่านรูปแบบการจัดเวทีแสดงความคิดเห็น</p>	
การจัดทำทะเบียนวัตถุและออกแบบจัดวางนิทรรศการ	<p>[redacted]</p> <p>ชาวบ้านให้ความร่วมมือในด้านต่างๆ เช่น การทำตู้ไม้วางอุปกรณ์ ช่วยจัดวางข่าวของ ดูแลและทำความสะอาด เป็นต้น</p>	<p>[redacted]</p> <p>กลุ่มคนนอกเป็นผู้จัดทำทะเบียนวัตถุและออกแบบการจัดแสดง</p>

ตารางที่ 4: บทบาทและนำหน้าในการทำงานระหว่างคนในและคนนอกของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

มีข้อสงสัยเกิด 3 ประการคือ ในประการแรกนั้น แม้ว่าการแบ่งบทบาทนี้ดูเฉินๆแล้วจะเหมือนว่าหน้าที่ของการทำงานจะวางไปที่คนนอกมากกว่า แต่ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น เป็นการดำเนินงานร่วมกันโดยพิจารณาจากการผสมผสานจุดเด่นของศักยภาพ ความเชี่ยวชาญ ความรู้ในเนื้อหาชุมชนและเนื้อหาด้านการจัดการพิพิธภัณฑ์ ของแต่ละฝ่ายมากกว่า โดยข้อมูลประกอบในการพิจารณานี้อยู่ที่เมื่อคณะทำงานจากภายนอกได้ถอนตัวออกไปเมื่อเปิดตัวพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารได้อย่างสมบูรณ์ ก็ได้พบว่า พิพิธภัณฑ์ยังสามารถดำเนินงานต่อไป มิได้มีลักษณะของการตัดรบบิ้นเปิดและปิดตัวพิพิธภัณฑ์ลงในวันเดียวกัน นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังมีกิจกรรมการรื้อฟื้นภูมิปัญญาของชุมชน เช่น เรื่องของอาหารการกินและสีย้อมผ้า ที่เกิดขึ้นมาหลังจากการเปิดตัวพิพิธภัณฑ์อีกด้วย

สำหรับในประการที่สองนั้น จะเป็นข้อสงสัยเกี่ยวกับมิติการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนในบทบาทต่างๆของคนในชุมชนบ้านเขายี่สาร การมีส่วนร่วมนี้เป็นองค์ประกอบหรือปัจจัยสำคัญที่สุดสำหรับตามหลักและปรัชญาในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่จำเป็นจะต้องมีตั้งแต่ต้นทาง มิใช่ได้มีส่วนร่วมในช่วงปลายทางดังเช่นในพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ/ระดับชาติ

ความแตกต่างที่ได้ค้นพบนี้สะท้อนให้เห็นถึงเรื่องราวของความสัมพันธ์ทางอำนาจของกลุ่มบุคคลผู้เกี่ยวข้องในการสร้างภาพตัวตน ข้อค้นพบนี้มีความหมายว่า ในกรณีของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารนั้น จะพบว่า อำนาจที่จะพูดถึงและนำเสนอภาพตัวตนนั้น เป็นสิทธิที่ได้รับการกระจายสู่คนผู้ซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรม การได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตความหมายตั้งแต่ต้นทางนี้เอง ทำให้อำนาจในการสร้างภาพตัวตนผ่านพิพิธภัณฑสถานของชุมชนบ้านเขายี่สารมิได้จำกัดอยู่เพียงเฉพาะกับสถาบันพิพิธภัณฑสถานเท่านั้น แต่ได้กระจายตัวออกสู่ชุมชน และอำนาจนี้ได้ทำให้คนยี่สารไม่ได้เป็นเพียงแค่ผู้ชมหรือผู้รับสารแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังสามารถก้าวข้ามขั้นสู่การเป็นผู้ร่วมผลิตและร่วมส่งสาร หรือเข้าร่วมในกระบวนการสร้างภาพตัวตนของคนและชุมชนยี่สารผ่านพิพิธภัณฑสถาน ตามสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรมในการนำเสนอวัฒนธรรมของตนเองอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม อาจมีข้อคำถามสำคัญถึงการมีส่วนร่วมในการสร้างภาพตัวตนผ่านสื่อพิพิธภัณฑสถานของชุมชนยี่สาร ที่แม้ชาวบ้านในชุมชนจะได้เข้ามามีส่วนร่วมก็จริง แต่อำนาจนั้นไม่เท่าเทียมระหว่างบุคคล/กลุ่มบุคคลของชุมชน ระหว่างชาวบ้านทั่วไปกับคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งในประเด็นนี้นั้น ผู้วิจัยขอเทียบเคียงประยุกต์ถึงพลวัตในการทำงานเรื่องสื่อพื้นบ้านของ กาญจนา แก้วเทพ (2549 ก,ข) ว่าการทำงานในภาคปฏิบัติของสื่อพื้นบ้านจะต้องคำนึงถึงด้วยว่า แต่ละฉากจะต้องมีใครหรืออะไรเป็นพระเอกหลักหรือพระเอกรอง ดังนั้น ในกรณีของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารซึ่งเป็นสื่อพื้นบ้านประเภทหนึ่ง การมีส่วนร่วมในการทำงานแต่ละฉากของคนยี่สารจึงมีไม่เท่ากัน และไม่มีควมจำเป็นต้องเท่ากันหมด ขึ้นอยู่กับความสนใจ/ใจรักในการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน หรือความพร้อมและข้อจำกัดในด้านต่างๆของแต่ละบุคคล หรือขึ้นอยู่กับลักษณะ/รูปแบบของกิจกรรมที่ดำเนินการ

ยกตัวอย่างเช่น ในกิจกรรมการนำเสนอความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจเลือกเนื้อหาร่วมกัน อาจมีตัวแทนของกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน กลุ่มผู้นำของชุมชน และกลุ่มคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน ในขณะที่กิจกรรมการจัดนิทรรศการ จัดวางข้าวของ ฯลฯ ชาวบ้านทั่วไปอาจได้เข้ามามีส่วนร่วม เช่น การสร้างตู้ไม้เก็บของ การช่วยปิดกวาดเช็ดถูอาคารศาลาการเปรียญ การช่วยดูแลเรื่องน้ำท่าและอาหารการกินของกลุ่มคนทำงาน หรือการช่วยทำทะเบียนวัตถุ เป็นต้น

คำถามถึงการมีส่วนร่วมทั้งชุมชนหรือตัวแทนของชุมชนนี้ยังปรากฏในบทเรียนสำคัญของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชนของ ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และคณะ (2549) โดยที่ข้อสรุปจากงานวิจัย เช่น งานวิจัยเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการดำเนินงานหอกระจายข่าวของดวงพร และคณะ งานวิจัยเรื่องการสื่อสารในระดับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาเอดส์

ในจังหวัดเชียงรายของจำเริญ และคณะ ได้ให้ข้อสรุปออกมาในทำนองเดียวกันว่า ลักษณะของกิจกรรมและเงื่อนไขของเวลา จะเป็นตัวที่เข้ามากำหนดว่า ชาวบ้านทั้งชุมชนจะเข้าร่วมกิจกรรมนั้นหรือกิจกรรมนั้นจะมีผู้มาเข้าร่วมเฉพาะสมาชิกที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นเสมือนตัวแทนของชุมชน

ดังนั้น ในกรณีอำนาจในการมีส่วนร่วมสร้างภาพตัวแทนผ่านสื่อพิพิธภัณฑ์ของคนอีสานที่ แม้จะไม่เท่าเทียมกันโดยวัดจากการเข้ามามีส่วนร่วมของคนทั้งชุมชนหรือตัวแทนของชุมชนนี้ เมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับระดับและรูปแบบของการมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์ ที่ผู้วิจัยได้พบว่า ชาวบ้านในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทั้งในกระบวนการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ ทั้งการร่วมเป็นผู้ร่วมส่งสาร รวมถึงการได้มีส่วนร่วมในระดับที่มากที่สุดด้วยการเป็นผู้ร่วมวางแผนและกำหนดนโยบายของพิพิธภัณฑ์แล้ว จึงอาจกล่าวได้โดยสรุปได้ว่า อำนาจที่เกิดขึ้นจริงในภาคปฏิบัติที่แม้จะดูเหมือนไม่เท่าเทียมกันนี้ก็เป็นที่ยอมรับได้

สำหรับข้อสังเกตในประการที่สามนั้น เป็นเรื่องของปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับปฏิบัติการจัดแสดงหรือการเข้ารหัสแห่งความหมายของกลุ่มผู้ส่งสารทั้งกลุ่มคนในและกลุ่มคนนอกของชุมชนบ้านเขาอีสาน ผู้วิจัยสังเกตว่า ปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องนี้ถูกส่งผ่านความคิดจากกลุ่มผู้ส่งสารคนนอก สู่กลุ่มผู้ส่งสารกลุ่มคนใน โดยเฉพาะความคิดของรศ.ศรีศักร วัลลิโภดม ในระหว่างที่เข้ามาเป็นที่ปรึกษาของพิพิธภัณฑ์หรือ "พี่เลี้ยง" ในการดำเนินงานก่อตั้งและกระบวนการเก็บรวบรวมเนื้อหา การเลือกและการออกแบบการจัดแสดง ดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

[3] ปัจจัยที่เข้ามาจำกัดการเล่าเรื่องในพิพิธภัณฑ์ชุมชน

ผลจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทำให้ได้พบว่า ปัจจัยหรือ "รหัส" ที่เข้ามาจำกัดการเล่าเรื่องของคน/ชุมชนบ้านเขาอีสานผ่านพิพิธภัณฑ์ของชุมชนนั้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545 ก) สามารถสรุปออกมาเป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้ คือ

แผนภาพที่ 10: ปัจจัยที่เข้ามากำกับกับการเข้ารหัสแห่งความหมายของผู้ส่งสาร

จากข้อมูลที่ศึกษาทำให้ได้พบว่า **ปัจจัยสำคัญประการแรกก็คือ ทักษะที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น** ซึ่งทักษะที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นนี้จะเข้ามาเป็นตัวแปรหลักที่เข้ามากำหนด 2 สิ่งสำคัญ ดังต่อไปนี้คือ

- **การเลือกเนื้อหา/สิ่งแสดง** นั่นคือ ในการจัดพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นนั้น สิ่งที่จะนำมาแสดงจะต้องสัมพันธ์กับเนื้อหาในด้านประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์สังคม และชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนที่อยู่ตามชุมชนต่างๆ ในพื้นที่หรือท้องถิ่นเดียวกัน เพื่อให้พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นเป็นคลังทางภูมิปัญญาของสังคมที่ผู้คนในท้องถิ่นจะต้องรับรู้และเรียนรู้ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการดำรงชีพ และการปรับตัวเองเข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างมีดุลยภาพ
- **การดำเนินงานพิพิธภัณฑท์** นั่นคือ ในการจัดทำพิพิธภัณฑท์ชุมชนจะต้องเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างบุคคลภายในท้องถิ่นและภายนอกท้องถิ่น ที่ให้ความร่วมมือกันในลักษณะเสมอภาค เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน ในกระบวนการเก็บข้อมูล การออกแบบและการผลิต แต่เมื่อเกิดมีพิพิธภัณฑท์ขึ้นมาแล้วจะต้องเป็นการดำเนินงานโดยคนในท้องถิ่นเอง เช่น การดูแลรักษาและค่าใช้จ่ายต่างๆ

ปัจจัยสำคัญประการที่สองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรู้ เป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้ได้เนื้อหาของสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

ดังนั้น ในการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ของท้องถิ่น สิ่งสำคัญจึงจะเป็นการเก็บข้อมูลทั้งด้านเอกสารและ การสำรวจค้นคว้าหลักฐานทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังมีอีกปัจจัยหนึ่งที่ผู้วิจัยค้นพบระหว่างการเข้าเก็บข้อมูล นั่นคือ **ปัจจัยสำคัญประการที่สาม**นี้จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลัง/ประสบการณ์/ความสนใจส่วนบุคคลของผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ ทั้งกลุ่มผู้ส่งสาร คนในชุมชนและกลุ่มผู้ส่งสารคนนอกชุมชน ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีของผู้ส่งสารกลุ่มคนในที่สนใจ ในตัวพิพิธภัณฑ์ (สนใจเฉพาะตัว product) และอีกกลุ่มหนึ่งที่จะสนใจทั้งตัวพิพิธภัณฑ์และ กระบวนการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ (สนใจทั้งตัว product และ process)

อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาถึงปัจจัยที่เข้ามาจำกัดการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์บ้าน เขายี่สารในช่วงต้น ทำให้พบว่า ความรู้ประเภทหนึ่งที่น่าจะหายไป หรือส่งไปไม่ถึง โดยเฉพาะกับ ชาวบ้านเขายี่สารทั่วไปที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์ในฐานะผู้ส่งสารกลุ่มคนในที่สนใจ เฉพาะตัวพิพิธภัณฑ์ หรือสนใจเฉพาะตัว product นั่นคือ การทำความเข้าใจร่วมกันถึงคำว่า **"พิพิธภัณฑ์ชุมชน"** (shared-meaning) ในช่วงของการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะนิยามของ ความเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชน ความรู้ในเรื่องของธรรมชาติและหลักปรัชญาของพิพิธภัณฑ์ชุมชน หน้าที่และประโยชน์ของพิพิธภัณฑ์ที่จะมีต่อชุมชน รวมถึงตลอดถึงเรื่องสำคัญเช่นการสร้างความรู้ ความเข้าใจว่า "พิพิธภัณฑ์ชุมชน" คือของของชุมชนที่จะต้องรับผิดชอบดูแลร่วมกัน มิใช่ภาระ รับผิดชอบของคณะกรรมการดำเนินการแต่เพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น การมีความรู้ความเข้าใจในประเด็นดังกล่าว เป็นเงื่อนไขสำคัญ ทั้งกับการทำหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ และสำหรับการดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์ของชุมชน เนื่องจาก แนวคิดของการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ตามแนวคิดแบบใหม่นั้น ไม่ได้มีเพียงแค่การปฏิบัติ หรือการที่คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมที่จะกำหนดหรือนิยามภาพของตัวตนที่จะสื่อสารออกไป เพียงเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องของแนวคิดพื้นฐานและหลักปรัชญาของพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่คนในชุมชน ที่มีพิพิธภัณฑ์นั้น จะต้องเข้าใจและรับรู้ก่อนด้วยว่า พิพิธภัณฑ์ชุมชนที่ตนกำลังทำนั้นคืออะไร มีความหมายอะไร ทำไม่ต้องทำ และจะต้องทำอะไรบ้าง ดังนั้น การขาดหายไปของการทำ ความเข้าใจร่วมกันในเบื้องต้น หรือความรู้ที่ถ่ายทอดไปไม่ถึงชาวบ้านเขายี่สารทั่วไปที่ได้เข้ามามี ส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์ในฐานะผู้ส่งสารกลุ่มคนใน และชาวบ้านทั่วไปในชุมชนนี้ จึงส่งผลกระทบต่อ อย่างสำคัญต่อระดับและรูปแบบของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อการบริหารจัดการ

พิพิธภัณฑน์ ดังที่ผู้วิจัยจะได้ขยายความต่อไปในหัวข้อของการสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑน์

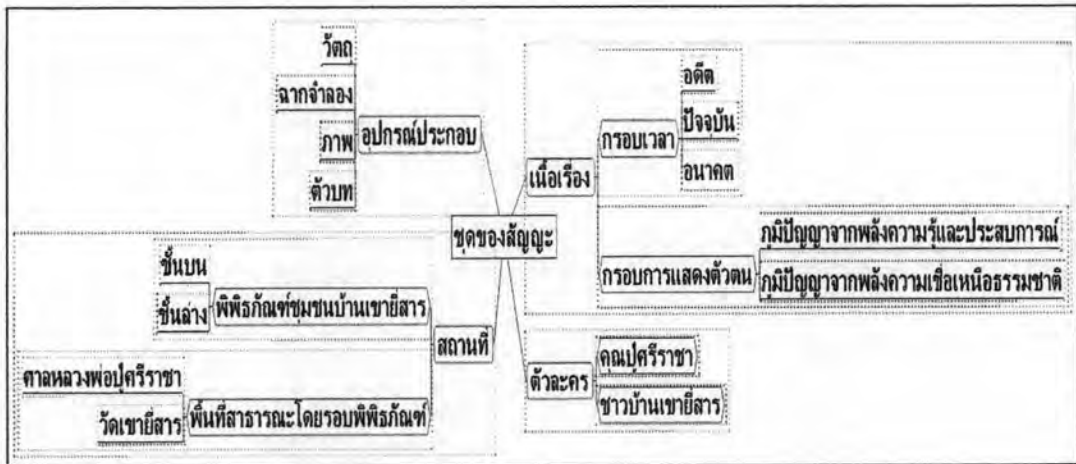
5.1.2.1 สัญญาะ: พลังแห่งการเล่าเรื่อง

ผู้วิจัยได้พบว่า เหตุที่ผู้วิจัยสามารถรับรู้และรู้สึกถึงภาพของความเป็นผู้ไม่ยอมแพ้แก่โชคชะตาของคนบ้านเขายี่สารได้นั้น เป็นเพราะพลังในการเล่าเรื่องของสัญญาะและวิธีการร้อยเรียงสัญญาะเหล่านั้นเข้าด้วย ดังนั้น ผลการศึกษาในส่วนนี้ ผู้วิจัยจึงจะได้แสดงให้เห็นชุดของสัญญาะที่ถูกเลือกมาใช้ และกลยุทธ์ในการสื่อสารหรือวิธีการที่สัญญาะเหล่านั้นถูกประกอบเข้าไว้ด้วยกันเพื่อถ่ายทอดความหมายหรือความคิดของผู้ส่งสาร

[1] ชุดของสัญญาะ

หากเทียบเคียงกับชุดของสัญญาะภายในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร แล้วนั้น ผู้วิจัยได้พบเช่นเดียวกันว่า ข้างหลังภาพหรือเบื้องหลังจากตัวแทนความเป็นตัวตนของคน/ชุมชนบ้านเขายี่สาร ผ่านพิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สารนั้น เกิดจากชุดของ “สัญญาะ” หรือ paradigm และวิธีการที่สัญญาะเหล่านั้นถูกประกอบเข้าไว้ด้วยกันเพื่อถ่ายทอดความหมายหรือความคิดของผู้ส่งสาร เพื่อที่จะดึงดูดใจหรือดึงให้ผู้เข้าชมไปสู่การแปลความหมายตามที่ถูกจัดหรือผู้ส่งสารต้องการ หรือ syntagm ตามวิธีการของ Saussure (Fisk, 1982)

โดยที่สัญญาะในแต่ละชุดของสัญญาะใหญ่ภายในพิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สารนั้นจะประกอบไปด้วยสัญญาะย่อย ซึ่งเป็นอำนาจหรือพลังที่เข้ามาสนับสนุนการเล่าเรื่องภายในพิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สาร ประกอบด้วย ชุดของเนื้อเรื่อง ชุดของตัวละคร ชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก และชุดของสถานที่ ดังรายละเอียดในแผนภาพต่อไปนี้ คือ

แผนภาพที่ 11: ชุดของสัญญาณ พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

(1) ชุดของเนื้อเรื่อง

ในกรณีของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงครามนี้ เรื่องที่เลือกมาเล่าและจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถาน อันประกอบด้วย สถาปัตยกรรมศาสตร์ ยี่สารในอดีต การขุดค้นทางโบราณคดี ความเชื่อและพิธีกรรมพ่อปู่ศรีราชา วัดเขายี่สารและศิลปกรรมในพุทธศาสนา โพล์ภูมิปัญญาบ้านเขายี่สาร การเปลี่ยนแปลงของยี่สาร และสู่ออนาคตนี้ สามารถแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวและต่อสู้ของชาวบ้านเขายี่สารเพื่อที่จะอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่ลำบากและอยู่ได้อย่างอยากลำบากยิ่งในเวลาที่ต่อเนื่องยาวนานได้เป็นอย่างดี

โดยที่ผู้วิจัยสามารถสรุปชุดของเนื้อเรื่องที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถานได้ดังนี้

(1.1) กรอบของกาลเวลา ประกอบด้วย

- เวลาในช่วงอดีต เนื้อหาในส่วนนี้จัดอยู่ในหมวดเรื่องราวกำเนิดยี่สารและยี่สารในอดีต โดยได้แสดงให้เห็นถึงเรื่องเล่าถึงกำเนิดของชุมชนบ้านเขายี่สารที่ผูกพันกับตำนานของพ่อปู่ศรีราชา เรื่องของชุมชนยี่สารในฐานะชุมชนการค้าในอดีต รวมถึงตลอดถึงเรื่องของยี่สารในฐานะของการเป็นส่วนหนึ่งในเส้นทางคมนาคมและการท่องเที่ยวโบราณ และการขุดค้นทางโบราณคดีในชุมชนบ้านเขายี่สาร รวมถึงหมวดเรื่องราวสภาพทางภูมิศาสตร์ ซึ่งบอกเล่าถึงสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของบ้านเขายี่สารกับการอยู่อาศัยและการทำมาหากินของชาวบ้านในชุมชน

ตัวบทภายในพิพิธภัณฑสถานในหมวดเรื่องราวข้างต้น ได้แสดงให้เห็นถึงเวลาที่หากว่าเราเปรียบเทียบสมัยกับประวัติศาสตร์ชาติไทยแล้ว จะพบว่า อดีตที่นับย้อนกลับ

ไปไกลสุดในช่วงระยะเวลาเริ่มต้นของการตั้งรกรากถิ่นฐานของชาวบ้านยี่สารราว พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมานั้นจะร่วมสมัยกับช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในขณะที่ช่วงเวลาของชาวยี่สารในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้จะปรากฏในช่วง รัชสมัยรัชกาลที่ 4 โดยกล่าวถึงเหตุการณ์การขุดคลองบางลี่จากเมือง สมุทรสงครามไปตกคลองยี่สาร และแก้คลองลัดยี่สารบางตะบูนอีกหนึ่งคลอง เมื่อพ.ศ. 2411 และการเปิดคลองเมื่อพ.ศ. 2412 หรือช่วงเวลาในอดีตของยี่สารที่ ปรากฏผ่านนิราศยี่สารของ ก.ศ.ร.กุหลาบ เขียนขึ้นเมื่อพ.ศ. 2422 เมื่อนาย กุหลาบมาท่องเที่ยวตากอากาศและไหว้พระที่เขายี่สารพร้อมบุตรสาว หรือเวลา ในอดีตที่ปรากฏผ่านภาพจิตรกรรมบนแผ่นไม้เรื่องพุทธประวัติ ที่ลงเวลาศักราชไว้ ที่ สก 129 หรือ พ.ศ. 2454 ในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 ภาพเขียนนี้มีความสำคัญต่อ ชาวยี่สารในแง่ที่มีชื่อของผู้บริจาคทรัพย์ในการเขียนภาพจิตรกรรมปรากฏให้เห็น และเมื่อสืบค้นแล้ว พบว่าเป็นบรรพบุรุษรุ่นปู่ย่าตายายของชาวยี่สารในปัจจุบัน ทั้งสิ้น

- **เวลา ณ ปัจจุบัน** เนื้อหาในเวลาช่วงปัจจุบันนี้จัดอยู่ในหมวดเรื่องราวการเปลี่ยนแปลงของยี่สาร และสภาพทางภูมิศาสตร์ ที่บอกเล่าถึงเรื่องราวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมของชุมชนบ้านเขายี่สาร โดยเฉพาะช่วงเวลา ที่ปรากฏได้แก่ในปีพ.ศ. 2525 พ.ศ.2538 และ พ.ศ. 2541แผนที่ทางภูมิศาสตร์ ในช่วงปีดังกล่าวที่ได้นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารได้แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่ป่าชายเลนของชุมชน อันเป็นผลเนื่องมาจากการเฟื่องฟูของอาชีพเลี้ยงกุ้งกุลาดำ และผลจากการเปลี่ยนแปลงนี้ได้กระทบถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน
- **เวลาในอนาคต** เนื้อหาในเวลาแห่งอนาคตนี้จัดอยู่ในหมวดเรื่องราวสู่ออนาคต ซึ่งจะประกอบไปด้วย บทสัมภาษณ์ประกอบรูปของชาวบ้านเขายี่สารที่พูดถึงความคาดหวังที่มีต่อชุมชนและความคิดเห็นที่มีต่อพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตต่อการจัดแสดงเนื้อเรื่องให้เห็นถึงกาลเวลาใน 3 ช่วง ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ดังต่อไปนี้คือ

ประการแรก ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ภาพแห่งเวลาในอดีตที่แสดงให้เห็นถึงกำเนิดของ ยี่สารภายในพิพิธภัณฑสถาน ได้กระตุ้นความคิดและจินตนาการถึงช่วงเวลาที่ยังดงามและรุ่งเรืองให้ เกิดขึ้นในสายตาของผู้เข้าชม โดยเฉพาะผู้รับสารซึ่งเป็นกลุ่มคนในชุมชน ภาพตัวแทนผ่าน พิพิธภัณฑสถานดังกล่าวจึงได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบสร้างตัวตนของคนยี่สาร โดยเฉพาะเมื่อ ภาพตัวแทนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตความรู้ เป็นความรู้ที่ได้รับจากการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน บ้านเขายี่สารในกระบวนการค้นคว้าและเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชน

ช่วงเวลาในอดีตของยี่สารที่ปรากฏผ่านในพิพิธภัณฑสถานนั้น นอกจากจะเป็นกลไกการ เชื่อมโยงคนยี่สารในปัจจุบันให้ได้รับรู้ถึงประวัติความเป็นมาร่วมกันของคนในชุมชนแล้ว สิ่งที่สำคัญ คือ การช่วยสร้างให้เกิดความภาคภูมิใจของคนยี่สารถึงความเป็นมาอย่างยาวนานร่วม สมัยกับกรุงศรีอยุธยาของชุมชนของตนเองได้อีกด้วย โดยผ่านการเชื่อมโยงช่วงเวลาในปัจจุบันที่ ชาวบ้านได้พบเศษภาชนะกระเบื้อง ภาชนะดินเผากระจัดกระจายอยู่ทั่วไปตามพื้นดิน เข้ากับ จินตนาการถึงช่วงเวลาในอดีตของยี่สาร ในฐานะชุมชนการค้าในอดีต ในฐานะของการเป็นส่วนหนึ่งในเส้นทางคมนาคมและการท่องเที่ยวโบราณ

ความภาคภูมิใจดังกล่าวทำให้พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารได้ทำหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการมีตัวตนของในชุมชน ทั้งตัวตนในความรู้สึกนึกคิดของตนเอง และตัวตนร่วมของคนใน สังคม พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารทำให้ทุกคนได้รู้จักยี่สาร มีผู้คนทั้งในและต่างประเทศเดินทางเข้ามา เยี่ยมชมพิพิธภัณฑสถานและชุมชน เปลี่ยนจากการเป็นชุมชนที่ไม่มีคนรู้จักไม่มีคนสนใจ โดยเฉพาะ เมื่อผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า ในช่วงเวลาที่ผ่านมาจะมีการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานชุมชน นั้น ยี่สารเปรียบเสมือนชุมชนปิดที่โลกภายนอกแทบจะไม่รู้จักยี่สารเลยแม้แต่คนที่อยู่ในอำเภอ เดียวกัน (อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม) รวมถึงการที่ไม่มีความทรงจำของชาวบ้านใน ชุมชนถึงความรุ่งเรืองของยี่สารในฐานะของการเป็นชุมชนย่านการค้าเลย

อย่างไรก็ตาม หากมองในอีกแง่มุมหนึ่งแล้วนั้น การย้อนกลับไปหารากเหง้าทาง ประวัติศาสตร์ของชุมชนยังแสดงให้เห็นถึงการนำเอาอดีตมาใช้ในกระบวนการบริโภคอัตลักษณ์ ของปัจจุบัน เนื่องจาก สิ่งที่เกิดขึ้นต่อมาต่อชุมชนบ้านเขายี่สารผ่านความโด่งดังของพิพิธภัณฑสถานชุมชนแล้วนั้น ก็คือกระแสการท่องเที่ยวในชุมชนยี่สาร มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาชมพิพิธภัณฑสถาน เข้ามาซื้ออาหารและสินค้าพื้นบ้านของชุมชน

ทั้งนี้ ปัญหาสำคัญในความคิดของผู้วิจัยมีได้อยู่ที่กระแสของการท่องเที่ยวแบบฉาบฉวย เพราะปัญหาที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นในความคิดของผู้วิจัยอยู่ตรงที่ เมื่อพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านเขายี่สารในช่วงเวลาปัจจุบันกำลังผ่านพ้นช่วงสภาวะการ "บูม" ของพิพิธภัณฑสถาน โดยเฉพาะในความรู้สึกและสายตาของชุมชน อันเป็นผลมาจากการสังเกตและพูดคุยกับคนในชุมชน ถึงปริมาณการเข้าชมพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารของคนยี่สารเองที่น้อยลงและแทบจะไม่มี การเข้าชมพิพิธภัณฑสถานอีกเลยในช่วง 2-3 ปีหลังนี้ รวมถึงความขัดแย้งต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยมีพิพิธภัณฑสถานเป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้งดังกล่าว และเมื่อพิพิธภัณฑสถานไม่มีไว้เพื่อให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ประวัติความเป็นมาและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตนเอง แต่กลับเป็นเพียงทางผ่านของการท่องเที่ยวไปแล้วนั้น พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารจะอยู่ต่อไปได้อีกนานเท่าไร ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะขยายความต่อไปของปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานต่อไป

ประการที่สอง มิติแห่งเวลาทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ยังแสดงให้เห็นถึงการทำหน้าที่เป็นกระจกช่วยส่องสะท้อนและวิพากษ์ตัวเองของชุมชน การได้มีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างพิพิธภัณฑสถาน รวมถึงการเข้าชมเนื้อหาและสิ่งแสดงต่างๆภายในพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารทำให้ผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานรวมถึงผู้เข้าชม มีโอกาสได้ครุ่นคิดทบทวนถึงสิ่งที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานกับสิ่งที่กำลังเป็นอยู่ภายนอกพิพิธภัณฑสถานที่กำลังจะ "ตายลง" และครุ่นคิดครุ่นหาถึงโอกาสที่จะทำให้สิ่งที่ "ตายไปแล้ว" ที่ปรากฏให้เห็นรูปรอยภายในพิพิธภัณฑสถานได้มีโอกาสกลับฟื้นคืนมาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

ผู้วิจัยได้พบว่า สิ่งที่น่าจะอยู่ในความคิดคำนึงของผู้ดำเนินการสร้างพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารต่อ "สิ่งที่กำลังเป็นอยู่ภายนอกพิพิธภัณฑสถานที่กำลังจะตายลง" นั้น ก็คือสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเขายี่สารโดยตรง นั่นก็คือ การทำธุรกิจบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำ การเล่าเรื่องและแสดงภาพถ่ายทางภูมิศาสตร์ เพื่อให้ผู้เข้าชมได้รับรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเขายี่สาร จึงเป็นรูปธรรมของความคิดคำนึงของกลุ่มผู้ส่งสารให้เห็นได้อย่างชัดเจน ดังที่แสดงให้เห็นผ่านตัวบทภายในพิพิธภัณฑสถานต่อไปนี้เป็นคือ

“...จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2530 ซึ่งเป็นช่วงที่กุ้งกุลาดำเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศอย่างสูง ทำให้เกิดความนิยมทำธุรกิจบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำแพร่กระจายไปยังพื้นที่ชายฝั่งทะเลทั่วประเทศ

จึงมีการเปลี่ยนบ่อกุ้งแซบวัยกลายเป็นนาทุ่งกุลาคำ และยังมีการเปิดพื้นที่ใหม่ ๆ เป็นบ่อกุ้งอีกมาก ความเฟื่องฟูของธุรกิจบ่อทุ่งกุลาคำในช่วงปีพ.ศ. 2530- 2533 ได้นำความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงมาสู่ระบบเศรษฐกิจในบ้านยี่สาร

นำมาสู่การปรับเปลี่ยนอาชีพจากการปลูกป่าโกงกางเพื่อทำถ่านเป็นการโค่นถ่านป่าชายเลนและเปิดหน้าดินให้กลายเป็นบ่อกุ้งอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้เกิดการขายที่ดินออกไปสู่คนนอกชุมชนเป็นจำนวนมาก โดยมีกลุ่มธุรกิจใหญ่รายหนึ่งอาศัยชาวท้องถิ่นเป็นคนกลางกว้านซื้อที่ดิน ชาวบ้านบางรายยังให้คนนอกพื้นที่เช่าที่บ่อกุ้งในลักษณะทำสัญญาเป็นรายปี ขณะที่ชาวบ้านอีกไม่น้อยซึ่งขายที่ดินแก่นายทุนไปจนหมดเนื่องจากหวังเงินก้อนใหญ่ ก็ใช้วิธีเช่าบ่อกุ้งจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งมาเป็นที่ทำมาหากินไปเรื่อยๆ ปีต่อปี การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นช่วงเวลาที่คนจากภายนอกเดินทางเข้ามาในหมู่บ้านมากมายอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ช่องว่างทางฐานะระหว่างชาวบ้านเริ่มปรากฏชัดเจนขึ้นเป็นลำดับ ครอบครัวส่วนหนึ่งที่มีที่ดินไม่มากนัก ได้ตัดสินใจขายที่ดินของตนแก่คนจากภายนอกที่ต้องการลงทุนเลี้ยงกุ้งและกว้านซื้อที่ดินเก็บไว้

ผลพวงที่เกิดตามมาจากการเปลี่ยนมือที่ดินได้แก่ การอพยพออกไปของชาวบ้านที่หมดที่ดินทำกิน และอีกส่วนคือ การแปรสภาพจากเจ้าของมาเป็นแรงงานรับจ้าง”

ในขณะที่ การครุ่นคิดครุ่นหาถึงโอกาสที่จะทำให้สิ่งๆ “ตายไปแล้ว” ที่ปรากฏให้เห็นรูปรอยภายในพิพิธภัณฑ์ได้มีโอกาสกลับฟื้นคืนมาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ได้ปรากฏให้เป็นรูปธรรมด้วยการรื้อฟื้นภูมิปัญญาในอดีตที่ต้องปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ในสภาพธรรมชาติแบบป่าชายเลนทั้งในด้านของอาหารการกิน ด้านเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ผ่านการรวมตัวของชาวบ้านเป็นกลุ่มอาชีพ อาทิ กลุ่มเปลือกมดย้อม กลุ่มป่าหมอดัดเดี่ยว โดยการนำของคณะดำเนินงานพิพิธภัณฑ์

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ผู้วิจัยยังได้ค้นพบอีกว่า การตั้งข้อสังเกตในเรื่องกรอบของกาลเวลาในชุดของเนื้อเรื่อง เมื่อได้เข้าชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้น ปรากฏว่าตรงกันกับแนวคิดในการสร้างภาพตัวแทนที่กลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ชุมชนต้องการจะสื่อสารออกมาสู่สายตาของภายนอก เนื่องจาก ผลจากการอ่านทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ชุมชนเพิ่มเติมในระหว่างเก็บข้อมูลการวิจัย ผู้วิจัยได้พบหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดเบื้องหลังในการทำงานของ รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะทำงานจากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ในฐานะพี่เลี้ยงการดำเนินการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ทั้งนี้ แนวคิดหรือหลักการจัดแสดงเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของ รศ.ศรีศักร นั้นมีอยู่ว่า การจัดแสดงสิ่งของภายในพิพิธภัณฑ์นั้น

จะต้องทำให้มองเห็นทั้งเรื่องราวในอดีตที่ห่างไกล อดีตใกล้ๆปัจจุบัน และทิศทางในอนาคต (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546)

(1.2) กรอบของการแสดงตัวตน ผู้วิจัยพบว่า เรื่องที่เล่าภายในพิพิธภัณฑ์ที่จัดอยู่ภายในกรอบของการแสดงตัวตนนี้ ก็คือ กรอบการแสดงตัวตนผ่านภูมิปัญญา

ผลจากการศึกษาได้พบว่า เพื่อที่จะยืนยันความเป็น “คนยี่สาร” ออกมา อุตลักษณ์แห่งความเป็นคนยี่สารจึงได้ถูกเลือกนำมาเสนอผ่านการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ด้วยลักษณะเฉพาะของวิถีชีวิตที่ต้องปรับตัวและต่อสู้เพื่อดำรงตนให้ได้อยู่ได้มาอย่างยาวนาน ในสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลนที่อยู่อาศัยได้อย่างยากลำบากยิ่ง

ข้อที่น่าสังเกตก็คือ เมื่อการวางตัวตนของคนยี่สารเป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับบริบทในทางด้านสภาพแวดล้อมในการอยู่อาศัย ดังนั้น จึงไม่เป็นที่แปลกใจเลยว่า เพราะเหตุใดสิ่งที่อยู่ในความคิดคำนึงของผู้ดำเนินการสร้างพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ในชุดกรอบแห่งกาลเวลา ดังได้กล่าวมาในข้างต้น จึงเป็นเรื่องของสภาพแวดล้อมทางกายภาพของยี่สารที่กำลังเปลี่ยนแปลงและกำลังเปลี่ยนแปลง เพราะเมื่อบริบทเปลี่ยน อุตลักษณ์ของคนยี่สารที่ถูกสร้างขึ้นผ่านความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพดังกล่าวก็จะแปรเปลี่ยนตามไปด้วยนั่นเอง

สำหรับเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาหรือความรู้พื้นบ้านที่แสดงให้เห็นถึงตัวตนของคนยี่สาร ที่ผู้วิจัยค้นพบจากการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์นั้น สามารถจำแนกออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ ภูมิปัญญาจากพลังความรู้และประสบการณ์ และภูมิปัญญาจากพลังความเชื่อเหนือธรรมชาติ

ภูมิปัญญาจากพลังความรู้และประสบการณ์ในรูปแบบแรก ที่ปรากฏให้เห็นภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ได้แสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความรู้ความสามารถในการแก้ไขปัญหาและความชาญฉลาดของคนยี่สาร ที่จะเลือกสรรเลือกหยิบทรัพยากรต่างๆที่อยู่ในสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลนมาใช้ในการจัดการเรื่องอาหารการกิน มาประดิษฐ์ข้าวของเครื่องใช้นานาชนิด รวมทั้งการใช้พืชสมุนไพรรักษาอาการเจ็บป่วยของตนเองและคนในชุมชน และเรื่องของการทำมาหากิน นอกเหนือจากนั้นแล้ว ด้วยสภาพแวดล้อมที่มีแต่น้ำกร่อย ภูมิปัญญาของยี่สารจึงได้แสดงให้เห็นถึงพลังแห่งปัญญาและพลังในการต่อสู้อย่างถึงที่สุดเพื่อให้มีกินมีใช้ไปได้ตลอดทั้งปี

สำหรับเนื้อหาในชุดของกรอบการแสดงตัวตนในข้างต้นนี้ จะอยู่ในหมวดภูมิปัญญาของ คนบ้านยี่สาร เป็นการสอดแทรกเนื้อหาผ่านการจัดแสดงภาชนะประเภทต่างๆ รวมถึงโพล์หรือตุ่ม ใสน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่น เรื่องราวของการลมน้ำ สมุนไพร พื้นบ้าน สิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้านที่ประดิษฐ์ด้วยภูมิปัญญาของชาวบ้านยี่สาร อาหารและ ขนมหวานของชาวบ้านยี่สาร รวมถึงการแสดงฉากจำลองเหมือนจริง (replica/model setting) ชีวิต ของคนเฒ่าบ้านยี่สาร และการแสดงการใช้ชีวิตของชาวบ้านผ่านบ้านจำลองที่สร้างขึ้นจาก ของจริง (reconstruction setting)

ในขณะที่ภูมิปัญญาจากพลังความเชื่อเหนือธรรมชาติในรูปแบบที่สองนี้ จะอยู่ในหมวด เรื่องราวความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนที่เชื่อมโยงกับพ่อปู่ศรีราชา ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะ และ ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนของชาวบ้านเขายี่สาร

ภูมิปัญญาในด้านนี้นั้นเป็นเครื่องบ่งชี้อย่างสำคัญถึงอุบายชาวบ้านในการดำรงชีวิตอยู่ใน ชุมชนที่เสมือนถูกตัดขาดจากโลกภายนอก อยู่กับความไม่แน่นอนของสภาพธรรมชาติของฟ้าฝน และลมทะเล และอยู่ห่างไกลจากการสอดส่องระวังภัยจากโจรผู้ร้ายของส่วนกลาง พ่อปู่ศรีราชาจึง มิได้เป็นแต่เพียงเรื่องของความเชื่อเหนือธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นอุบายให้สามารถ ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี ราบรื่นและสงบสุข จากการมีจิตยึดเหนี่ยวจิตใจเดียวกันของชุมชน

ดังเช่น (1) ความเชื่อในพ่อปู่ศรีราชาเป็นอุบายเพิ่มพลังใจให้กับการกระทำกิจการใดๆ ยกตัวอย่างเช่น การล่องเรือเพื่อออกไปทำมาหากินหรือเดินทางออกนอกชุมชน หรือการกระทำ กิจกรรมต่างๆภายในชุมชน ทำให้ชาวบ้านมั่นใจที่จะทำกิจกรรมใดๆ เพราะมีความเชื่อมั่นว่าพ่อปู่ จะคุ้มครองตนเอง (2) เป็นอุบายเพื่อกำกับความประพฤติและการกระทำของชุมชนเพื่อลดความ ทะเลาะวิวาทบาดหมางของชุมชน เพราะความสามัคคีของชุมชนจะนำมาซึ่งความร่วมมือร่วมใจ ตลอดจนการสร้างพลังภายในของชุมชนให้เข้มแข็งอีกด้วย

และ (3) รวมตลอดถึงการเป็นอุบายเพื่อสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน และการผูกมิตรกับคนนอกชุมชน ด้วยการอ้างอิงถึงตำนานพี่น้องชาวจีนสามคนที่เป็นเรื่องเล่า บอกกล่าวถึงความเป็นมาของบรรพบุรุษชุมชนของชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณเขายี่สาร บริเวณเขาตะ แคร และบริเวณเขาอีโก้ เพื่อการพึ่งพาอาศัยกันทั้งในเรื่องของน้ำ อาหารการกิน และความร่วมมือ ร่วมใจในเรื่องอื่นๆ

นอกเหนือจากนั้นแล้ว การแสดงตัวตนของชาวบ้านเขายี่สารยังปรากฏผ่านความเชื่อมโยงระหว่างชาวบ้านกับวัด ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นอีกด้วยว่า คนเขายี่สารมีกรอบอ้างอิงของความประพฤติปฏิบัติของชาวบ้านในชุมชนอย่างหลากหลาย ทั้งจากอิทธิพลความเชื่อในเรื่องของพอบุ และความศรัทธาในพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับศาสนานี้แสดงให้เห็นผ่านการจัดแสดงเรื่องราวในหมวดของวัดเขายี่สารและศิลปกรรมในพุทธศาสนา โดยเรื่องที่เราได้บอกกล่าวถึงวัดเขายี่สารในฐานะของศูนย์กลางทางความเชื่อและสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชาวบ้านในชุมชน รวมถึงการจัดแสดงภาพจิตรกรรมบนแผ่นไม้เรื่องพุทธประวัติที่บรรพบุรุษของเขายี่สารเป็นผู้บริจาคทุนทรัพย์ในการจัดทำ

ภาพที่ 51: ภาพจิตรกรรมบนแผ่นไม้เรื่องพุทธประวัติ
จัดแสดงบริเวณผนังด้านบน ภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร

กรอบของการแสดงตัวตนผ่านภูมิปัญญาดังกล่าว ยังส่องสะท้อนให้เห็นถึงภาพของอำนาจและบทบาทของชุมชนที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตความรู้และนำเสนอประวัติศาสตร์ของชุมชน ที่มีทั้งบรรพบุรุษของชุมชนและตัวตนของชาวบ้านในยุคปัจจุบันได้เป็นส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์นั้น ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของท้องถิ่นบ้านเขายี่สารได้มีโอกาสก้าวขึ้นมาแทนที่ประวัติศาสตร์ของเมือง หรือประวัติศาสตร์ในระดับของชาติ ภายในพื้นที่ของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร นอกเหนือจากนั้นแล้ว พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ยังได้ช่วยเปิดพื้นที่แห่งความทรงจำและการรับรู้ต่อการแสดงตัวตนของคนและชุมชนบ้านเขายี่สารผ่านการเรียนการสอนในหลักสูตรท้องถิ่น ตลอดจนขยายออกสู่ภายนอกจากการนำเสนอ/พูดถึงของสื่อมวลชนอีกด้วย

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ชุดของเนื้อเรื่องดังกล่าว นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานในการเก็บรวบรวม จัดแสดง อนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมแล้ว วัตถุประสงค์ของต่างๆ ที่ถูกเก็บรวบรวมและนำมาเสนอในพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร ยังเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละช่วงเวลา ทั้งภาพในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

(2) ชุดของตัวละคร

เมื่อเปรียบเทียบปฏิบัติการจัดแสดงเข้ากับกระบวนการสร้างละครโทรทัศน์หรือภาพยนตร์ แล้วนั้น ชุดของตัวละครเปรียบเสมือนการเลือกดารานำแสดง ทั้งในส่วนของตัวละครหลักและตัวละครประกอบ ผู้วิจัยได้พบว่า ชุดของตัวละครหลักภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนี้ สามารถแยกแยะออกได้เป็น 2 ชุด คือ ชุดเรื่องราวของคุณปู่ศรีราชาและชุดเรื่องราวของชาวบ้านของชุมชนบ้านเขายี่สาร โดยกฎที่เข้าควบคุมในการเลือกนั้นได้พบว่าเป็นกฎของความเชื่อมโยงสัมพันธ์ และกฎของการแสดงบทบาทหน้าที่ เนื่องจาก ตัวละครที่ปรากฏภายในพิพิธภัณฑ์ทั้งหมดนั้นล้วนมีส่วนสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์ในเรื่องราวต่างๆ ทั้งในกรอบของกาลเวลาและกรอบของการแสดงตัวตนผ่านภูมิปัญญา รวมถึงเป็นตัวละครที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการสร้างและดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ในขั้นตอนหรือบทบาทหน้าที่ต่างๆ

ผู้วิจัยมองว่า การเลือกเรื่องราวของคุณปู่ศรีราชามาเป็นตัวละครหลักภายในพิพิธภัณฑ์นี้ ไม่เพียงแต่จะแสดงให้เห็นความเชื่อต่อพ่อปู่หรือคุณปู่ศรีราชาในฐานะบรรพบุรุษของชุมชนเท่านั้น แต่การเลือกพ่อปู่ศรีราชายังเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งชี้ให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชุมชนอย่างชัดเจน ดังได้กล่าวมาแล้วในกรอบของการแสดงตัวตนของคนบ้านเขายี่สารผ่านภูมิปัญญาอันมีที่มาจากพลังความเชื่อเหนือธรรมชาติ

นอกเหนือจากนั้นแล้ว พ่อปู่ศรีราชายังเป็นตัวละครหลักที่มีความเชื่อมโยงกับชุดตัวละครของชาวบ้านในชุมชนที่ปรากฏตัวตนเชื่อมโยงกับเรื่องราวการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ ทั้งในบทบาทของผู้ที่มีความหมายและมีอิทธิพลต่อจิตใจ ด้วยการเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ช่วยเพิ่มขวัญและกำลังใจ และมีบทบาทในการควบคุมความคิดและการกระทำของตัวละครในชุดของชาวบ้าน ยกตัวอย่างเช่น การบนบานหรือไหว้ศาลพ่อปู่เพื่อขอให้คุ้มครองชาวบ้านและชุมชนให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่างๆ ทั้งจากโจรที่จะมาปล้นหมู่บ้าน หรือในเวลาที่จะต้องเดินทางออกนอกชุมชนหรือการเน้นถึงพ่อปู่ศรีราชาในฐานะบรรพบุรุษของชุมชน เพื่อเป็นอุบายสร้างความสามัคคีให้เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันของคนในชุมชน เป็นต้น

ในส่วนของตัวละครอีกชุดหนึ่งนั้นก็คือชาวบ้านของชุมชนเขายี่สาร ผู้วิจัยสามารถจำแนกชุดตัวละครชาวบ้านเขายี่สารที่ปรากฏตัวตนภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารได้ดังนี้ คือ

- ตัวละครชาวบ้านเขยี่สารที่ปรากฏตัวตนเชื่อมโยงกับเรื่องราวการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ โดยลักษณะของการปรากฏตัวจะอยู่ในรูปแบบของการปรากฏในภาพหรือการเล่าเรื่องถึง โดยที่ลักษณะของการเล่าเรื่องนั้นจะเป็นการเล่าในลักษณะของภาพรวมของชุมชนมิได้เล่าเจาะจงถึงตัวบุคคลหรือระบุชื่ออย่างชัดเจน ยกตัวอย่างเช่น ภาพของตัวละครชาวบ้านเขยี่สารผู้ลงเรือไปลมน้ำกลับมาไว้ใช้ในชุมชน หรือ ตัวบทที่บอกเล่าเรื่องถึงชาวบ้านเขยี่สารผู้เป็นเจ้าของภาพในพิธีบวชนาค ที่ต้องเตรียมทำขนมประเภททองหยิบ ทองหยอด มอบให้ผู้มาร่วมงานนำกลับบ้าน เป็นต้น

นอกจากนั้นแล้วยังมีตัวละครชาวบ้านเขยี่สารในวิถีปัจจุบัน ที่ปรากฏผ่านการแสดงความคิดความรู้สึกของคนเขยี่สารที่มีต่อพิพิธภัณฑ์บ้านเขยี่สารและทิศทางของหมู่บ้านเขยี่สารในอนาคต ในหมวดเรื่องราวที่มีชื่อว่า “สู่ออนาคต” ตัวละครในชุดนี้จะมีลักษณะของการแสดงตัวตนให้เห็นชัดเจนว่าเป็นใครและมีบทบาทอย่างไรต่อเขยี่สาร

ยกตัวอย่างเช่นความคิดเห็นของ ศิริพร แป้นน้อย นักเรียนชั้นป.6 อายุ 12 ปีว่า “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะทำให้เขยี่สารเป็นที่ท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของจังหวัด คนอื่นจะรู้จักหมู่บ้านของเรามากขึ้น คนในหมู่บ้านจะไปดูของเก่าในพิพิธภัณฑ์ที่ชาวบ้านบริจาคมาทั้งหมด แต่การสร้างพิพิธภัณฑ์ก็อาจเสี่ยงงบประมาณมาก สำหรับชุมชนอยากให้แก้ปัญหาเรื่องยาเสพติดในหมู่บ้านให้ลดน้อยลงหรือหมดไปจากหมู่บ้านของเรา อยากให้คนมีการศึกษาสูงขึ้น หมู่บ้านสะอาดขึ้น”

หรือความคิดเห็นของ พิศาล พยนต์ยิ้ม กำนันตำบลเขยี่สาร อาชีพค้าขาย,ทำวังกุ้ง อายุ 45 ปีว่า “อนาคตของเขยี่สารน่าจะแย่กว่านี้ เพราะทรัพยากรในท้องถิ่นขายไม่ออกและน้อยลง เช่น ป่าไม้โกงกางที่ชาวบ้านปลูกไว้ทำถ่านขายไม่ได้ จะหันไปปลูกพืชอย่างอื่นก็ไม่ได้เพราะดินเค็ม ส่วนอาชีพเลี้ยงกุ้งต่อไปก็จะเลี้ยงไม่ได้ เพราะมีน้ำเสียจากตำบลใกล้เคียงปล่อยลงมาเป็นประจำ สัตว์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติตายหมด และรัฐไม่ค่อยสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้นัก พิพิธภัณฑ์บ้านเขยี่สารจะทำให้คนภายนอกรู้จักเขยี่สารมากขึ้น รู้จักรากเหง้าของพวกเรา มาจากไหน และทำให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น ถ้าทางรัฐบาลให้การสนับสนุนมากกว่านี้”

- ตัวละครชาวบ้านเขายี่สารที่ปรากฏตัวตนโดยการทำหน้าที่หรือมีบทบาท ร่วมในการดำเนินงานสร้างพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น ในบทบาทของผู้บริจาคเงิน และวัตถุสิ่งของให้กับพิพิธภัณฑ์ รวมถึงคณะกรรมการพิพิธภัณฑ์ บ้านเขายี่สาร ทั้งกรรมการอำนวยการ กรรมการที่ปรึกษา และคณะกรรมการดำเนินงาน ตลอดจนชาวบ้านเขายี่สารที่ไม่ได้ปรากฏรายชื่อ แต่ได้ร่วมบริจาค แรงกายหรือให้ความคิดเห็นหรือทรัพยากรในด้านต่างๆเพื่อการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ บ้านเขายี่สาร

ตัวละครในชุดชาวบ้านเขายี่สารที่ปรากฏตนโดยการแสดงบทบาทร่วมในการ จัดสร้างพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารที่ผู้วิจัยได้พบนี้ ทำให้ได้เห็นในธรรมชาติเฉพาะ ของความเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนหรือพิพิธภัณฑ์ของท้องถิ่น นั่นคือ นอกเหนือจาก การจัด "แสดงคน" และ "แสดงของ" ภายในพิพิธภัณฑ์แล้วนั้น จะต้องมีการ "พัฒนาคน" ไปด้วยพร้อมๆกัน ในความหมายถึง การได้มีส่วนร่วมของชาวบ้าน ในชุมชนในกระบวนการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ ทั้งการรวบรวมค้นคว้าข้อมูลเพื่อนำ มาเสนอและจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์ จะเป็นเครื่องมือทำให้คนใน ชุมชนได้เห็นภาพของตนเอง ได้รู้จักและได้ทบทวนถึงรากเหง้าความเป็นมาของ ตัวเอง รวมถึงถึงการเห็นคุณค่าและเห็นความสำคัญของตนเอง

ดังที่ Patrice Godin (cited in Kaeppler, 1994) ผู้เขียนบทความเรื่อง "Why Museums in the Pacific?" ที่มีความรู้สึกว่าหน้าที่ที่สำคัญที่สุดของพิพิธภัณฑ์ (แห่งชาติหรือแห่งชุมชน) ก็คือ การให้ความรู้กับผู้อยู่อาศัย (ในประเทศหรือใน ชุมชน) ในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง หรือที่ Newton (1994) ได้ กล่าวไว้ว่าผลจากการนำเสนอเรื่องราวชีวิตของชุมชนภายในพิพิธภัณฑ์นั้น ทำให้ *"the museum can teach us about the lives of others, and about our own"*

ข้อสังเกตประการหนึ่งของตัวละครชาวบ้านเขายี่สารทั้งในกลุ่มที่ปรากฏตัวตนโดย เชื่อมโยงกับเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์ และเชื่อมโยงกับการแสดงบทบาทหน้าที่ในกระบวนการ ดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารก็คือ การที่มีภาพของทุกกลุ่มอาชีพ/เพศ/สถานะหรือบทบาทใน ชุมชน ปรากฏให้เห็น ข้อสังเกตนี้สะท้อนให้เห็นภาพความพยายามของพิพิธภัณฑ์ชุมชนบ้านเขา ยี่สารที่ต้องการจะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เนื่องจากพิพิธภัณฑ์ชุมชนตามกระบวนทัศน์ใหม่นี้ นอกจากจะต้องนำเสนอมุมมองอื่นๆ หรือ "เสียง" ของผู้รับสารทุกกลุ่มทุกตัวแทนให้ได้ปรากฏหรือ

ให้ได้ยินภายในพิพิธภัณฑน์ นอกเหนือไปจากมุมมองหรือ “เสียง” ของกลุ่มผู้ส่งสารแต่เพียงอย่างเดียว

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ตัวละครอีกชุดหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นภายในพิพิธภัณฑน์ที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินงานพิพิธภัณฑน์ ก็คือ กลุ่มสนับสนุนภายนอก (external support) ในบทบาทของกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายวิชาการ คณะทำงานออกแบบนิทรรศการ ฝ่ายเก็บข้อมูลและประสานงาน และผู้เรียบเรียงเนื้อหาสำหรับการจัดแสดงและเขียนบทจัดแสดงทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ตัวละครที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑน์ด้วยการแสดงบทบาทและหน้าที่รูปแบบต่างๆในการก่อตั้งพิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สาร ทั้งกลุ่มคนในและกลุ่มสนับสนุนภายนอกนั้น แสดงให้เห็นการรู้จักและยอมรับตนเองของชาวบ้านเขายี่สาร ด้วยการดำเนินงานจัดสร้างพิพิธภัณฑน์แบบใช้กลยุทธ์ “หินวิเศษสำหรับการต้มแกงจืดตำลึง”

นั่นคือ เพื่อที่จะก่อตั้งพิพิธภัณฑน์ (หรือการต้มแกงจืดตำลึง) แต่ละคนจะนำเอาสิ่งที่ตนเองมีออกมา เช่น ความรู้ เงิน และแรงงาน (เช่น บางบ้านนำผักตำลึง บางบ้านนำเต้าหู้ หรือกระเทียม บางบ้านนำหมูมา) จำนวนที่นำมานั้นก็จะมีมากน้อยแตกต่างกันไปตามความพร้อมและความสนใจของแต่ละบุคคล (เช่นบางบ้านนำหมูมา 1 ก้อน บางบ้านมีมากหน่อยให้ 1 กิโล เป็นต้น) ในขณะที่กลุ่มคนภายนอกนำวิชาการด้านการเก็บรวบรวมข้อมูล ด้านการจัดพิพิธภัณฑน์ เช่น การทำทะเบียนวัตถุ การจัดแสดง ฯลฯ มาสนับสนุน (เป็นการช่วยเอาข้าวและน้ำมาสมทบ สำหรับเหตุผลที่ผู้วิจัยได้เลือกตัวอย่างเป็นข้าวและน้ำนี้ เนื่องจากบ้านเขายี่สารไม่สามารถปลูกข้าวและไม่มีน้ำจืดได้ ใช้กินใช้บริโภค แต่มีภูมิปัญญาในการสร้างเครือข่ายเพื่อให้ได้มีทรัพยากรทั้งสองนี้ไว้ใช้ในชุมชน) โดยมีคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑน์เปรียบเสมือนเป็นผู้ถือหินวิเศษในการเรียกการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนทั้งภายในและภายนอกชุมชน

(3) ชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก

สำหรับสัญลักษณ์ย่อยที่สำคัญหรือชุดของอุปกรณ์ประกอบฉากที่ผู้ส่งสารเลือกมาใช้ในการถ่ายทอดความหมายที่ผู้วิจัยได้พบภายในพิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สาร ประกอบด้วย วัตถุ (object) ฉาก (setting) ภาพ (picture) และ ตัวบท (text) ดังรายละเอียดต่อไปนี้คือ

(3.1) วัตถุ (object) สำหรับวัตถุในชุดของอุปกรณ์ประกอบฉากที่ถูกใช้เป็นสื่อในการถ่ายทอดความหมายภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้น มีทั้งวัตถุที่เป็นของจริงและวัตถุที่ทำเลียนแบบของจริง ผลจากการศึกษาได้พบว่า ข้าวของหรือวัตถุที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์เหล่านี้มีได้เพียงแต่ต้องการจะแสดงให้เห็นว่าชุมชนมี “ของ” อะไรอยู่บ้าง แต่ว่า “ของ” หรือวัตถุสิ่งแสดงทั้งของจริงและของเลียนแบบเหล่านี้ กำลังทำหน้าที่ในการเป็นตัวเดินเรื่อง หรือช่วยถ่ายทอดความหมาย เป็นสัญญาณย่อยเพื่อให้ผู้เข้าชมได้มองเห็นลึกลงไปมากกว่าเนื้อเรื่องที่น่ามาจัดแสดง โดยมุ่งหวังให้ผู้เข้าชมหรือผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์ได้เห็นสัญญาณประเภทวัตถุหรือข้าวของต่างๆ แล้ว จะนึกไปถึงความหมายหรือความสำคัญของสิ่งของเหล่านั้นที่มีต่อชุมชน โดยมีรายละเอียดของวัตถุแต่ละประเภทดังต่อไปนี้ คือ

[1] วัตถุที่เป็นของจริง วัตถุหรือสิ่งแสดงของจริงที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนี้มีที่มาจาก 2 ทาง คือ (1) ได้มาจากการขุดค้นทางโบราณคดีภายในพื้นที่ชุมชนบ้านเขายี่สาร และ (2) ได้มาจากการบริจาคสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆของคนในชุมชนบ้านเขายี่สาร

ตัวอย่างของวัตถุของจริงที่ได้มาจากการขุดค้นทางโบราณคดี เช่น เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาศรีสังขาลย์จากชั้นดินที่หนึ่ง สอง และสาม หรือกระเบื้องมุงหลังคาที่พบจากหลุมขุดค้นตั้งแต่ชั้นดินที่ 5 เป็นต้น วัตถุที่ได้มาจากการศึกษาทางโบราณคดีในชุมชนในกระบวนการเก็บรวบรวมและค้นคว้าข้อมูลเพื่อการทำพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเหล่านี้ เป็นปัจจัยบ่งบอกถึงอายุของชุมชนว่ามีการอยู่อาศัยมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 ซึ่งเป็นระยะเวลาร่วมสมัยกับการเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการของกรุงศรีอยุธยา นอกเหนือจากนั้นแล้ว เมื่อพิจารณาจากรูปแบบและปริมาณของเศษภาชนะของใช้ต่างๆที่ขุดค้นพบตามหลุมดินชั้นต่างๆ ยังบ่งชี้อีกด้วยว่า ยี่สารเป็นชุมชนที่ร่ำรวยเติบโตและดำรงอยู่มาด้วยการค้า จนสามารถตั้งหลักแหล่งอย่างถาวรอย่างต่อเนื่องมาไม่ต่ำกว่า 700-800 ปี (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2545)

ภาพที่ 52-53: วัตถุของจริงที่ได้จากแหล่งขุดค้นทางโบราณคดี จัดแสดงภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

หรือยกตัวอย่างจากวัตถุของจริงที่ได้มาจากการบริจาคของคนในชุมชน เช่น โพล์หรือภาชนะสำหรับใส่น้ำกินน้ำใช้ขนาดใหญ่ หรือเครื่องใช้ในครัว เช่น ครกหินของยี่สาร กระบวยตักน้ำหรือภาชนะเคลือบ เช่น ชามตราไก่และชามฝรั่ง หรือเครื่องใช้โลหะ เช่น เตารีด ตะเกียงเจ้าพายุ ฯลฯ ซึ่งสะท้อนภาพการวิถีการกินการอยู่ในการดำรงชีวิตประจำวันของคนในชุมชน หรือภาพจิตรกรรมเรื่องพุทธประวัติเขียนบนแผ่นไม้ ที่สะท้อนถึงภาพความเชื่อความศรัทธา ความผูกพัน และการให้คุณค่าของชุมชนต่อพุทธศาสนาอีกด้วย

ภาพที่ 54: เครื่องใช้โลหะ เช่น เตารีด ตะเกียง จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

ภาพที่ 55-56: ภาชนะเคลือบ จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

ในกรณีของวัตถุของจริงโดยเฉพาะ “โพล์” หรือตุ่มน้ำขนาดใหญ่นี้ **ศรีศักร วัลลิโภดม** (2545 ง) ในฐานะกลุ่มผู้ส่งสารภายนอกของชุมชน ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความต้องการของผู้ส่งสารที่จะใช้โพล์ให้เป็นสัญลักษณ์ย่อยถึงการจัดการทรัพยากรน้ำอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมแบบปายาเลนของชุมชน ดังความคิดเห็นต่อไปนี้ คือ

“ถ้าจะสรุปให้เห็นถึงความหมายความสำคัญของตุ่มเคลือบสีน้ำตาลใบใหญ่ที่พบในเขตวัดเขายี่สาร และตามบริเวณอื่นๆที่อยู่ในเขตแม่น้ำลาคลองใกล้กับทะเลแล้ว ก็สามารถพูดได้ว่าเป็นของที่เข้ามาพร้อมกับกลุ่มชนที่มากับเรือสำเภาจากบริเวณทางตอนใต้ของจีน เป็นสิ่งที่มีความหมายเป็นอย่างมากในการควบคุมน้ำจืดเพื่อการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ชายทะเลที่มีน้ำกร่อยและไม่มีน้ำจืดใช้ในการอุปโภคบริโภค เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดังกล่าวนี้ ในสังคมต้องมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอยู่ในระดับ

หนึ่งทีเดียว และอาจเป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการพัฒนาเตาเผา สามารถผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบแกร่งและเคลือบเพื่อผลิตโถง ไห และภาชนะต่างๆที่มีขนาดใหญ่ในเวลาต่อมา

จากความหมายและความสำคัญของตุ่มขนาดใหญ่เหล่านี้ที่มีต่อชุมชนยี่สารโดยตลอดมา ทำให้ข้าพเจ้าและชาวบ้านเลือกตุ่มเป็นสิ่งจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถานวัดเขายี่สาร และกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่นด้วย⁴

[2] วัตถุที่ทำเลียนแบบของจริง ในกรณีนี้ คือ การจัดแสดงอาหารและขนมหวานพื้นถิ่นของชาวบ้านเขายี่สารในแบบวัตถุจำลองภายในตู้แสดงสำหรับกับข้าว บริเวณชั้นล่างของอาคารศาลาการเปรียญ พิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาดูอาหารแต่ละชนิดในสำหรับกับข้าวดังกล่าวแล้วจะทำให้นึกไปถึงแม่น้ำลำคลองรวมถึงป่าชายเลนที่ล้อมรอบบ้านเขายี่สาร ซึ่งเป็นแหล่งวัตถุดิบของสัตว์น้ำและพืชผักดังกล่าว

ภาพที่ 57: สำหรับกับข้าวพื้นถิ่นยี่สารจำลอง จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร

นอกเหนือจากนี้แล้ว เมื่อพิจารณาสำรับอาหารก็จะเห็นภาพสะท้อนของการอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลนที่ไม่สามารถปลูกพืชผักหลายๆชนิดได้ อาหารของชาวยี่สารจึงเน้นหนักทางด้านสัตว์น้ำนานาชนิดที่หาได้ง่ายตามป่าชายเลน อย่างปู กุ้ง ปลา แต่กลับมีพืชผักปรากฏในสำรับน้อยมาก ทำให้พืชพื้นบ้านหลักในสำรับกับข้าวของชาวยี่สารจึงเป็นต้นชะครามที่หาได้ง่าย แต่ถึงจะหาได้ง่ายก็ต้องใช้พลังความรู้และประสบการณ์ในการทดลองหากรรมวิธีในการปรุง เนื่องจาก ต้นชะครามจะมีปล่องที่เก็บความเค็มเอาไว้ในตัว เพราะฉะนั้น เมื่อหามาได้แล้วก็ต้องนำมาสกัดความเค็มก่อนนำไปบริโภค

ทั้งนี้ มีประเด็นที่น่าสนใจอย่างมากของผู้วิจัยต่อ “วัตถุ” ที่นำมาจัดแสดง นั่นคือ แม้ว่าผู้วิจัยจะเห็นภาพสะท้อนของชุมชนและตัวตนคนบ้านยี่สารในแบบของ “เธอผู้ไม่แพ้” ดังที่ได้กล่าว

⁴ ตัวเน้นโดยผู้เขียน รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม

มาในตอนต้น แต่การเห็นภาพตัวแทนดังกล่าวมิได้เกิดจากการ “เห็นของแล้วเห็นคน” ดังที่นักวิชาการพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นสวนใหญ่กล่าวถึงคุณลักษณะอันโดดเด่นของ “ของ” ที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นว่า “เห็นของแล้วจะต้องเห็นคน” แต่การเห็นภาพตัวแทนของผู้วิจัยดังกล่าวนั้น กลับเกิดจากการเล่าเรื่องประกอบวัตถุของคุณธนู พยงค์ยิม อดีตหัวหน้าคณะกรรมการพิพิธภัณฑท์บ้านเขายี่สาร ซึ่งกรุณามาเป็นมัคคุเทศน์พาผู้วิจัยชมพิพิธภัณฑท์

การเล่าเรื่องของคุณธนู เป็นการบอกเล่าชีวิตของคนยี่สารผ่านข้าวของและเรื่องราว ยกตัวอย่างเช่น เรื่องที่เล่าถึง “กะป๋อย” (โปรดดูภาพประกอบด้านล่างทางซ้ายมือ) ซึ่งเป็นเครื่องใช้ที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านเขายี่สารสำหรับแม่ลูกอ่อนที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ด้วยการทำหน้าที่เป็นเครื่องปัมนมเก็บไว้ หรือการที่ชวนให้เห็นลักษณะของครกยี่สารที่ทำจากเนื้อหินอ่อน ทำให้เมื่อใช้ตำไปนานๆ ก้นครกก็จะบางและทะลุออก ในขณะที่ตัวสากก็จะลั่นลงไปด้วย หรือเทคนิคการผูกเงื่อนจากหวายที่ใช้ผูกไม้ไผ่สานเรือไม่ให้ยึดติดกันแบบเหนียวแน่นในลักษณะแบบ “ยายจูงหลาน” เป็นต้น

ภาพที่ 58-59: ภาพคุณธนู พยงค์ยิม ขณะพาผู้วิจัยชมการจัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑท์บ้านเขายี่สาร

เป็นที่น่าสังเกตว่า การบอกเล่าเรื่องราวของคุณธนูทำให้ผู้วิจัยสามารถที่จะมองเห็นภาพของชีวิตคนยี่สารโลดแล่นอยู่ภายในพิพิธภัณฑท์ ซึ่งแตกต่างไปจากเมื่อเดินเข้าชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑท์โดยลำพัง ที่การชมข้าวของแล้ว มีของเพียงบางอย่างและเรื่องราวเพียงบางเรื่องเท่านั้นที่สามารถกระตุ้นให้ย้อนคิดถึงชีวิตสมัยเด็กๆ ของผู้วิจัยได้ ยกตัวอย่างเช่น ตุ่มเก็บน้ำขนาดใหญ่ เนื่องจากที่บ้านของคุณยายของผู้วิจัยจะมีตุ่มมังกรเป็นจำนวนมากว่ายี่สิบใบเพื่อเอาไว้รองน้ำฝนไว้ใช้ดื่ม ใช้อาบน้ำ และใช้ซักผ้า โดยเฉพาะใช้ดื่ม เนื่องจากคุณยายและคุณย่าของผู้วิจัยจะบอกว่าดื่มน้ำฝนมันหวานและชื่นใจกว่าดื่มน้ำประปาต้ม ในปัจจุบันแม้จะยังมีตุ่มเก็บไว้อยู่ แต่ก็ไม่มีใครใช้อีกแล้ว

ผู้วิจัยวิเคราะห์ตนเองแล้วได้พบว่า เหตุผลที่ทำให้ความพยายามของผู้ส่งสารในการสร้างภาพตัวแทนของชุมชนผ่านวัตถุ ภาพ และข้อมูลรวมถึงคำอธิบายผ่านตัวบทภายในพิพิธภัณฑ์ ไม่อาจสร้างหรือบอกเล่าภาพของชุมชนได้อย่างเพียงพอโดยปราศจากคำบอกเล่าของ “ผู้เล่าเรื่องประกอบ” ได้นั้น เป็นเพราะ ความเป็นคนนอกพื้นที่ คนนอกชุมชน และด้วยลักษณะของชีวิตที่ผ่านมาของผู้วิจัยที่อยู่อาศัยแบบ “คนเมือง” ที่พรั่งพร้อมด้วยปัจจัยสี่และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ จึงทำให้ไม่มีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตหรือการอยู่อาศัยแบบของคนในชุมชน

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ช่องทางในการบอกเล่าเรื่องราวของชุมชนบ้านเขาอีสารยังมีน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับช่องทางในการนำเสนอเรื่องราวของประวัติศาสตร์แห่งชาติ ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ที่ถูกนำเสนอผ่านสื่ออย่างหลากหลาย รวมถึงผ่านช่องทางการนำเสนออย่างสถาบันการศึกษา ดังนั้น เมื่อพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับชุมชนของผู้วิจัยมีไม่เพียงพอเพียงแต่การชมภาพและวัตถุที่นำมาจัดแสดง และอ่านตัวบทที่ให้คำอธิบายประกอบอย่างเดียว จึงไม่เพียงพอที่จะทำให้ผู้วิจัยมองเห็นความหมายหรือภาพของชีวิตชาวอีสารที่โดดเด่นอยู่เบื้องหลังวัตถุที่นำมาจัดแสดงนั้นได้

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยค้นพบวิธีการนำเสนอเรื่องราวภายในพิพิธภัณฑ์ที่ผู้เข้าชมที่อยู่ในฐานะของการเป็น “คนนอก” ที่ไม่มีความรู้ในเรื่องราวหรือภูมิหลังความเป็นมาของชุมชนนั้น หรือแม้กระทั่งไม่เข้าใจในภาษาที่พูดหรือนำเสนอนั้น แต่การเล่าเรื่องราวภายในพิพิธภัณฑ์กลับไม่จำเป็นจะต้องมีผู้เล่าเรื่องราวประกอบ แต่ทว่าก็สามารถทำให้เกิดความรู้สึก และจินตนาการถึงเรื่องราวแห่งชีวิตที่เกิดขึ้นจากวัตถุและสิ่งของที่นำมาเสนอนั้นได้

โดยข้อค้นพบนี้เกิดจากการศึกษาดูงานของผู้วิจัยที่พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์เชียงใหม่ ประเทศจีน นั่นคือ พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ใช้วิธีการจำลองฉากชีวิตพร้อมด้วยการเปิดเสียงประกอบที่เกี่ยวข้องกับฉากนั้นๆ ยกตัวอย่างเช่น การนำเสนอภาพชีวิตของคนกลุ่มคนชายขอบของเชียงใหม่ ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ได้ใช้การจำลองฉากชีวิตของกลุ่มคนยากจน ให้เห็นภาพหุ่นผู้ชายใส่เสื้อผ้ามอมๆ ขาดๆ กำลังหุงหาอาหารบนหม้อจำลอง แม้ที่กระเตงลูกไว้กับเอวและมีลูกชายเกาะชายเสื้อ ถัดไปเป็นเรือจำลองที่คนทั้งสองต้องอาศัยอยู่ ภาพของหุ่นจำลองดังกล่าวถูกเติมเต็มจินตนาการด้วยเสียงร้องไห้ของเด็ก เสียงเถิดตะโรของแม่ที่แม้ฟังไม่ออกแต่ก็เดาว่ากำลังดูลูกของตน เสียงของคลื่นแม่น้ำ เสียงของลมพัด ฯลฯ ผู้วิจัยได้พบว่า การใช้ฉากจำลองประกอบด้วยเสียงประกอบ และตัวบทนำทางเพียงเล็กน้อย ทำให้ผู้วิจัยรู้สึกได้ถึงภาพความยากจนและลำบาก ความเป็นชายขอบของคนจีนในเมืองจีนหรือประเทศของตนเองของคนกลุ่มนี้ได้

ทั้งนี้ เมื่อผู้วิจัยสอบถามคุณธนูว่า เพราะเหตุใดจึงไม่นำเอาถ้อยคำบรรยายดังเช่นการบรรยายของคุณธนูมาทำเป็นตัวบทบรรยาย เพื่อให้ผู้เข้าชมได้รับรู้ถึงสิ่งนั้นมีความหมาย ความสำคัญและเกี่ยวพันอย่างไรกับวิถีชีวิตของคนยี่สาร ก็ได้รับคำอธิบายว่า ภาระหน้าที่ในการทำตัวบทบรรยายเหล่านี้เป็นส่วนของมูลนิธิเด็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ส่วนการบอกเล่าเรื่องราวจะเป็นลักษณะเฉพาะตนของมัคคุเทศก์แต่ละคนในการบรรยาย รวมถึงไม่มีเงินทุนพอที่จะจัดทำอุปกรณ์สื่อโสตทัศนศึกษาใช้เสริมตัวบทบรรยาย นอกจากนั้นแล้ว ข้อมูลที่ได้รับจากอาจารย์ศิริภาภังค์ยังทำให้พบถึงปัญหาเชื่อมโยงกับการบริหารจัดการในเรื่องของการรักษาความปลอดภัยของพิพิธภัณฑ์อีกด้วยว่า ในบางกรณีนั้น การเขียนคำอธิบายบอกเล่าข้อมูลของวัตถุนั้นๆ อาจกระตุ้นให้เกิดความต้องการในตัวของนักท่องเที่ยวบางคนที่ไม่มีความระมัดระวังให้หยิบของชิ้นนั้นกลับบ้านไปด้วย

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ลักษณะการนำเสนอของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนี้ยังเป็นไปตามหลักการนำเสนอและจัดแสดงทางวิชาการของพิพิธภัณฑ์ มากกว่าจะเป็นการนำเสนอตัวบทบรรยายตามลักษณะเฉพาะของตน ผลที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะต่อนักท่องเที่ยวที่ไม่มีผู้นำชม ก็คือการขาดความเข้าใจ และขาดความรู้ โดยเฉพาะเมื่อความรู้นั้นจะเป็นคลังข้อมูลที่สำคัญ ที่ทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งแสดงภายในพิพิธภัณฑ์กับภาพตัวแทนของชุมชน ที่กลุ่มผู้ส่งสารต้องการจะนำเสนอ เนื่องจาก เมื่อเมื่อสัญญาณย่อยไม่สามารถถ่ายทอดความหมายหรือเชื่อมโยงเข้ากับ ความหมายใหญ่ได้ ภาพตัวแทนของคนบ้านเขายี่สารจึงไม่อาจส่งผ่านความหมาย หรืออาจจะ สื่อสารความหมายได้แต่ไม่ครบถ้วนและสมบูรณ์ตามเป้าหมายที่ผู้ส่งสารต้องการ ยกตัวอย่างเช่น ไม่อาจเข้าชมโดยคิดเข้าใจหรือรับรู้ไปถึงรากเหง้าและความเป็นมาของชุมชนยี่สารผ่านช่องทาง พิพิธภัณฑ์ชุมชนได้

(3.2) ฉาก (setting) ในกรณีของการสร้างบรรยากาศจำลองหรือฉากเพื่อถ่ายทอดความหมาย เพื่อให้ฉากช่วยสร้างความรู้สึกของผู้รับสารหรือผู้เข้าชมให้ได้รู้สึกถึงความสมจริง หรือรู้สึกว่ามีส่วนร่วมอยู่ในสถานที่นั้นๆด้วยนั้น จะพบว่า พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารมีการใช้ฉากหรือบรรยากาศจำลองใน 2 ประเภท คือ ฉากจำลองเหมือนจริง (replica setting) และฉากจำลองจากของจริง (reconstruction setting) ดังรายละเอียดต่อไปนี้เป็นคือ

[1] ฉากจำลองเหมือนจริง (replica setting) เป็นการจำลองฉากในขนาดย่อส่วนเลียนแบบชีวิตชุมชนคนแถวบ้านของชาวเขายี่สาร เพื่อถ่ายทอดภาพกระบวนการผลิตถ่านไม้โกงกางที่สภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลนนี้เอื้ออำนวยให้ทำเป็นอาชีพหลักได้ นอกเหนือจากการทำประมงหรือการค้าขายอื่นๆ

สำหรับเหตุผลที่ยกอาชีพการทำถ่านไม้โก่งมา เป็นภาพหลักด้านการทำมาหากิน ภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร โดยที่จะสังเกตเห็นได้ว่ามีความแตกต่างไปจากการนำเสนอเรื่องราวในการประกอบอาชีพหรือการทำมาหากินอื่นๆ เช่น การทำประมงและการค้า รวมถึงการทำบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเขายี่สาร ที่ปรากฏเป็นเพียงเรื่องราวประกอบในตัวบทหมวดเรื่องราวอื่นๆ มิได้นำเสนออย่างเช่นในกรณีของการทำถ่านไม้โก่งนั้น เป็นเพราะอาชีพการทำถ่านไม้โก่งถือเป็นการทำมาหากินหลักที่ยั่งยืนของชุมชน เนื่องจากการปลูกป่าโก่งมาทดแทนไม้โก่งที่ถูกตัดไปมาโดยตลอด อีกทั้งอาชีพนี้ยังเป็นภาพสะท้อนถึงความพยายามในการแสวงหาความรู้และเทคโนโลยีของชุมชนได้เป็นอย่างดี ดังได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อภูมิปัญญาด้านการทำมาหากินภายใต้สภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลน

ภาพที่ 60: ฉากจำลองเลียนแบบของจริง “เตาเผาถ่านไม้โก่ง” จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

การนำเสนอเรื่องราวของถ่านไม้โก่งในลักษณะของฉากจำลองเลียนแบบของจริงนี้ ยังมีการเลือกสิ่งแสดงอื่นๆ มาปรากฏควบคู่ไปกับการจัดแสดงไม้โก่ง เพื่อให้เห็นทั้งต้นทางและปลายทางของการทำถ่านไม้โก่ง อาทิ การจัดแสดงไม้โก่งที่ยังไม่ได้ทูปเปลือก ไม้โก่งที่ทูปเปลือกแล้ว รวมถึงค้อนไม้ที่ใช้ทูปเปลือกโก่ง หรือถ่านไม้โก่งที่เผาเสร็จแล้ว เป็นต้น

[2] ฉากจำลองของจริง (reconstruction setting) เป็นการจำลองห้องและระเบียบของบ้านของจริง พร้อมอุปกรณ์ของจริงต่างๆ ที่ใช้ในวิถีชีวิตของชาวเขายี่สาร ที่ได้รับการบริจาคให้นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

ผู้วิจัยได้พบว่า การสร้างบรรยากาศจำลอง (setting) ด้วยการจำลองฉากจากของจริง (reconstruction setting) เพื่อให้เห็นภาพบ้านและชุมชนของชาวเขายี่สารนี้ เป็นการเลือกรูปแบบในการสื่อสารที่สามารถถ่ายทอดเนื้อหาตามข้อมูลที่ผู้ส่งสารหรือผู้จัดนิทรรศการต้องการ รวมถึงสามารถ

สร้างความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตประจำวันของชุมชน จนกระทั่งสามารถสร้างความสมบูรณ์ให้กับการนำเสนอภาพตัวแทนได้เป็นอย่างดี

ฉากจำลองจากของจริงนี้ สามารถทำให้ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์รู้สึกได้ถึงความจริงของเนื้อหา รวมถึงลดถึงช่วยเพิ่มและขยายขอบเขตของจินตนาการให้ผู้เข้าชมหรือผู้ชมองได้รู้สึกว่าคุณเองได้มีส่วนร่วมในสถานที่นั้นจริง นอกเหนือจากนั้นแล้ว เทคนิควิธีในการประกอบสร้างบ้านหรือสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่มองเห็น ยังทำให้มองเห็นถึงชีวิตความเป็นมาและภูมิปัญญาของคนในชุมชนได้อีกด้วย ยกตัวอย่างเช่น เรื่องของข้าวของเครื่องใช้ในการทำครัวที่ทำจากวัสดุที่หาได้ง่ายภายในชุมชน หรือการใช้เวลาว่างเพื่อพักผ่อนหย่อนใจบนลานเรือนกับกิจกรรมอย่างการเล่นว่าว การเล่นหมากรุก หรือเรื่องของเทคนิคการใช้หวายมัดไม้ไผ่ที่ใช้เป็นลานระเบียงบ้านเข้าไว้ด้วยกัน ที่เรียกว่า “ยายจุงหลาน” เป็นต้น

ภาพที่ 61-63: ฉากจำลองจากของจริง “บ้านและสิ่งของเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวันของชาวยี่สาร” จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านชาวยี่สาร

อาจกล่าวได้อีกด้วยว่า การจัดแสดงเรื่องราวภายในพิพิธภัณฑ์ด้วยการเลือกนำเสนอผ่านฉากหรือบรรยากาศจำลอง ทั้งฉากจำลองเหมือนจริงและฉากจำลองที่ประกอบขึ้นมาจากของจริงนี้ เป็นตัวอย่างที่ดีที่สามารถแสดงให้เห็นถึงปฏิบัติการจัดแสดงภาพตัวแทนได้อย่างใจแจ้งและชัดเจน อันเนื่องมาจาก ฉากดังกล่าวสามารถสะท้อนกลับให้เห็นถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชนหรือกลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ การเลือกเนื้อหาและสิ่งที่จะนำมาเสนอว่าจะเลือกอาชีพอะไรและไม่เลือกอาชีพอะไร บนพื้นฐานการให้คุณค่าและการตัดสินใจร่วมกันของคนยี่สารและกลุ่มนักวิชาการภายนอก และเลือกที่จะนำเสนอเนื้อหา รวมถึงจัดวางสิ่งแสดงนั้นๆ ใดๆ ของกลุ่มนักวิชาการที่ปรึกษาภายนอก เพื่อให้ความหมายของเนื้อหาหรือสิ่งแสดงที่เลือกมานั้นมีความหมายโดดเด่นขึ้นมาในสายตาหรือการรับรู้ของกลุ่มผู้รับสาร

(3.3) ภาพ (picture) สำหรับสัญลักษณ์ประเภทรูปภาพภายในพิพิธภัณฑ์บ้านชาวยี่สารนี้ นอกจากจะสามารถแสดงให้เห็นความเชื่อ ภูมิปัญญาและการใช้ชีวิตของชาวยี่สารแล้ว ภาพ

ประเภทต่างๆที่นำมาจัดแสดงยังถูกเลือกใช้เพื่อตอกย้ำภาพแห่งความเป็นจริงที่ปรากฏภายนอกพื้นที่พิพิธภัณฑ์ อันเป็นการแสดงถึงอำนาจหรือพลังในการเล่าเรื่องที่เกิดจากสัญญาะย่อยที่ถูกเลือกมานำเสนอหรือถ่ายทอดความหมายได้อีกด้วย สัญญาะประเภทรูปภาพภายในพิพิธภัณฑ์นี้สามารถจำแนกออกได้เป็น 6 ประเภท ดังนี้คือ ภาพถ่ายของบุคคล ภาพถ่ายของสถานที่ ภาพถ่ายของเหตุการณ์และกิจกรรมในวิถีชีวิตชาวเยีสาร ภาพถ่ายของวัตถุและสิ่งของเครื่องใช้ประเภทต่างๆ ภาพถ่ายของพืชพรรณไม้และสมุนไพรพื้นถิ่น และภาพแผนที่

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้พบว่า นอกจากกลุ่มของสัญญาะประเภทรูปภาพภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขาเยีสารนี้ จะได้แสดงตนในฐานะหลักฐานของวิถีชีวิตที่กำลังเป็นไปอยู่อย่างต่อเนื่องในห้วงเวลาปัจจุบันของชาวเยีสารแล้ว รูปภาพประเภทต่างๆภายในพิพิธภัณฑ์ยังเป็นกระจกสะท้อนให้เห็นธรรมชาติของการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้อีกด้วย

นั่นคือ ในการจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะไม่ได้คำนึงถึงปริมาณของโบราณวัตถุหรือปริมาณของสิ่งของที่จะนำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์หรือว่า “มีของ” ในปริมาณที่มากพอที่จะนำมาเสนอหรือจัดแสดงหรือไม่ แต่จะเป็นการคำนึงว่า “หากไม่มีของ/สถานที่/เหตุการณ์” นำมาเสนอได้ภายในพิพิธภัณฑ์ หรือในความหมายว่า หากว่าสิ่งของนั้นผู้ฟังไปแล้วหรือสิ่งของนั้นอยู่ที่แห่งอื่นไม่สามารถนำมาจัดแสดงได้ หรือสถานที่นั้นไม่มีอีกแล้วในปัจจุบัน หรือแม้กระทั่งเหตุการณ์นั้นๆได้ผ่านพ้นไปแล้ว เมื่อเป็นดังนี้แล้วจะเลือกนำเสนอด้วยสิ่งใดทดแทน เพื่อให้สามารถสะท้อนเรื่องราวและถ่ายทอดภาพชีวิตทางวัฒนธรรมภายในชุมชนบ้านเขาเยีสารได้อย่างดีที่สุด

[1] **ภาพถ่ายของบุคคล** ผลจากการศึกษาทำให้พบว่า ภาพถ่ายของบุคคลที่ปรากฏภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขาเยีสารนี้ จะมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ (1) ในรูปแบบเป็นการปรากฏตัวตนในเหตุการณ์หรือกิจกรรมต่างๆ โดยที่ผู้เข้าชมที่เป็น “คนนอก” มิอาจรับรู้ได้ว่าเป็นภาพของใคร มีความสำคัญหรือเกี่ยวพันอย่างไรกับชุมชนบ้านเขาเยีสาร นอกเหนือจากเป็นตัวละครผู้กระทำเหตุการณ์หรือผู้มีส่วนในเหตุการณ์หรือกิจกรรมนั้นๆเท่านั้น (โปรดดูตัวอย่างประกอบในเรื่องของภาพถ่ายเหตุการณ์และกิจกรรม) และ (2) เป็นการปรากฏตนโดยรู้ชื่อ/เพศ/สถานภาพ ของบุคคลนั้นๆรวมถึงความเกี่ยวข้องและผูกพันกับชุมชน ภาพถ่ายของบุคคลในลักษณะนี้จะอยู่ในการจัดแสดงเรื่องราว “สู่อากาศ” ในเรื่องความคาดหวังต่อชุมชนรวมถึงความคิดเห็นที่มีต่อพิพิธภัณฑ์

การปรากฏตนในลักษณะที่สองนี้เป็นธรรมชาติเฉพาะของพิพิธภัณฑ์ชุมชน หรือพิพิธภัณฑ์ที่ก่อกำเนิดขึ้นมาตามกระบวนทัศน์ใหม่แบบ post-modern museum นั่นคือ

พิพิธภัณฑน์ในลักษณะนี้จะดำเนินการจัดแสดงด้วยการให้มี "เสียง" หรือ "มุมมอง/ความคิดเห็น" ของกลุ่มผู้รับสารในกลุ่มตัวแทนต่างๆ ได้ปรากฏให้มีขึ้นภายในพิพิธภัณฑน์ นอกเหนือจากการนำเสนอความคิดเห็นหรือ "เสียง" ของกลุ่มภัณฑารักษ์หรือกลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑน์แต่เพียงอย่างเดียว

ผลจากการศึกษาจะได้พบว่า "เสียงและตัวตน" ของชาวบ้านอีสาน ในฐานะของผู้รับสารที่ปรากฏขึ้นมาในพิพิธภัณฑน์นั้น นับได้ว่ามีครบหรือเป็นตัวแทนจากทุกกลุ่ม ยกตัวอย่างเช่น หากใช้เกณฑ์เรื่องวัยและเพศมาจำแนก ก็จะได้พบความคิดเห็นของทุกช่วงอายุ เช่น กลุ่มเด็กผู้ชาย เด็กผู้หญิง ผู้ใหญ่ผู้ชายและผู้หญิง และผู้สูงอายุทั้งเพศชายและหญิง หรือหากใช้เกณฑ์เรื่องสถานภาพและบทบาทในชุมชน ก็จะได้พบความคิดเห็นของผู้นำทั้งทางฝ่ายฆราวาสและฝ่ายสงฆ์ อาทิ กำนัน ผู้ช่วยเจ้าอาวาส รวมถึงความคิดเห็นของกลุ่มลูกบ้าน และหากใช้เกณฑ์เรื่องอาชีพก็จะพบว่าม้ออาชีพที่หลากหลายที่ให้ความคิดเห็น ตัวอย่างเช่น อาชีพครู นักเรียน ประกอบอาชีพค้าขาย เป็นช่างเสริมสวย ทำวุ้นกุ้ง เป็นบุรุษไปรษณีย์ หรือมีอาชีพรับจ้าง เป็นต้น

ภาพที่ 64-65: ตัวอย่างภาพถ่ายบุคคลในหมวด "สุอนาคต" (ไม่ทราบวันเวลาถ่ายภาพและชื่อผู้ถ่ายภาพ)
จัดแสดงภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สาร

[2] ภาพถ่ายของสถานที่ ยกตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายของวัดเขายี่สารและศิลปสถาปัตยกรรมในทางพุทธศาสนา อาจกล่าวได้ว่า วัดเขายี่สารทั้งในอดีตและปัจจุบันเป็นศูนย์กลางทางความเชื่อและสถานที่ประกอบพิธีกรรมของชาวเขายี่สาร รวมถึงตลอดถึงอาคารศาลาการเปรียญของวัดเขายี่สารยังถูกใช้เพื่อเป็นสถานที่จัดแสดงนิทรรศการถาวรของพิพิธภัณฑน์ท้องถิ่นบ้านเขายี่สารด้วย

ภาพที่ 66-67: ภาพถ่ายวัดเขายี่สารและศิลปกรรมในทางพุทธศาสนา (ไม่ทราบวันเวลาถ่ายภาพและชื่อผู้ถ่ายภาพ)
จัดแสดงภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สาร

จะสังเกตได้อย่างหนึ่งว่า ภาพถ่ายของศาสนสถานและศิลปะสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในวัดเขายี่สารภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนี้ ได้สะท้อนภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านเขายี่สารว่า น่าจะเป็นชุมชนที่มีทรัพย์สินเงินทองและมีความเป็นอยู่อย่างสุขสบาย แม้จะต้องอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่อยู่ได้อย่างยากลำบาก ทั้งลักษณะของธรรมชาติแบบป่าชายเลน รวมถึงการกลายสภาพเป็นชุมชนปิด ในภายหลังที่มีการเปลี่ยนเส้นทางการค้าในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะสามารถอุทิศทุนทรัพย์ รวมถึงร่างกายและแรงใจของตนเอง เพื่อร่วมกันก่อสร้างศาสนสถานและศิลปะสถาปัตยกรรมต่างๆได้

ยกตัวอย่างเช่น ภาพจิตรกรรมบนแผ่นไม้เรื่องพุทธประวัติซึ่งจัดแสดงไว้ภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งตัวบทได้บอกเล่าเรื่องราวไว้ว่า ภาพดังกล่าวเขียนขึ้นเมื่อราวสมัยปลายรัชกาลที่ 5 ต่อเนื่องกับรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะในภาพลงศักราชไว้ว่าเป็น สก 129 หรือ พ.ศ. 2454 อันเป็นปีแรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ภาพนี้เขียนลงบนแผ่นไม้ประดับบนคอสองของศาลาพระปาลิไลยก์หลังเก่าที่อยู่ใกล้กับศาลาท่าน้ำหน้าวัด ก่อนจะถูกรื้อและชาวบ้านช่วยกันนำมาเก็บรักษาไว้ ในภาพเขียนเรื่องพุทธประวัติ ตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพานที่สอดแทรกสภาพสังคม การแต่งกาย และวิถีชีวิตร่วมสมัย มีร่องรอยการเขียนซ่อมแซมภายหลังด้วย ในภาพจิตรกรรมมีปรากฏรายชื่อของผู้บริจาคทรัพย์ ซึ่งสืบค้นได้ว่าเป็นบรรพบุรุษรุ่นปู่ตา ยายของเขายี่สารในปัจจุบัน

สำหรับคำที่ระบุชื่อผู้บริจาคทรัพย์ในแต่ละแผ่นนั้น จะมีการกล่าวถึงชื่อของชาวบ้านไว้หลายท่าน อาทิ “แม่แ้วตแม่แ้วแม่ลิ...พ่อพันแม่...จีนผักแม่เมมีจิตร...จีนทองแม่เขียน...พ่อปลื้มแม่แดง พ่ออ้วนแม่เพียร...แม่ผิวแม่มนพ่อแดง...พ่อสุกแม่เทแม่พอน พิแม่สาย...พ่อลัยสุดทองอยู่คลองยี่สาร...แม่แฉ้งแม่พั่วแม่พัน...จีนเช็กแม่อิม...สร้างไว้ในพระศาสนา” (วิไลรัตน์ ย้งรอด, 2545)

ภาพที่ 68: ภาพจิตรกรรมบนแผ่นไม้เรื่องพุทธประวัติ จัดแสดงภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

[3] ภาพถ่ายของเหตุการณ์และกิจกรรมในวิถีชีวิตชาวเขายี่สาร เนื่องจากสภาพแวดล้อมของบ้านเขายี่สารเป็นสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลน ทำให้แหล่งน้ำในชุมชน

ทั้งหมดเป็น “น้ำกร่อย” ที่ชาวบ้านไม่สามารถนำมาบริโภคได้ ภาพที่เลือกมานำเสนอภายในพิพิธภัณฑ์จึงต้องแสดงให้เห็นกิจกรรมในวิถีการดำรงชีวิตของชาวยีสาร์ในด้านของภูมิปัญญาด้านการดำรงชีวิตประจำวัน

ยกตัวอย่างเช่นภาพกิจกรรมการออกไปลมน้ำ ในความหมายถึงการเอียงให้เรือลมน้ำเข้าเรือเกือบเต็มลำมาจากแม่น้ำเพชรบุรี ซึ่งเป็นบริเวณที่น้ำไม่กร่อย ซึ่งเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำจืดของคนยีสาร์ เพื่อให้มีน้ำจืดไว้ใช้ภายในครัวเรือนได้ตลอดปี หรือภาพการประกอบพิธีกรรมในหมวดเรื่องราวความเชื่อของชาวยีสาร์ที่มีต่อพ่อปู่ศรีราชา ที่นับเป็น “ตัวละครหลัก” ภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชน ในฐานะของที่ยึดเหนี่ยวจิตใจหรือที่พึ่งทางใจของคนในชุมชน รวมถึงจนถึงภาพขณะเจ้าหน้าที่ภาคสนามกำลังขุดค้นหลุมโบราณคดี ในขั้นตอนของการเก็บรวบรวมและค้นคว้าข้อมูลเพื่อการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายีสาร์ เป็นต้น

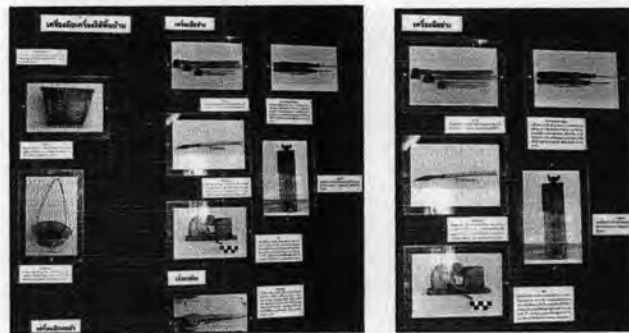
อาจกล่าวได้ว่า ภาพตัวอย่างดังกล่าวนี้ช่วยทำหน้าที่ทดแทนเหตุการณ์ที่ไม่สามารถนำเหตุการณ์ดังกล่าวมาจำลองจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ได้ เนื่องจาก ภาพได้เป็นตัวช่วยแสดงให้เห็นเหตุการณ์จำลองที่หยุดนิ่ง เพื่อให้ผู้เข้าชมได้สัมผัสถึงบรรยากาศ การกระทำและความรู้สึกของผู้ที่อยู่ในภาพนั้นๆ จนกระทั่งรู้สึกมีส่วนร่วมหรือได้อยู่ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แม้ว่าเหตุการณ์หรือกิจกรรมนั้นๆ จะมิได้เกิดขึ้นจริงหรือมองเห็นการเกิดขึ้นของเหตุการณ์จริงนั้น ภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชน

ภาพที่ 69: ภาพการลมน้ำของชาวยีสาร์ (ไม่ทราบวันเวลาถ่ายภาพและชื่อผู้ถ่ายภาพ)
จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายีสาร์

[4] ภาพถ่ายของวัตถุและสิ่งของเครื่องใช้ประเภทต่างๆ สิ่งของเครื่องใช้พื้นบ้านที่จัดแสดงภายในบริเวณชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายีสาร์นี้ มีทั้งการจัดแสดงวัตถุของจริงและการแสดงภาพถ่ายประกอบในหัวข้อของเครื่องใช้บางอย่างที่มีได้มีการนำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ ชุดของภาพถ่ายสิ่งของเครื่องใช้ประเภทต่างๆ ที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้าน

เขายี่สารนี้ ประกอบด้วย เครื่องใช้ในครัว เครื่องใช้โลหะ เครื่องมือการช่าง เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ และพาหนะทางน้ำ เครื่องมือผลิตยาสมุนไพร และเครื่องใช้เบ็ดเตล็ดต่างๆ

ภาพที่ 70-71: ภาพถ่ายเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน (ไม่ทราบวันเวลาถ่ายภาพและชื่อผู้ถ่ายภาพ)
จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร

[5] ภาพถ่ายของพืชพรรณไม้และสมุนไพรพื้นถิ่น เป็นการจัดแสดงภาพถ่ายของพันธุ์ไม้ชายเลนที่บ้านเขายี่สาร ที่สามารถนำมาประกอบเป็นอาหารหรือเป็นเครื่องยาสมุนไพรในการรักษาโรค เพื่อถ่ายทอดความหมายพลังความรู้หรือภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านเพื่อการรักษาและต่อสู้ต่อโรคภัยไข้เจ็บในรูปแบบต่างๆของคนยี่สาร

ภาพที่ 72: ภาพถ่ายพืชในท้องถิ่นเขายี่สาร (ไม่ทราบวันเวลาถ่ายภาพและชื่อผู้ถ่ายภาพ)
จัดแสดงภายในชั้นล่างของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายว่า เมื่อมีการตัดถนนออกสู่โลกภายนอกทำให้การเดินทางออกไปรักษาตัวภายนอกชุมชนเป็นไปได้ง่ายดาย ในขณะที่การแพทย์แผนใหม่เริ่มมีบทบาทสำคัญมากยิ่งขึ้น ภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้านของยี่สารจึงค่อยๆ เสื่อมถอยความนิยมลงและไม่มีผู้สืบทอดอาชีพหมอพื้นบ้านอีก และเมื่อไม่มีการรักษาด้วยการแพทย์แผนโบราณ อีกทั้งยังไม่มีผู้สืบทอดอาชีพ ผลก็คือพืชพรรณสมุนไพรที่เคยปลูกไว้ตามเขายี่สาร ก็เริ่มลดน้อยถอยลงตามไปด้วยและไม่มีการปลูกขึ้นมาทดแทนใหม่ เพราะไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องใช้อีกต่อไปแล้ว

และเมื่อเป็นดังนี้ ภาพพืชพรรณสมุนไพรที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์จึงอาจกลายเป็นเพียงภาพแห่งความทรงจำให้เห็นว่า ที่นี้ “เคย” มีต้นไม้อะไรปลูกอยู่บ้างเพียงเท่านั้นเอง

[6] ภาพแผนที่ ด้วยลักษณะของสภาพแวดล้อมของบ้านเขายี่สารที่ล้อมรอบไปด้วยป่าชายเลนและลำคลองสายต่างๆ คลองจึงถือเป็นหัวใจหลักในการคมนาคมของชุมชนเขายี่สาร ดังนั้น การจัดแสดงนิทรรศการชีวิตของชาวเขายี่สารภายในพิพิธภัณฑ์จึงทำให้เราได้เห็นภาพของความเกี่ยวข้องกับลำคลองและการเดินทางทางน้ำ ตัวอย่างเช่น ภาพแผนที่แสดงถนนและเส้นทางน้ำภายในตำบลเขายี่สาร รวมถึงภาพแผนที่แสดงขอบเขตหมู่บ้านในตำบลเขายี่สาร

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังมีกลุ่มของภาพแผนที่จำนวนมากที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเขายี่สารกับโลกภายนอก เพื่อบอกกล่าวถึงความสำคัญทางภูมิศาสตร์ของเขายี่สารในฐานะเส้นทางการเดินทางเรือทั้งในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ตัวอย่างเช่น ภาพแผนที่แสดงเส้นทางเดินทางน้ำจากกรุงเทพฯ ไปเขายี่สารและเมืองเพชร ภาพแผนที่เส้นทางเดินข้ามคาบสมุทรตอนบน มะริด-ตะนาวศรี-เพชรบุรี และเส้นทางเรือเลียบชายฝั่ง เป็นต้น

ภาพที่ 73: แผนที่แสดงถนนและเส้นทางน้ำ

ภาพที่ 74: แผนที่แสดงเส้นทางเดินข้ามคาบสมุทรตอนบน

จัดแสดงภายในชั้นบนของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

ความหมายภายใต้ภาพแผนที่เหล่านี้ เมื่อพิจารณาภาพประกอบกับตัวบท ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ในชั้นแรกของความหมายนั้นก็คือ ความพยายามที่จะแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของเส้นทางคมนาคมภายนอกที่ส่งผลต่อความรุ่งเรืองและยากลำบากของชุมชน ทั้งในช่วงเวลาแห่งอดีตและปัจจุบันของชุมชนบ้านเขายี่สาร ในขณะที่ความหมายในชั้นที่สองนั้น ก็เพื่อให้เห็นความสามารถในการดำรงตนด้วยภูมิปัญญาของชุมชน จนกระทั่งสามารถตั้งรกรากถิ่นฐานและอยู่ได้ด้วยดีมาได้โดยตลอด ไม่ว่าจะบริบทของชุมชนจะเปลี่ยนแปลงไปอยู่ในรูปแบบใดก็ตาม

(3.4) ตัวบท (text) สำหรับตัวบทที่ปรากฏภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ผู้วิจัยได้พบเฉพาะตัวบทที่เป็นคำบรรยายในรูปของคำอธิบายเฉพาะส่วน เพื่อเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการจัดแสดงในแต่ละหมวด และป้ายประกอบขนาดเล็กในลักษณะของคำอธิบายใต้ภาพ เพื่อให้รายละเอียดหรือบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับวัตถุหรือภาพถ่ายที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ เพื่ออธิบายภาพประเภทต่างๆที่นำมาใช้ในการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งแตกต่างไปจากตัวบทที่มีในห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร เนื่องจากจะมีทั้งตัวบทประเภทตัวอักษรและตัวบทประเภทเสียง โดยตัวบทนี้จะปรากฏในแบบ 2 ภาษาควบคู่กันไป คือ ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยมีผู้เรียบเรียงเนื้อหาและจัดทำบรรยายทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ คือ นักวิชาการจากมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์

ทั้งนี้ นอกเหนือจากตัวบทบอกเล่าเรื่องราวของการจัดแสดงที่ปรากฏภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารแล้วนั้น ยังมีตัวบทประเภทของหนังสือเพื่ออธิบายเนื้อหาและเรื่องราวในการจัดแสดงอีกด้วย อาทิ แผ่นพับประชาสัมพันธ์พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร หนังสือเล่มเล็กนำชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ซึ่งจัดทำโดยคณะกรรมการบริหารพิพิธภัณฑ์ และหนังสือเรื่อง “สังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร” จัดพิมพ์โดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) และพิพิธภัณฑ์วัดเขายี่สาร ซึ่งเนื้อหาโดยรวมจะเป็นเรื่องราวที่สอดคล้องกับการจัดแสดงเรื่องราวในหมวดหมู่ต่างๆภายในพิพิธภัณฑ์

ภาพที่ 75: ภาพตัวบทอธิบายเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพญาคูขี้หอม

ภาพที่ 76-77: ภาพตัวบทประเภทคำอธิบายใต้ภาพ

ผู้วิจัยได้พบว่า “ตัวบท” มีบทบาทที่สำคัญในการสร้างสรรค์ความหมายภายในพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร ดังต่อไปนี้คือ

ในประการแรกนั้น ตัวบทเป็นองค์ประกอบสำคัญในการผลิตความรู้ หรือเป็นคลังข้อมูลให้กับผู้รับสารหรือผู้เข้าชมพิพิธภัณฑสถาน เนื่องจากตัวบทช่วยอำนวยความสะดวกในการสร้างความหมาย และยังช่วยในการเพิ่มพลังในการถ่ายทอดความหมายให้กับสัญลักษณ์ประเภทวัตถุและสัญลักษณ์ประเภทภาพ ด้วยการอธิบายเรื่องราวเพื่อให้เห็นความสำคัญและความเกี่ยวข้องของสัญลักษณ์นั้นๆ กับความหมายหลักที่ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานต้องการที่จะถ่ายทอดหรือสื่อความหมายนั้นๆ ออกมา

ยกตัวอย่างเช่น เมื่อพิจารณาดูตัวบทบอกที่ใช้เล่าเรื่องราวอาหารการกินในสำรับกับข้าวของชาวเขายี่สารประกอบกับการดูสำรับอาหารจำลองแล้วนั้น ก็จะได้พบถึงพลังแห่งภูมิปัญญาหรือความรู้ของชาวบ้านเขายี่สารในด้านของการทำมาหากิน ทั้งในการแสวงหาวัตถุดิบมาประกอบอาหาร การเลือกใช้อุปกรณ์สำหรับหาอาหาร รวมถึงตลอดถึงกรรมวิธีในการผลิตหรือปรุงอาหารดังกล่าว เช่น การปรุงอาหารจากใบชะครามที่ต้องกำจัดความเค็มที่แทรกซึมในเนื้อเยื่อ ด้วยการต้มเพื่อขับเอาความเค็มออกหลายๆ ครั้ง ก่อนจะนำมาปรุงเป็นอาหาร เช่น แกงส้มใบชะครามอ่อน ใบชะครามลวกราดน้ำกะทิเคียงกับน้ำพริกกะปิ เป็นต้น

ส่วนในประการที่สองนั้น ตัวบทมีบทบาทในการช่วยสถาปนา “การอ่าน” เหตุการณ์หรือรับความหมายแบบ *between the line* ตัวบทในบทบาทนี้ได้ช่วยนำทางผู้รับสารให้ไปสู่การอ่านความหมายในแบบที่ผู้ส่งต้องการ ด้วยการเลือกถ้อยคำและเน้นย้ำเนื้อหาที่ต้องการจะสื่อซ้ำๆ ผ่านการจัดแสดงตัวบทในหมวดต่างๆ และด้วยวิธีการแบบนี้ ทำให้ผู้อ่านสามารถที่จะเข้าใจความหมายใต้พื้นผิวที่ผู้ส่งสารต้องการได้ส่งออกมาได้

ผู้วิจัยพบว่า บทบาทของตัวบทในด้านนี้นั้นปรากฏชัดในการเน้นย้ำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของบ้านเขายี่สารด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ อันเป็นผลมาจากการทำนาทุ่งกุลารด้าและการกว้านซื้อที่ดินจากนายทุนภายนอก ด้วยการพูดถึงเรื่องนี้ซ้ำๆ ในการจัดแสดงหมวดสภาพแวดล้อมกับการอยู่อาศัย หมวดการเปลี่ยนแปลงของเขายี่สาร หมวดสุสานยุค

(4) ชุดของสถานที่

สำหรับชุดของสถานที่นี้ ผู้วิจัยได้พบว่า สามารถแบ่งชุดของสถานที่ โดยใช้เกณฑ์ภายใน และภายนอกของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร จะจำแนกชุดของสถานที่ออกได้เป็น 2 ชุดหลัก คือ (1) ชุดที่ตั้งของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร ซึ่งใช้พื้นที่ของอาคารศาลาการเปรียญของวัดเขายี่สาร ทั้งชั้นล่างและชั้นบนเป็นที่จัดแสดงนิทรรศการ และ (2) พื้นที่สาธารณะโดยรอบนอกพิพิธภัณฑสถาน โดยเฉพาะพื้นที่ซึ่งมีความสำคัญต่อพิพิธภัณฑสถาน ได้แก่ ศาลหลวงพ่อปู่ศรีราชาและวัดเขายี่สาร

[1] พื้นที่ของอาคารศาลาการเปรียญของวัดเขายี่สาร ทั้งชั้นล่างและชั้นบน ซึ่งเป็นที่จัดแสดงนิทรรศการของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร สำหรับสถานที่ในชุดแรกนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตจากผังการจัดแสดงเนื้อหาภายใน โดยที่ผังการจัดแสดงชั้นบนนั้นจะมีเรื่องราวที่สามารถขมวดได้ 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ (1) เรื่องของความเชื่อถือและศรัทธาของชาวยี่สารต่อพ่อปู่หรือคุณปู่ศรีราชา และศรัทธาในพุทธศาสนา ด้วยการจัดแสดงเรื่องราวและสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับพ่อปู่ศรีราชา และทางพุทธศาสนา อาทิ พระพุทธรูปและโต๊ะหมู่บูชา ธรรมมาสนีใหม่และเก่า ผ้าห่อคัมภีร์หีบพระธรรม ฯลฯ (2) เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับกรอบของกาลเวลาในการจัดแสดง เรื่องราวว่าด้วยการกำเนิดความเป็นมาหรืออดีตของยี่สาร รวมถึงการเปลี่ยนแปลงและทิศทางในอนาคตของชุมชนยี่สารและตัวพิพิธภัณฑสถาน และ (3) สิ่งที่ถูกกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์สำคัญของชุมชนยี่สาร คือ โพล์หรือตุ่มน้ำขนาดใหญ่

ในขณะที่ผังการจัดแสดงชั้นล่างจะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบันของคนบ้านเขายี่สาร พร้อมทั้งเรื่องราวในชุดของกรอบการแสดงด้วยตัวตนด้วยภูมิปัญญาที่ครอบคลุมความต้องการด้านปัจจัยสี่ของมนุษย์ ได้แก่ การทำมาหากิน การแพทย์พื้นบ้าน ด้านเครื่องนุ่งห่มและอุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ในวิถีชีวิตประจำวัน ด้านที่อยู่อาศัย และด้านการทำมาหากินหรือการประกอบอาชีพของคนบ้านเขายี่สาร

ข้อที่นำสังเกตในเรื่องของการจัดพื้นที่ในลักษณะของการจัดแบ่งเป็นชั้นบนชั้นล่าง นอกจากจะทำให้เห็นถึงที่มาของพลังความรู้และภูมิปัญญาของคนชุมชนบ้านเขายี่สาร โดยที่การจัดแสดงชั้นบนจะเป็นเรื่องของภูมิปัญญาที่มาจากพลังอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยความเชื่อถือต่อพ่อปู่เขายี่สาร ในขณะที่การจัดแสดงชั้นล่างนั้น จะเป็นภูมิปัญญาของคนยี่สารที่ได้มาจากการเรียนรู้และประสบการณ์ในด้านต่างๆ ดังได้กล่าวมาในข้างต้น ยังจะได้เห็นอีกด้วยว่า การจัดแบ่ง

พื้นที่ชั้นบนชั้นล่างในการจัดแสดงนิทรรศการดังกล่าว ยังแสดงออกให้เห็นถึงธรรมเนียมปฏิบัติและความเชื่อในเรื่องของ "ที่สูงที่ต่ำ" ของคนไทยทั่วไปอีกด้วย นั่นคือ ของที่ถือว่าเป็นของสูงที่เคารพบูชา ตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปและสิ่งของทางพุทธศาสนา ภาพและสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพ่อปู่ศรีราชา จะจัดแสดงไว้ชั้นบน ในขณะที่พื้นบ้านชาวเรือนและเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวันจะจัดไว้ในระดับที่ต่ำกว่าหรือจัดแสดงไว้ชั้นล่างของพิพิธภัณฑ์

[2] พื้นที่สาธารณะโดยรอบนอกพิพิธภัณฑ์ พื้นที่ในชุดนี้จะเป็นความเชื่อมโยงระหว่างเนื้อหาการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารกับพื้นที่สาธารณะที่สำคัญโดยรอบพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะศาลหลวงพ่อปู่ศรีราชา และวัดเขายี่สาร ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางความเชื่อพิธีกรรมและที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน

การจำแนกชุดของสถานที่ในข้างต้น โดยกล่าวถึงพื้นที่สาธารณะภายนอกเฉพาะศาลหลวงพ่อปู่ศรีราชาและวัดเขายี่สารเท่านั้น เกิดขึ้นเนื่องจากมาจากการทบทวนวรรณกรรมในความรู้เรื่องพัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย ของ ศรีสักร วัลลิโภดม (2544)

ผลจากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยจำกัดชุดของพื้นที่สาธารณะที่มีความสำคัญต่อพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเฉพาะ 2 พื้นที่นี้เท่านั้น ด้วยเหตุผลที่ว่า พื้นที่ทั้งสองนี้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีอำนาจนอกเหนือธรรมชาติควบคุมดูแลอยู่ และคุณภาพของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทั้งสอง ซึ่งเกี่ยวข้องกับทั้งพุทธ พราหมณ์ และผี นั้นยังช่วยควบคุมดูแลและกำกับคุณธรรมของชุมชนอีกทอดหนึ่ง ทำให้ชุมชนสามารถอยู่ได้อย่างสงบและสุขเรื่อยมา ขณะเดียวกันพื้นที่ทั้งสองนี้ยังมีส่วนสำคัญในการสร้างสำนึกอัตลักษณ์ร่วมของคนยี่สาร ทั้งด้วยการมีความเกี่ยวพันกับตำนานความเป็นมาของชุมชน ที่ชุมชนให้การยอมรับ อีกทั้งยังเป็นที่ยอมรับของคนยี่สารในการประกอบพิธีกรรมหรือกระทำกิจกรรมต่างๆร่วมกันอีกด้วย ตัวอย่างเช่น ประเพณีการบวช งานเวียนเทียนคุณปู่ศรีราชาในเทศกาลสงกรานต์ เป็นต้น

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ข้อสังเกตของผู้วิจัยต่อพื้นที่สาธารณะภายนอกที่มีความสำคัญต่อพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ก็คือความร่วมมือร่วมใจในการประกอบพิธีกรรมหรือกระทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน ณ ศาลหลวงพ่อปู่ศรีราชาและวัดเขายี่สาร ยังเป็นกลไกชี้ให้เห็นถึงความเข้มแข็งและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน โดยเฉพาะเมื่อผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า เมื่อชุมชนบ้านยี่สารกำลังอยู่ในช่วงของการพัฒนาและปรับเปลี่ยนเข้าสู่ความทันสมัยแบบโลกภายนอก สิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของชุมชนก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับวัดเปลี่ยนไป มีการ

แบ่งกลุ่มของชาวบ้าน ในขณะที่รูปแบบของประเพณีและกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับพ่อปู่ศรีราชา ก็เปลี่ยนไปจากเดิม เช่น รูปแบบในการเวียนเทียนจากเมื่อก่อนเป็นการเวียนแบบแฉ่งเวียนเทียน แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นการเดินเวียนเทียนแบบธรรมดา เป็นต้น

ข้อมูลที่ได้รับที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ การตั้งชื่อพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ว่า “พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร” โดยที่มิได้ใช้ชื่อว่า “พิพิธภัณฑสถานวัดเขายี่สาร” ทั้งๆที่พิพิธภัณฑสถานตั้งอยู่ในบริเวณของวัดและใช้อาคารศาลาการเปรียญของวัดเขายี่สารเป็นที่จัดแสดงนิทรรศการของพิพิธภัณฑสถาน นั้นเป็นเพราะต้องการให้ชื่อสะท้อนนัยยะว่า พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้เป็นของชุมชน ชุมชนที่มีบ้าน/วัด/โรงเรียนเป็นส่วนหนึ่ง ดังถ้อยคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้คือ

“ที่ตั้งชื่อเอาไว้ว่าพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร เพราะวัดเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑสถาน แต่ถ้าเราไปตั้งว่าพิพิธภัณฑสถานวัดเขายี่สารเมื่อไร มันคือวัด แต่ชาวบ้านเขามองไม่ออกหรอก ...มันเป็นพิพิธภัณฑสถานชุมชน ในชุมชนนี้มีอะไร ทั้งหมดเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑสถาน ... เจตนาตั้งขึ้นมา” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

ทั้งนี้ อาจกล่าวโดยสรุปในชุดของสถานที่ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ช่วยในการช่วยถ่ายทอดและประกอบสร้างภาพตัวแทนของความเป็นคนเขายี่สารนี้ได้ว่า พื้นที่สาธารณะโดยรอบนอกพิพิธภัณฑสถานในสองพื้นที่สำคัญดังกล่าว มีผลให้อาคารที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารมิได้เป็นเพียง “คลังเก็บของเก่าของโบราณ” เท่านั้น แต่เป็นพื้นที่ในการแสดงตัวตนของความเป็นคนบ้านเขายี่สารผ่านสัมพันธ์ภาพระหว่างพื้นที่ของพิพิธภัณฑสถานกับพื้นที่สาธารณะที่ล้อมรอบตัวอาคารของพิพิธภัณฑสถานอยู่ในแง่นี้ “ชุดของสถานที่” จึงนับเป็นหนึ่งในหัวใจสำคัญของการสร้างภาพตัวแทนแห่งชุมชน

5.1.2.3 กลวิธีการสร้างภาพตัวแทน

ผู้วิจัยพบว่า วิธีการเข้ารหัสหรือกลยุทธ์การสื่อสาร/กลวิธีการเล่าเรื่องของกลุ่มผู้ส่งสาร เพื่อให้สัญลักษณ์ภายในพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร สามารถที่จะประกอบสร้างความหมายในความรู้สึกของผู้เข้าชม ให้ได้อย่างสอดคล้องตรงตามความต้องการของผู้เล่าเรื่อง หรือเชื่อในเรื่องที่ผู้เล่าสื่อสารออกมานั้น เกิดจากกลยุทธ์หรือวิธีการสื่อสารดังต่อไปนี้ คือ

(1) กลยุทธ์ในเรื่องของการใช้บริบทการจัดแสดง (display context strategy)

ผลจากการศึกษาได้พบว่า “บริบทของการจัดแสดง” เป็นกลวิธีสำคัญที่ช่วยทำให้จินตนาการของผู้ชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ถูกเติมเต็มและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เหตุที่เป็นดังนี้ เพราะกลยุทธ์ของการใช้บริบทในการจัดแสดงนี้จะมีระดับความเข้มข้นของการประกอบสร้างความหมายสูงมาก โดยเฉพาะในการคัดเลือกสัญญาณย่อยในชุดของอุปกรณ์ประกอบฉาก ได้แก่ วัตถุ ฉาก ภาพ และตัวบท ให้มาทำงานร่วมกันกับชุดของสัญญาณอื่นๆ อาทิ ชุดของเนื้อเรื่องหรือกรอบในการแสดงตน ชุดของตัวละคร และชุดของสถานที่

ทั้งนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การทำงานร่วมกันของสัญญาณย่อยในชุดของสัญญาณใหญ่ทั้ง 4 ประเภทเพื่อกำหนดความหมายหรือสร้างภาพตัวแทน “เธอผู้ไม่ยอมแพ้แก่โชคชะตา” นั้น เกิดจากความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของสัญญาณที่อยู่ภายใต้การกำกับของบริบทใหญ่ โดยเฉพาะสัญญาณในชุดของเนื้อเรื่อง ทั้งกรอบของเวลาและกรอบในการแสดงตัวตนผ่านภูมิปัญญาของชุมชน ทั้งนี้ หากว่าเราเปรียบเทียบกระบวนการทำงานร่วมกันของสัญญาณเพื่อถ่ายทอดความหมาย กับกระบวนการสื่อความหมายในการสร้างละครโทรทัศน์หรือภาพยนตร์แล้วนั้น ก็จะพบว่ามี ความคล้ายคลึงกัน เนื่องจาก การสื่อความหมายในละครหรือภาพยนตร์ก็จะใช้ฉาก ชุดของ prop หรืออุปกรณ์ประกอบฉาก เช่น เสื้อผ้า/หน้า/ผม คำสนทนาของตัวละคร รวมไปถึงมุมของกล้อง วิธีการตัดต่อ แสง สี และเสียง ฯลฯ มาสื่อความหมายที่ผู้จัดต้องการอยู่ตลอดเวลา

ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีของการถ่ายทอดภาพความสามารถของชาวยี่สารในการควบคุมเรื่องน้ำจืดเพื่อให้มีไว้ใช้กินและใช้สอยอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี จะได้พบว่าผู้จัดได้ใช้กลยุทธ์บริบทการจัดแสดงด้วยการใช้ “ของจริง+ตัวบท+ภาพ” นั่นคือ เริ่มต้นจากการนำเอาโพล์หรือตุ่มน้ำของจริง ซึ่งถูกกำหนดร่วมกันโดยผู้ส่งสาร ทั้งคนในและคนนอกของชุมชน มาเชื่อมโยงกับตัวบทเรื่องโพล์ซึ่งพูดถึง ความสำคัญของตุ่มขนาดใหญ่หรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “โพล์” เนื่องจากเป็นสิ่งที่มีความหมายอย่างมากต่อการควบคุมน้ำจืดเพื่อการตั้งถิ่นฐานและอยู่อาศัยในพื้นที่ที่มีแต่น้ำกร่อย

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ภาพที่แสดงให้เห็นขั้นตอนการนำโพล์ของโบราณมาตกแต่งเพื่อการจัดแสดง รวมถึงตัวบทเสริมในหนังสือเรื่อง “สังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร” ซึ่งเนื้อหาโดยรวมจะเป็นเรื่องราวที่สอดคล้องกับการจัดแสดงเรื่องราวในหมวดหมู่ต่างๆ ภายในพิพิธภัณฑ์ นั้น ยังมีนัยยะถึงความต้องการที่จะแสดงให้เห็นถึงช่วงระยะเวลาอันยาวนานจากขนาดและรูปแบบของโพล์หรือตุ่มใส่น้ำขนาดใหญ่ เพื่อให้อดีตนั้นเป็นภาพสะท้อนถึงความเก่าแก่ของชุมชน

โบราณที่มีอายุร่วมสมัยกับกำเนิดของกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้ นอกจากจะเป็นชุมชนเก่าแก่มีอดีตความเป็นมาอย่างยาวนานแล้วนั้น ยังเป็นชุมชนที่มีความรุ่งเรืองทั้งด้านความรู้และความร่ำรวยในอดีตอย่างมากอีกด้วย เพราะจะต้องเป็นชุมชนที่มีเงินทองมากเท่านั้นจึงจะสามารถซื้อตุ่มขนาดใหญ่ซึ่งไม่น่าจะเป็นของที่ผลิตได้ในประเทศไทยในแบบนี้ได้ ในขณะที่เดียวกับที่ต้องมีเทคโนโลยีความรู้พอที่จะผลิตตุ่มขนาดใหญ่จำนวนมากๆไว้เพื่อเก็บกักน้ำจืดไว้ใช้กิน

สำหรับการจัดแสดงเรื่องโพลีนี้จะอยู่ภายในชั้นบนของอาคารศาลาการเปรียญพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร โดยที่จะมองเห็นโพลีได้ผ่านทางประตูที่อยู่ด้านหน้าพิพิธภัณฑสถาน ในขณะที่บอร์ดจัดแสดงรายละเอียดต่างๆของเรื่องโพลี ซึ่งประกอบไปด้วยภาพและตัวบทอธิบายนั้นจะอยู่ฝั่งด้านตรงข้ามกับโพลีของจริง โดยการทำให้เป็นบอร์ดติดกับฝาผนังด้านข้างอาคารศาลาการเปรียญ

ภาพที่ 78-79: ตัวอย่างกลยุทธ์ปรับทางการจัดแสดงเพื่อสื่อความหมายความสามารถในการจัดการทรัพยากรน้ำจืด

อีกตัวอย่างหนึ่งนั้นเป็นกลยุทธ์ของปรับทางการจัดแสดง ด้วยการให้ “ฉากตัวบทวัตถุ” เพื่อถ่ายทอดให้เห็นถึงภาพของกระบวนการผลิตถ่านไม้โกงกาง ที่สภาพแวดล้อมแบบปายาเลนนี้เอื้ออำนวยให้ทำเป็นอาชีพหลักได้ พร้อมกับที่แสดงให้เห็นถึงการความสามารถในการเรียนรู้ทดลอง และปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีที่ได้รับมาจากชาวจีน ทั้งในการสร้างเตาเผาถ่านและกระบวนการเผาถ่าน เพื่อให้ได้ถ่านไม้โกงกางที่มีคุณภาพดี

การนำเสนอเรื่องราวของถ่านไม้โกงกางนี้ จะปรากฏอยู่ในการจัดแสดงชั้นล่างของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร ในลักษณะของฉากจำลองเลียนแบบของจริง ควบคู่ไปกับการเลือกสิ่งแสดงอื่นๆ เพื่อให้เห็นทั้งต้นทาง หรือขั้นตอนการเตรียมไม้โกงกางก่อนเอาเข้าเผาหรืออบในเตาเผาถ่าน และปลายทางของการทำถ่านไม้โกงกางก่อนที่จะนำไปจำหน่าย อาทิ การจัดแสดงไม้โกงกางที่ยังไม่ได้ทูปเปลือก ไม้โกงกางที่ทูปเปลือกแล้ว รวมถึงค้อนไม้ที่ใช้ทูปเปลือกโกงกางหรือถ่านไม้โกงกางที่เผาเสร็จแล้ว ทั้งที่วางไว้บนพื้นศาลาหน้าจากจำลอง และที่ตู้แสดงไม้ของจริง

โดยเฉพาะ และเสริมด้วยตัวบทที่บอกเล่าถึงกระบวนการทำถ่านไม้ไผ่ของบ้านเขายี่สาร ดังต่อไปนี้

“การทำถ่านไผ่ของบ้านเขายี่สารเริ่มทำกับเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2480 โดยการนำช่างจีนจากอำเภอกันตัง จังหวัดตรัง มาสร้างเตาเผาถ่านแบบสืบทอดในหมู่บ้าน อันเป็นเทคนิควิทยาการที่นำมาจากจีนตอนใต้ อีกต่อหนึ่ง

มีการเตรียมพื้นที่โดยนำฝักไผ่มาปลุกสวนป่าเพื่อตัดทำถ่าน โดยเฉพาะ ก่อนหน้าการก่อสร้างเตาประมาณ 15 ปี การปลุกป่าไผ่เพื่อตัดทำถ่านที่บ้านเขายี่สาร กระทำอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงเวลาเกือบ 60 ปีที่ผ่านมา ถือเป็นสวนป่าไม้ชายเลนเอกชนที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ

หลังจากเผาหรืออบในเตาขนาดใหญ่ ที่อุณหภูมิอยู่ระหว่าง 400-600 องศาเซลเซียส จะได้ถ่านคุณภาพดีราคาสูงกว่าถ่านทั่วไป เพราะติดไฟง่ายให้ความร้อนสูง และเผาไหม้ได้นาน

ปัจจุบันการผลิตถ่านไผ่ยังคงกระทำกันอยู่ในบ้านเขายี่สารโดยผลิตส่งทั้งในเขตจังหวัดสมุทรสงคราม และกรุงเทพมหานคร

กระบวนการทำถ่านไม้ไผ่ของบ้านเขายี่สารนับแต่การปลุกจนกระทั่งเป็นถ่านใช้เวลาไม่ต่ำกว่า 8-15 ปี เกี่ยวข้องกับการใช้ที่ดินและแรงงานส่วนใหญ่ชุมชน จนถือว่าเป็นอาชีพที่ยั่งยืนอย่างหนึ่งของบ้านเขายี่สาร”

ภาพที่ 80-81: ตัวอย่างกลยุทธ์บริบทการจัดแสดงเพื่อถ่ายทอดภาพอาชีพการทำถ่านไม้ไผ่ของบ้านเขายี่สาร

(2) กลยุทธ์ในเรื่องของการใช้พื้นที่ภายนอก/ภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร (space/place context strategy)

ผลจากการศึกษาตัวบทพิพิธภัณฑ์และข้อมูลจากกลุ่มผู้ส่งสาร ทำให้ได้พบว่า กลยุทธ์การสื่อสารของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร คือ กลยุทธ์ของบริบทการจัดแสดงในด้านของพื้นที่ (location/place/space) ในความหมายถึง การนำเสนอเนื้อหาหรือจัดแสดงเรื่องราวและ

ข่าวของที่แสดงออกให้เห็นถึงวัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชุมชนภายใน พิพิธภัณฑสถาน ควบคู่ไปกับการมองเห็น รับรู้และรู้สึกถึงวัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิต ของจริงจากพื้นที่สาธารณะภายนอกพิพิธภัณฑสถาน ดังเช่นตัวอย่างของถ้อยคำให้สัมภาษณ์ ที่ว่า “วางแผนเอาไว้ว่าทั้งชุมชนต้องเป็นพิพิธภัณฑสถาน ในอาคาร นอกอาคาร” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

แนวคิดที่วางไว้ของ “คนใน” ในช่วงต้นนั้น สอดรับกับแนวคิดของ “คนนอกของชุมชน” คือ ศรีศักร วัลลิโภดม (2545 ก) ผู้ซึ่งเข้ามามีบทบาทสำคัญด้วยการเป็นที่ปรึกษาในการก่อตั้ง พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร อาจารย์ศรีศักรได้กล่าวถึงลักษณะของการจัดแสดงสิ่งของภายใน พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นตามแนวคิดของตนเองไว้ว่า

“สิ่งที่จะนำมาแสดง หากใช้รูปแบบอาคารพิพิธภัณฑสถานและบรรดาโบราณวัตถุแต่ เพียงอย่างเดียวไม่ หากจะต้องสัมพันธ์กับเนื้อหาในด้านประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์สังคม และชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนที่อยู่ตามชุมชนต่างๆในพื้นที่หรือท้องถิ่น เดียวกัน”

ปรับทการจัดแสดงในด้านของพื้นที่ที่ผู้ส่งสารวางกลยุทธ์ไว้นี้ ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นถึงชุดของ เรื่องราวและชุดของอุปกรณ์ประกอบฉากที่ดำเนินควบคู่ไปกับวิถีชีวิตจริงของชุมชนบ้านเขายี่สารที่อยู่ ภายนอกพื้นที่ของพิพิธภัณฑสถาน ผลที่เกิดขึ้นนั้นทำให้เรื่องราวที่บอกเล่าถึงวิถีชีวิตและภูมิปัญญา พื้นบ้านของคนในชุมชนบ้านเขายี่สาร มิได้หยุดนิ่งอยู่เพียงในอดีตหรืออยู่เพียงในพิพิธภัณฑสถาน แต่ยังเป็นพิพิธภัณฑสถานที่ยังคงมีชีวิต และชีวิตของพิพิธภัณฑสถานปรากฏอยู่ในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ในชุมชนในสภาวะปัจจุบัน ยกตัวอย่างเช่น

- เรื่องราวของความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำ ที่แสดงออกผ่าน “โพล” หรือตุ่มขนาดใหญ่สำหรับเก็บน้ำจืดไว้กินไว้ใช้ ที่ยังปรากฏให้เห็นในการ ใช้งานด้วยของภาพตุ่มจำนวนมากเรียงรายอยู่ตามใต้ถุนบ้าน หรือรายรอบบ้าน ของชาวเขายี่สารในปัจจุบัน
- เรื่องราวของอาหารและขนมหวานของชาวเขายี่สารที่ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานจะไม่ได้แต่ เพียงมองเห็นสำหรับอาหารจำลองเท่านั้น แต่ยังมีโอกาสที่จะลิ้มชิมรสอาหารพื้น ถิ่นที่แสนอร่อย เช่น ผักชะครามราดน้ำกะทิกินกับน้ำพริกกะปิ ปลาหมอบเทศ

แดดเดียวทอด หรือแกงส้มผักชะคราม ฯลฯ ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาของชุมชนใน การดำรงชีวิตในด้านของอาหารการกินจากพืชผักที่อร่อยได้ จากร้านอาหารที่ตั้งอยู่ บริเวณรอบนอกของพิพิธภัณฑ

- จากฉากจำลองพื้นบ้านชาวเขื่อนของชาวยี่สารซึ่งเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจยามว่าง ของคนในชุมชน เมื่อเดินออกไปนอกพิพิธภัณฑ บริเวณหน้าวัดเขายี่สารก็จะได้ เห็นภาพของคนในชุมชนบ้านเขายี่สารมาขายอาหารว่างแบบรถเข็น และนั่งจับ กลุ่มพูดคุยกันอยู่ในศาลาท่าน้ำอยู่ริมคลอง เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า บริบทการจัดแสดงในด้านของพื้นที่นี้ก่อให้เกิดโลกคู่ขนานระหว่าง เรื่องราวที่เล่าภายในพิพิธภัณฑและเรื่องราวที่กำลังดำเนินอยู่ภายในชีวิตจริงของคนยี่สาร และ อาจนับเนื่องเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน นั่นคือ พิพิธภัณฑบ้านเขายี่สารถือเป็นโลกสัญลักษณ์หรือช่องทางของการถ่ายทอดจินตนาการ โดยที่จินตนาการของความ เป็นชุมชนนั้นถูกตอกย้ำซ้ำทวนผ่านการแสดงออกในชีวิตประจำวัน พิพิธภัณฑบ้านเขายี่สารจึงถือเป็นพื้นที่ที่สำคัญในการกำหนดและแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชน ที่ทั้งคนในและคนนอก สามารถเห็นได้อย่างชัดเจนว่า สิ่งที่ควรจดจำ ระลึกถึง และยึดถือเป็นอัตลักษณ์ร่วมกันของชุมชน นั้นคืออะไร

นอกเหนือจากนี้แล้ว ยังมีอีกกิจกรรมหนึ่งที่อาจนับเนื่องได้ว่า เป็นการใช้พื้นที่สาธารณะ ภายในชุมชนมาเป็นส่วนประกอบสร้างและหนุนเสริมเรื่องที่เล่าภายในพิพิธภัณฑ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเหตุปัจจัยของการเกิดกิจกรรมนี้ จะมีได้เกิดจากความต้องการของผู้สังสารที่จะให้กิจกรรมนี้ เป็นตัวหนุนเสริมพลังในการเล่าเรื่องโดยตรง แต่เกิดมาจากแรงกระตุ้นของการท่องเที่ยว รวมถึง ความต้องการทำกิจกรรมพิเศษ เพื่อขยายบทบาทหน้าที่ให้กับพิพิธภัณฑบ้านเขายี่สารในมิติทาง เศรษฐกิจให้กับชุมชนให้มากยิ่งขึ้น รวมถึงการหารายได้ให้กับทางพิพิธภัณฑ แต่ผลพลอยได้ที่ เกิดขึ้นก็คือ รายการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภายในพื้นที่สาธารณะภายนอกริมพิพิธภัณฑนี้ สามารถ ที่จะช่วยหนุนเสริมกระบวนการสร้างภาพตัวตนให้เห็นภาพตัวตนของชุมชนบ้านเขายี่สารได้

ดังเช่นตัวอย่างความคิดเห็นของกลุ่มคณะนักเรียน/นักศึกษาและหน่วยงานต่างๆผู้เข้า เยี่ยมชมพิพิธภัณฑเป็นหมู่คณะ โดยมีวิทยากรนำชมและนำเที่ยวตามสถานที่ต่างๆตามรายการใน กิจกรรม ได้แสดงความคิดเห็นไปในแนวทางเดียวกันว่าในสมุดเยี่ยมชมของพิพิธภัณฑ นับตั้งแต่ปี 2547 จนถึงปี 2549 ว่า การเข้าเยี่ยมชมสถานที่ต่างๆในชุมชนและเข้าชมการจัดแสดงภายใน

พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้น ได้ทำให้ได้เห็นวิถีชีวิตของคนยี่สาร ได้เห็นสถานที่ที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น

สำหรับการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนบ้านเขายี่สารนี้ พบว่ามีทั้งหมด 4 รายการด้วยกัน ดังต่อไปนี้ คือ

- รายการที่ 1 ล่องทะเล “ตามรอยสุนทรภู่” สู่บ้านเขายี่สาร นักท่องเที่ยวตามรายการนี้จะได้ล่องเรือชมพื้นที่ 2 ผังปากอ่าวแม่กลอง อ่าวบางจะบอน ป่าชายเลนชุมชนบ้านเขายี่สาร และเตาเผาถ่านไม้โกงกาง
- รายการที่ 2 เป็นการพานักท่องเที่ยวล่องเรือชมวิถีชีวิตชาวบ้านริมคลองยี่สาร ปากอ่าวบางตะบูน และป่าชายเลนชุมชนบ้านเขายี่สาร
- รายการที่ 3 ชมเรื่องราวของชุมชนโบราณบ้านเขายี่สารภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร และชมวังมัจฉาปลาน้ำเค็ม
- รายการที่ 4 เริ่มต้นด้วยการนมัสการหลวงพ่อบ้านเขายี่สาร ชมนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ชมโบราณสถาน เตาเผาถ่านไม้โกงกาง สวนปารุักษชาติรมณีย์และป่าชายเลน และชมวังมัจฉาปลาน้ำเค็ม

อย่างไรก็ตาม แต่ละรายการนั้นอาจไม่เหมือนกันทุกครั้ง ขึ้นอยู่กับการติดต่อของคณะผู้เยี่ยมชมแต่ละคณะว่าต้องการอย่างไร รวมถึงในช่วงเวลานั้น ในชุมชนสะดวกที่จะให้เข้าเยี่ยมชมหรือไม่ ตัวอย่างเช่น การเข้าชมเตาเผาถ่านไม้โกงกางซึ่งเป็นโรงงานของเอกชน ในบางช่วงเวลาก็อาจจะไม่สะดวกให้เข้าชม ก็จะปรับเปลี่ยนเป็นสถานที่อื่นแทน แต่ในกรณีนี้ทางคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ไม่ถือว่าเป็นข้อจำกัด เนื่องจากมีแนวคิดเบื้องหลังว่าการเข้าเยี่ยมชมวิถีชีวิตของชุมชนในลักษณะนี้ ก็จะต้องเข้าใจข้อจำกัดของชุมชนด้วย เพราะยี่สารไม่ได้เป็นชุมชนที่ถูกสร้างมาขึ้นเพื่อรองรับการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ (ตัวอย่างเช่น การสร้างหมู่บ้านวัฒนธรรมหรือหมู่บ้านชาวเขาบางแห่งในจังหวัดอื่นๆ /ผู้วิจัย)

จะสังเกตได้ว่า เหตุผลที่รายการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นี้มีส่วนเอื้อต่อการอ่านความหมายหรือสร้างภาพตัวตนของชุมชนยี่สารขึ้นในใจของผู้รับสารได้นั้น เป็นเพราะสถานที่ท่องเที่ยวใน

กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนบ้านเขายี่สารนั้นมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับเนื้อหาที่จัดแสดง อยู่ในพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น กิจกรรมการเข้ามัสการหลวงพ่อบ้านเขายี่สาร ซึ่งชาวบ้านเขายี่สารนับถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน ศาลของหลวงพ่อบ้านเขายี่สารจะอยู่บริเวณด้านหน้าวัดเขายี่สาร ใกล้เคียงกับอาคารศาลาการเปรียญ ซึ่งเป็นที่จัดแสดงนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร เนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์ได้แสดงให้เห็นว่า พ่อบ้านหรือคุณปู่ศรีราชานี้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชน คอยคุ้มครองชาวบ้านให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่างๆ

หรือตัวอย่างของกิจกรรมการไหว้พระและดูสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมโบราณต่างๆ ภายในอุโบสถวัดเขายี่สาร ที่การนำเสนอเรื่องราวของวัดเขายี่สารภายในพิพิธภัณฑ์นี้ จะเน้นการจัดแสดงผ่านภาพถ่ายเพื่อให้เห็นความสวยงามของศิลปกรรมต่างๆภายในวัด โดยที่ตัวบทประเภทคำอธิบายก็จะบอกเล่าเรื่องราวที่เน้นถึงความงดงามขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของวัดเขายี่สารด้วยเช่นเดียวกัน

นอกเหนือจากนั้นแล้ว การจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนบ้านเขายี่สารยังเป็นกิจกรรมในการสร้างรายได้ให้กับพิพิธภัณฑ์และชุมชนบ้านเขายี่สารโดยตรง รวมถึงสะท้อนให้เห็นความสามารถในด้านของการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ในเรื่องของการเงินได้อีกด้วย

"เราไม่ได้อยู่แค่ค่าใช้จ่ายที่เราได้รับจากการบริจาคแต่อย่างเดียว ก็บริหารโดยการที่บางที่ต้องหารายได้อื่นๆให้เค้า เช่น ตั้งกลุ่มเปลือกไม้ กลุ่มย้อมผ้าขึ้นมา ก็ให้คนในกลุ่มเขาทำของที่ระลึกเล็กๆมาตั้งไว้บนพิพิธภัณฑ์ บอกว่าแบ่งกำไรให้พิพิธภัณฑ์ หรือเวลาที่นักท่องเที่ยวเข้ามาก็ให้พิพิธภัณฑ์เป็นคนจัดการ จัดอาหารให้ จัดอะไรให้ เราก็คิดเป็นแพคเกจเลย ถ้าจัดอาหารให้ ถ้าเป็นการท่องเที่ยวแบบที่หนึ่งใหญ่หน่อยลงเรือข้ามแม่น้ำแม่กลองมา อันนี้ก็ราคาหนึ่ง หรือใครจะเข้ามาเที่ยวภายในแล้วก็ให้เราจัดอาหารให้หนึ่งมื้อ ..ก็เป็นอีกราคาค่างหนึ่ง เงินตรงนี้มันก็จะกระจายไปอยู่ที่ชาวบ้าน อีกส่วนหนึ่งมันจะเข้าไปอยู่ที่พิพิธภัณฑ์ อันนี้เป็นเจตนา

คือที่คิดเอาไว้ก็คือ พิพิธภัณฑ์อยากให้มีเป็นต้นไม้ใหญ่ๆ ต้นไม้มันให้ร่มเงาให้ผล คนก็เข้ามาอาศัยมาดูความงดงาม มาดูเรื่องราวของต้นไม้ต้นนี้ แล้วเค้าก็ต้องรดน้ำลงไปด้วย แล้วก็ต้องมีปุ๋ยลงไปด้วย เค้าก็สบายด้วย ก็เลยเกิดแนวคิดที่ว่า เราน่าจะกระจายรายได้ออกไป รายได้ที่ได้ขึ้นมาเนี่ย ชาวบ้านได้ด้วย ...ค่าอาหารหรือค่าต่างๆที่พิพิธภัณฑ์จัดขึ้นมาเนี่ย เราถือเป็นมาตรฐานเดียวกัน คุณแบ่งไปเท่านี้ อีกส่วนหนึ่งคุณให้

เข้ามาในพิพิธภัณฑ์ นี่คือวิธีการหารายได้ที่ทำอยู่” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ปฏิบัติการจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ด้วยวิธีการใช้กลยุทธ์การสื่อสารความหมายทั้งปริบทในการจัดแสดงและปริบทในด้านของพื้นที่ ได้ทำให้พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เปรียบเสมือนกับ “โทรทัศน์ท้องถิ่น” ในการถ่ายทอดภาพตัวแทนทางวัฒนธรรมของชุมชนสู่สายตาของผู้เข้าชม โดยที่ภาพดังกล่าวเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่กลุ่มคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมสร้าง ร่วมตัดสินใจว่าจะเลือกนำเสนอภาพใดและไม่นำเสนอภาพใด และด้วยวิธีการนำเสนอหรือจัดแสดงในรูปแบบใด ในขณะที่เดียวกันพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ยังเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้กับวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของคนในระดับชุมชนได้มีโอกาสแสดงตัวสู่สายตาและการรับรู้ของสาธารณะ ทั้งด้วยตัวของพิพิธภัณฑ์เอง และด้วยการจุดประกายความสนใจให้กับสื่อมวลชนประเภทต่างๆ อาทิ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ หรือนิตยสาร ได้นำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น เรื่องของอาหารพื้นบ้าน เรื่องของถ่านไม้โกงกาง เป็นต้น

ดังเช่นถ้อยคำให้สัมภาษณ์ของอาจารย์มณฑา พยนต์ยิม (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550) คณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารที่ว่า

“มันเป็นความภูมิใจมากกว่า ที่เรามีสิ่งที่คนสนใจเข้ามาดู ก่อนนี้ไม่มีใครรู้จัก ยี่สาร ตอนไปเรียนหนังสือข้างนอก เพื่อนก็ถามว่าบ้านอยู่ไหน บอกอยู่ยี่สารเขาก็ไม่รู้จักกันนะคะ คนอัมพวาอำเภอเดียวกันยังไม่รู้จักยี่สาร (หัวเราะ) ก็เป็นความภูมิใจว่า เอยี่สารเดี๋ยวนี้ไม่ใช่เมื่อก่อนแล้วนะ เดี๋ยวนี้ยี่สารดังไปทั่วประเทศ ไม่มีทีวีของไหนที่จะไม่เอายี่สารไปออกทีวีเลย จะไปออกทีวีทุกช่องๆ

...เมื่อก่อนก็มาเริ่มจากพิพิธภัณฑ์ หลังๆก็แทบจะทุกเรื่องที่เกิดในยี่สาร ไม่ว่าจะ เป็นเตาเผาถ่าน ฝ้ามัดย้อม อาหารพื้นบ้าน กระทั่งเราตั้งกลุ่มปลาแดดเดียว ปลาแดดเดียวก็ได้ออกทีวีแล้ว”

5.1.3 ผู้รับสารกับการอ่านความหมายภายในพิพิธภัณฑ์

ตามที่ได้กล่าวมาในตอนต้นแล้วว่า ในการศึกษาเรื่องการสร้างภาพตัวแทนภายในพิพิธภัณฑ์นั้น ผู้วิจัยได้แยกบทบาทของตนเองออกเป็น 2 บทบาท คือ ในฐานะของนักท่องเที่ยว

หรือผู้เข้าชมโดยทั่วไปเพื่อเปิดรับทุกสิ่งทุกอย่างที่มีความหมายภายในพิพิธภัณฑ์ และในฐานะของผู้วิจัยเพื่อให้เห็นกระบวนการสร้างภาพตัวแทนของผู้ส่งสาร ดังนั้น การเป็นผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์หรือการอยู่ในสถานะนักท่องเที่ยวของผู้วิจัยจึงแตกต่างไปจากนักท่องเที่ยวอื่น ๆ อย่างเห็นได้โดยชัดเจน การนำเสนอข้อค้นพบในส่วนนี้จึงถูกเพิ่มเข้ามาเพื่อให้เห็นภาพของผู้รับสารอื่นๆ ของพิพิธภัณฑ์ บ้านเขายี่สารและการอ่านความหมายภายในพิพิธภัณฑ์ของผู้รับสารเหล่านั้น และนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินงานของคณะกรรมการบริหารพิพิธภัณฑ์

5.1.3.1 .ใครคือผู้รับสาร

ธรรมชาติในประการหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ชุมชนนั้น คือการที่มีได้เป็นแต่เพียงพื้นที่สำหรับการแสดงตัวตนของชุมชนให้คนภายนอกได้เห็นและยอมรับเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ที่เปรียบเสมือนกระจกในการสะท้อนภาพให้คนในท้องถิ่นหรือในชุมชนนั้นๆ ได้มองเห็นภาพของตนเอง ได้มีโอกาสในการทบทวนหรือเรียนรู้ถึงรากเหง้าความเป็นมาของตัวเอง รวมถึงตลอดถึงการเห็นคุณค่าและเห็นความสำคัญในอดีตลักษณะทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองอีกด้วย

แม้ว่าความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ชุมชนต่อคนในชุมชนดังได้กล่าวมาแล้วนั้นดูจะมีน้ำหนักกำกึ่งกัน แต่เมื่อลองเปรียบเทียบน้ำหนักของเจตจำนงในการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารจากข้อมูลของกลุ่มผู้ส่งสารแล้วนั้น จะพบว่า ความต้องการให้พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเป็นช่องทางให้คนภายนอกได้รู้จักชุมชนนั้นอยู่ในลำดับแรก โดยที่ความต้องการให้คนยี่สารได้รู้จักตนเองและรู้ว่าชุมชนของตน “ก็มีอะไรดี” เป็นเป้าหมายต่อมา

เมื่อน้ำหนักที่ให้ในเป้าหมายดังกล่าวมีความเกี่ยวพันกับทั้ง “คนนอก” และ “คนใน” ของชุมชน ผู้วิจัยจึงจะได้จำแนกกลุ่มของผู้รับสารที่ผู้วิจัยได้พบภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ออกเป็น 2 กลุ่ม โดยใช้เกณฑ์ความเป็นคนในและคนนอกพื้นที่ และระดับของการมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ คือ

[1] ผู้รับสารกลุ่มคนใน ได้แก่ ผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์ซึ่งเป็นคนภายในชุมชนบ้านเขายี่สาร ซึ่งมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ทั้งนี้ หากจำแนกกลุ่มผู้รับสารคนใน โดยแบ่งตามระดับของการมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑ์แล้ว จะจำแนกออกเป็นกลุ่มย่อยได้ 3 กลุ่ม ดังต่อไปนี้ คือ (1) ในระดับที่เป็นเพียงผู้รับสารจากพิพิธภัณฑ์แต่เพียงอย่างเดียว (2) เป็นทั้งผู้รับสารและได้มีส่วนร่วมในฐานะของการเป็นผู้ส่งสาร/ผู้ร่วมผลิต/ผู้ร่วมแสดง ด้วยการร่วมบริจาคข้าวของเครื่องใช้ บริจาค

เงินและแรงงาน รวมถึงมีส่วนร่วมด้วยการให้ความรู้ข้อมูลประวัติศาสตร์และเรื่องราวต่างๆของชุมชน รวมถึงคำแนะนำตีพิมพ์เพื่อการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ และ (3) เป็นทั้งผู้รับสารและได้มีเข้ามามีส่วนร่วมในระดับของการวางแผนและกำหนดนโยบาย ในฐานะคณะกรรมการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์

ทั้งนี้ ในระหว่างช่วงเวลาการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชนของผู้วิจัย (2548-2549) ภายหลังจากการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์มาแล้วประมาณ 3-4 ปี (พ.ศ. 2545) ผลจากการสังเกตทำให้ได้พบว่า มีชาวบ้านในชุมชนเข้ามาชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารในระหว่างนั้นน้อยมาก ในบางอาทิตย์ก็ไม่มีเลย นอกจากนั้นแล้ว ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ส่งสารคนในก็ออกมาสอดคล้องกับผลการสังเกตของผู้วิจัยว่าในช่วงหลังนี้คนยี่สารเองเข้าชมพิพิธภัณฑ์น้อยมากแม้แต่กลุ่มที่มาขายของบริเวณริมน้ำหรือด้านหน้าของพิพิธภัณฑ์ก็ไม่ได้เข้าพิพิธภัณฑ์เลย

“...คนยี่สารจะว่าไปแล้วก็ไม่ค่อยได้ขึ้นพิพิธภัณฑ์ ตอนเปิดใหม่ๆก็สนใจดู ขึ้นไปดูกันเต็ม เข้าไปช่วยแนะนำ เข้าไปช่วยทำอะไร ช่วงหลังก็รู้ว่าพิพิธภัณฑ์มีอะไรมั่ง แค่นั้นก็จบละ ใครมีหน้าที่ทำก็ทำไป แต่ก็ดีอย่างตรงที่ถ้าเราเอ่ยปากขอความช่วยเหลือชาวบ้านเค้าก็ยินดีที่จะให้” (มณฑา พยนต์ยิ้ม, คณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากยังมีการใช้อาคารศาลาการเปรียญบริเวณชั้นบน ซึ่งเป็นสถานที่จัดแสดงนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร เพื่อเข้าไปสวดมนต์ หรืออยู่ถือศีลอุโบสถของคนในชุมชนทุกวันพระ ช่วงเวลาดังกล่าวจึงเป็นโอกาสที่พิพิธภัณฑ์จะได้มีคนในชุมชนมาเยี่ยมชมเยียน ยกตัวอย่างเช่นถ้อยคำให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้คือ

“ก็เวลาที่วันพระ เราจะขึ้นไปนอนกันบนนั้น พวกคนแก่ๆ พวกฉันก็จะขึ้นไปนอนกันบนนั้นอยู่แล้ว ...นอนกันมาตั้งนานก่อนมีพิพิธภัณฑ์อีก นอนตั้งแต่ยังไม่มี จนตอนหลังมีพิพิธภัณฑ์ พวกฉันก็ยังนอนกันอยู่” (มาลี พยนต์ยิ้ม, ผู้รับสารกลุ่มคนใน, สัมภาษณ์ 2 กรกฎาคม 2549)

ข้อที่น่าใคร่ครวญประการหนึ่งสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้รับสารคนในกับพิพิธภัณฑ์ที่เปลี่ยนไป คือ เมื่อการมาเยี่ยมชมเยียนพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารของคนยี่สารมีปริมาณ

ครั้งที่น้อยลง และมีจำนวนน้อยคนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่างๆ กับพิพิธภัณฑ์เหมือนเดิม ผลลัพธ์ที่เกิดต่อเนื่องตามมา จึงอาจเป็นความถดถอยลดน้อยลงในด้านคุณค่าและบทบาทของพิพิธภัณฑ์ต่อชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้จักตัวเองรู้จักชุมชน

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น คิดว่าบทบาทในด้านนี้นับเป็นมิติสำคัญที่สุดของการเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชน เพราะในขณะที่ชุมชนกำลังอยู่ในสภาวะที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงในหลายประการที่สำคัญทั้งทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรม บทบาทของพิพิธภัณฑ์ในด้านนี้จะช่วยสร้างต้นทุนทั้งด้านความรู้และตัวบุคคลสำหรับชุมชนยี่สาร ให้รับมือกับความเปลี่ยนแปลง และสามารถดำรงอยู่ได้เมื่อความเปลี่ยนแปลงถาโถมเข้ามาสู่ชุมชนอีกครั้ง เหมือนกับที่ได้เคยเกิดขึ้นมาแล้วเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางคมนาคมทางการค้าในสมัยโบราณ จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงจากการเป็นชุมชนที่รุ่งเรืองต้องกลายเป็นชุมชนที่เสมือนถูกปิดและตัดขาดจากโลกภายนอก และอาจเป็นไปได้ว่า เมื่อหน้าที่นี้ค่อยๆ หดหายหายไป พิพิธภัณฑ์อาจกลับกลายเป็นโกดังหรือคลังเก็บของเก่าดังเช่นที่เคยเป็นมาในช่วงของการก่อตั้งระยะเริ่มแรก แต่จะรกร้างมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม

[2] ผู้รับสารกลุ่มคนนอก สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ (1) กลุ่มผู้รับสารภายนอกพื้นที่ชุมชนแต่ได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ตัวอย่างเช่น กลุ่มอาจารย์ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ จากมูลนิธิเด็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร อาสาสมัครนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นต้น และ (2) กลุ่มนักท่องเที่ยวหรือบุคคลทั่วไปจากภายนอกที่มีได้มีส่วนร่วมในกระบวนการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์นี้ อาจจำแนกออกไปเป็นอีก 2 กลุ่มย่อยด้วยกัน คือ

- ประเภทแรกเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งที่มาเที่ยวเอง โดยรับรู้ข้อมูลของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารจากการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อเว็บไซต์ และจากการบอกเล่าแบบปากต่อปาก และกลุ่มนักท่องเที่ยว
- ประเภทที่สองนั้นจะเป็นกลุ่มนักเรียนนักศึกษาจากสถาบันการศึกษา และคณะบุคคลจากหน่วยงานต่างๆ จากภายในจังหวัดสมุทรสงครามและจากจังหวัดอื่นๆ โดยที่ลักษณะของการเข้าชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารของนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จะเป็นการทัศนศึกษาดูงานเป็นหมู่คณะ โดยมีคนในชุมชนบ้านเขายี่สารเป็นวิทยากรนำชมพิพิธภัณฑ์และพื้นที่สาธารณะภายในชุมชน ตัวอย่างเช่น ศาล

หลวงพ่อบุญไชยสาร วัดเขาอีสาร การล่องเรือชมวิถีชีวิตริมคลอง ดูเตาเผาถ่านไม้
โก่งกาง เป็นต้น

5.1.3.2 การแบ่งกลุ่มผู้รับสารตามพฤติกรรมการเข้าชม

จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมต่อพฤติกรรมของผู้เข้าชมการจัดแสดงของกลุ่มผู้รับสาร
คนนอก ที่เดินทางมาชมเองโดยไม่ได้ติดต่อนัดหมายกับวิทยากรของชุมชนบ้านเขาอีสารมาก่อน
รวมถึงข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้รับสารคนในชุมชน ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปกลุ่ม
พฤติกรรมและการใช้เวลาในการชมการจัดแสดงของผู้เข้าชม ได้ดังต่อไปนี้ คือ

[1] กลุ่มที่ดูเพียงผ่าน จะเป็นกลุ่มที่เดินเข้าชมพิพิธภัณฑ์โดยกวาดสายตามองดู
สิ่งของที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์โดยผ่าน ๆ และใช้เวลาอย่างรวดเร็วในการเดิน
ชมการจัดแสดง ผู้วิจัยได้พบว่า มีผู้เข้าชมหลายกลุ่มที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ นอกจากนั้นแล้ว
แม้ว่าพิพิธภัณฑ์บ้านเขาอีสารจะมีส่วนจัดแสดงอยู่ 2 ชั้น แต่จากการสังเกตพฤติกรรมของผู้ดู
ผู้วิจัยได้พบว่า มีนักท่องเที่ยวหรือผู้เข้าชมหลายกลุ่มที่หากใช้เวลาดูการจัดแสดงชั้นบนเพียงผ่าน ๆ
ในเวลาอันรวดเร็วแล้ว ก็จะดูการจัดแสดงชั้นล่างเพียงการเดินผ่านทางเดินภายนอกเท่านั้น

ผลจากการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ ทำให้ผู้วิจัยได้พบข้อมูลว่า ผู้เข้าชมในกลุ่มนี้
ส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางไปที่อื่น โดยมีเส้นทางการเข้าชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขาอีสาร
เป็นทางผ่านจึงได้แวะมาเข้าชม หรือต้องการมารับประทานอาหารที่ร้านอาหารท้องถิ่นของอีสาร
เป็นหลัก เมื่อมีจุดหมายหลักอยู่ที่อื่น ประกอบกับการอ่านบททวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับ
งานวิจัยหลายชิ้น ที่เกี่ยวข้องกับนิยามว่าด้วยพิพิธภัณฑ์ที่แสดงให้เห็นถึงภาพเหมารวมของ
พิพิธภัณฑ์ในฐานะ “ที่โชว์ของ” หรือ “แหล่ง/คลังเก็บของเก่า” ผลของการเข้าชมพิพิธภัณฑ์บ้าน
เขาอีสารจึงแสดงให้เห็นผ่านสีหน้าแบบ “แข็งๆ” และแสดงความรู้สึกในทางลบผ่านคำพูดที่ว่า
“ไม่เห็นมีอะไร”

หรือตัวอย่างของ feedback ที่คุณธัญ พยณตย์ม หนึ่งในกลุ่มคณะกรรมการดำเนินงาน
พิพิธภัณฑ์บ้านเขาอีสาร ได้ยินและได้เห็นปฏิกิริยาของผู้เข้าชมมากับตัวเอง ได้เล่าให้ผู้วิจัยได้ฟัง
ว่า เพราะเหตุใดพิพิธภัณฑ์บ้านเขาอีสารจึงเลิกวิธีการขายบัตรเข้าชม ที่ได้ริเริ่มไว้ในช่วงเริ่มแรก
แล้วเปลี่ยนวิธีการหารายได้มาเป็นตู้รับบริจาคแทน

“แต่ก่อนเราเคยเก็บสลิปบาท แต่เจอ ว่าไม่เห็นมีอะไรเลย กลับไป อีกคนมาก็ เสียตายตั้งค์วะ โห้ เราก็ไม่ไหวแล้ว (พูดเสียงหนัก) เค้ามานั่งกินอาหาร ร้านเต็ม เค้ามาคอยก็ไม่รู้จะไปไหนก็ขึ้นมาที่พิพิธภัณฑ์ ออกมา พรรคพวกที่กำลังจะตามขึ้นมา ไปเดอะไปเดอะไม่ต้องขึ้นหรือไม่เห็นมีอะไรเลย ตาย...อีกคนเดินตามออกมา เสียตายตั้งค์วะ เสียตายตั้งค์ (สายหัว หัวเราะขึ้นๆ)

ก็เป็นเรื่องที่แปลก ตูของเราได้มากกว่าที่เราเก็บตั้งค์อีกนะ แสดงว่ายังมีคนที่เห็นด้วยกับเราอีกเยอะ อีกหลายคนที่เห็นด้วยกับเรา ให้แบงค์พันอยู่ในตู้ก็มี เราไปเปิดตู้เก็บสตาจคือออกมา บางครั้งมีแบงค์พันอยู่ในตู้ เราก็เอือมันมากกว่าที่เราจะไปเก็บเค้าอีก (หัวเราะ) บางทีไปอ่านในสมุดเยี่ยม หลายคนก็เขียนให้กำลังใจนะ พยายามทำต่อ เค้ายก็ทราบ บางคนเค้าก็ทำพิพิธภัณฑ์ที่อื่น เค้าก็ประสบปัญหา เค้าก็ทราบ ..ก็ให้กำลังใจกัน” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

[2] กลุ่มที่ดูแบบให้ความสนใจกับสิ่งของที่นำมาจัดแสดงมาก แต่อ่านตัวบทอธิบายบ้างหรือไม่อ่านเลย จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในการเข้าชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จะพบว่า ผู้เข้าชมในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ใหญ่ ทั้งวัยใกล้เคียงกับผู้วิจัยและมากกว่า โดยลักษณะของพฤติกรรมการเข้าชมของกลุ่มผู้เข้าชม “คนนอก” ที่ใช้เวลาในการเข้าชมการจัดแสดงสิ่งของภายในพิพิธภัณฑ์ในชั้นล่างมากกว่าชั้นบน ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะการจัดแสดงชั้นล่างจะมีของใช้ที่ใกล้ตัวมากกว่าชั้นบน โดยที่ลักษณะของการดูจะเป็นการชี้ชวนกันดูถึงข้าวของที่นำมาจัดแสดง โดยเฉพาะข้าวของเครื่องใช้ในการจัดแสดงชั้นล่าง อย่างเช่น เตาเรือดตะเกียงโลหะ จากจำลองบ้านของคณียี่สาร แต่จะไม่ค่อยให้เวลากับการอ่านตัวบทซึ่งให้รายละเอียดข้อมูลของสิ่งของหรือรูปภาพเหล่านั้นเท่าไรนัก ส่วนเรื่องที่ชี้ชวนกันนั้นส่วนใหญ่จะคล้ายๆกัน คือ เห็นของในพิพิธภัณฑ์นี้แล้วทำให้นึกไปถึงของที่บ้านหรือที่ชุมชนที่มีอยู่ หรือนึกไปถึงของที่เคยได้เห็นหรือได้ใช้มาก่อนแล้วในสมัยเด็กๆ เป็นต้น

“ส่วนหนึ่งก็คือมันต้องมีความรู้ในสิ่งที่จะไปดู ต้องมีความรู้พื้นฐานในเรื่องนั้นๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์นั้นนะ ถ้าเกิดว่าเราไม่รู้ มันจะทำให้เราเกิดความสนใจที่จะเข้าไปศึกษา ไปอ่าน ไม่งั้นก็เหมือนเข้าไปดูปืนกระบอกหนึ่ง ถ้าไม่มีความรู้เรื่องนั้นก็เดินผ่านไปเฉยๆ แต่ถ้ารู้มาก่อน ก็จะมีรู้สึกว่าอยากดูลึกลงไปรายละเอียด

...พิพิธภัณฑ์ในเมืองนอกหลายที่ บางทีเค้าจะรู้ธรรมชาติว่าคนไม่ชอบอ่าน เค้าก็จะให้กอดฟังแทน พูดถึงว่ามันก็ช่วยได้เยอะนะ การฟังมันน่าจะโอเคกว่ามาให้เราอ่าน มันก็เก๋ๆ” (ดำรง หุ่นเกษม, ผู้รับสารกลุ่มคนนอก, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

หรือตัวอย่างถ้อยคำให้สัมภาษณ์ของกลุ่มผู้รับสาร “คนใน” ถึงเวลาที่เข้าไปชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ว่า

“ไม่รู้สิ ไม่ได้อ่าน ได้แต่ดูเฉยๆ⁵ ของที่เอามาแสดงก็ดีนะ เพราะส่วนใหญ่ก็เป็นของใช้เก่าๆของคนในชุมชน มันก็แสดงความ เป็นอยู่ได้ เพราะมันเป็นของเก่าที่ใช้กันมาจริงๆ” (ประกอบ ลักษณะพรรณ, ผู้รับสารกลุ่มคนใน, สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2549)

[3] กลุ่มที่ดูการจัดแสดงและตัวบทหรือคำอธิบายประกอบอย่างให้ความสนใจมาก ผู้วิจัยได้พบว่า กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่ใช้เวลากับการดูการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์อย่างมากที่สุด ประมาณมากกว่าครึ่งชั่วโมงขึ้นไป แต่ว่ากลุ่มนี้มีเป็นจำนวนน้อย สำหรับผู้เข้าชมในกลุ่มนี้เมื่อผู้วิจัยได้เข้าไปพูดคุยด้วยก็ได้พบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มนักศึกษาด้านประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีที่ได้รับมอบหมายให้ทำรายงาน และได้เลือกทำรายงานที่พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ด้วยเหตุผลที่เป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่ก่อตั้งในช่วงแรกๆ หรือกลุ่มของนักท่องเที่ยวเช่นนักวัฒนธรรมชุมชน นักโบราณคดี ซึ่งจะใช้เวลาว่างด้วยการเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์และโบราณสถานต่างๆ ผู้เข้าชมกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ยินยอมให้ผู้วิจัยสัมภาษณ์ ในขณะที่กลุ่มอื่นๆจะปฏิเสธ

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยไม่มีโอกาสได้สังเกตพฤติกรรมการเข้าชมของกลุ่มนักท่องเที่ยว “คนนอก” ซึ่งเข้าเยี่ยมชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารแบบที่มีวิทยากรนำชม แต่หากใช้วิธีการเทียบเคียงกับผลการศึกษาที่ได้รับจากการสังเกตพฤติกรรมของกลุ่มผู้รับสารหรือนักท่องเที่ยวผู้เข้าเยี่ยมชมการจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร แบบเป็นหมู่คณะแล้วนั้น ก็น่าจะมีลักษณะใกล้เคียงกัน นั่นคือ มีทั้งผู้ที่ให้ความสนใจอย่างจริงจัง ตั้งใจฟังและดูตามที่วิทยากรชี้ชวน และกลุ่มที่ฟังอยู่ห่างๆ ดูบ้างไม่ดูบ้าง ตามความต้องการหรือความสนใจของตนเอง

ข้อน่าสังเกตประการสำคัญ คือ ความเจ็บปวดที่เกิดขึ้นกับพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารในบางอาทิตย์ ที่ผู้วิจัยได้พบว่ามีเพียงผู้วิจัยเท่านั้นที่มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ เมื่อเทียบเคียงกับคำบอกเล่าถึงช่วงเวลาพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารได้รับความสนใจจากสาธารณชนภายนอกเป็นอย่างมาก ในช่วงเวลาภายหลังจากการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ ประมาณปี พ.ศ. 2545-2547 และที่สำคัญคือ ความเจ็บปวดและปัญหาแห่งความชบเซาแบบนี้ มิได้เกิดขึ้นกับพิพิธภัณฑ์บ้านเขา

⁵ ตัวเน้นโดยผู้วิจัย

ยี่สารแต่เพียงแห่งเดียวเท่านั้น แต่ยังสามารถเกิดกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นจำนวนมากในประเทศไทย ทั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่ก่อตั้งหรือเกิดขึ้นมานานแล้วจึงซบเซา หรือมีลักษณะของการเป็น “พิพิธภัณฑ์วันเดียว” ในความหมายถึงการไม่มีคนดูและให้ความสนใจกับพิพิธภัณฑ์ของชุมชน แม้แต่คนในชุมชน ในพื้นที่ที่พิธีตัดริบบิ้นเปิดพิพิธภัณฑ์เสร็จสิ้นลง

ทั้งนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ปัญหาหลักที่น่าจะเป็นสาเหตุให้พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารต้องเผชิญกับความเงียบเหงา ทั้งจากคนนอกและคนในของชุมชน มีดังนี้คือ

ประการแรก การขาดความเคลื่อนไหวของเนื้อหาในพิพิธภัณฑ์ หรือมีบ้างแต่น้อยมากในสายตาของนักท่องเที่ยวโดยทั่วไป ยกตัวอย่างเช่น ในช่วงระหว่างที่ผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลระหว่างปี 2548-2549 นี้ได้พบว่า มีการเพิ่มเติมเนื้อหาเรื่องยาตองเข้าไปในหมวดของสมุนไพรเท่านั้น

ผู้วิจัยพบว่าปัญหาที่ถูกสะท้อนมาโดยผู้ส่งสารกลุ่มคนในพิพิธภัณฑ์เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับองค์ประกอบของการบริหารจัดการโดยตรง ตัวอย่างเช่น เรื่องของ “คน” โดยเฉพาะ “กลุ่มคนใน” ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในบทบาทต่างๆ เพื่อช่วยปรับเปลี่ยนเนื้อหาการจัดแสดง เรื่องของ “เงิน” ที่จะนำมาใช้ในการจัดแสดงหรือเพิ่มเทคโนโลยีในการจัดแสดง เป็นต้น รวมถึงเรื่องขนาดของสถานที่จัดแสดงในศาลาการเปรียญ ที่ทำให้ไม่สามารถเพิ่มเติมหมวดของเนื้อหาหรือข้าวของลงไปได้อีก เพราะพื้นที่มีจำนวนจำกัด หากเพิ่มหมวดเนื้อเรื่องหรือมีของใส่เพิ่มเข้าไปอีก อาจทำให้สถานที่แน่นเกินไป เป็นต้น ดังนั้น เมื่อรู้สึกว่าจะไม่มีความเคลื่อนไหวเกิดขึ้น ก็เป็นไปได้ที่อาจจะทำให้เกิดความรู้สึกว่าไม่ต้องการมาอีก เป็นต้น

ประการที่สอง ปัญหาจากสภาพเศรษฐกิจฝืดเคือง รวมถึงเรื่องส่วนตัวอื่นๆ ตัวอย่างเช่น ปัญหาความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ผู้วิจัยได้พบว่า ปัญหาในเรื่องของสภาพเศรษฐกิจฝืดเคืองตามข้อสันนิษฐานของกลุ่มผู้ส่งสารคนในต่อคำถามว่าเพราะเหตุใดคนยี่สารจึงไม่เข้าพิพิธภัณฑ์นี้ กระทบต่อการเข้าเยี่ยมชมและการมีส่วนร่วมในบทบาทต่างๆของผู้รับสารกลุ่มคนในของชุมชนยี่สารโดยตรง เนื่องจาก ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ทำให้ชาวบ้านจะสนใจเรื่องการทำมาหากินของตนเอง ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำมาหากิน มากกว่าที่จะสนใจการเรียนรู้เรื่องราวต่างๆภายในพิพิธภัณฑ์ รวมทั้งเมื่อผนวกกับเนื้อหาการจัดแสดงที่ไม่มีความเคลื่อนไหวแล้วนั้น ทำให้ความคิดที่เรียกว่า “รู้แล้ว เห็นแล้ว” ก็ไม่จำเป็นต้องมาอีก

และประการสุดท้าย คือปัญหาจากการมีความรู้สึกที่ว่า “ภารกิจหมดลงเมื่อพิพิธภัณฑสถานสามารถเปิดได้แล้ว” ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ปัญหาในข้อนี้ น่าจะเกิดจากเรื่องของความรู้เป็นสำคัญ และปัญหานี้เกิดกับพิพิธภัณฑสถานชุมชนเป็นจำนวนมาก ไม่ใช่เฉพาะกับพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารเท่านั้น ความรู้ที่ว่านี้คือความรู้ในเรื่องของการบริหารจัดการและดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานในภายหลังเมื่อพิพิธภัณฑสถานได้ก่อตั้งขึ้นมาแล้ว ที่ขาดหายไปในระหว่างกระบวนการสร้างพิพิธภัณฑสถาน เนื่องจาก ผลที่ได้รับจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานชุมชน ทำให้พบข้อมูลว่า ในเรื่องของความรู้นั้น พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นหลายแห่งเน้นหนักแต่เฉพาะกระบวนการเก็บรวบรวมและค้นคว้าข้อมูลของชุมชนเพื่อการจัดทำเนื้อหา รวมถึงวิชาการด้านพิพิธภัณฑสถานเพื่อการจัดแสดงการทำทะเบียนหรือจัดเก็บรักษาวัตถุภายในพิพิธภัณฑสถานเท่านั้น

ข้อสังเกตต่อความเยียบเหงาดังกล่าวจึงเป็นส่วนสำคัญในการศึกษาเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับปฏิบัติการบริหารจัดการของผู้วิจัย โดยเฉพาะเพื่อให้เห็นถึงแนวทางการปรับตัวหรือปรับปรุงเพื่อการอยู่รอดของพิพิธภัณฑสถานชุมชน เนื่องจาก ผลสืบเนื่องที่ตามมาจากความชอบของพิพิธภัณฑสถานชุมชนนั้นก็คือ ผลกระทบที่สำคัญต่อพื้นที่ที่มุ่งหมายจะให้เป็นที่ในการแสดงตัวตนหรืออัตลักษณ์ของชุมชน และเป็นพื้นที่ซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญของกระบวนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านในชุมชน

5.1.3.3 การอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสาร

ในการศึกษากระบวนการสร้างภาพตัวแทนโดยใช้วิธีการศึกษาตามแนวคิดการเข้ารหัสและถอดรหัสของ S. Hall (1997a,b,c; กาญจนา แก้วเทพ, 2544) นั้น Hall ให้ความสนใจกับ **ชั้นการใช้/การบริโภคสาร (use/consumption)** อย่างมาก เนื่องจากเขามีแนวคิดที่ว่า ข่าวสารนั้นมีได้สำคัญเพียงแค่ว่า ได้ผลิตขึ้นมาอย่างไรเท่านั้น (how it is produced) แต่ยังคงสำคัญต่อไปอีกด้วยว่า “**ข่าวสารนั้นได้ถูกรับรู้อย่างไร**” (how it is received) Hall มีทัศนะที่เกี่ยวกับขั้นตอนของการรับสารหรือการบริโภคข่าวสารว่า ในขั้นตอนนี้จะเป็นอีกช่วงเวลาหนึ่งเช่นกันที่ความหมายจะถูกผลิตขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ สิ่งที่ผู้รับสารกระทำไม่เพียงแต่จะ “อ่านความหมาย” ที่อยู่ในสารของผู้ส่งเท่านั้น หากแต่ผู้รับสารจะนำเอา “ตัวเอง” (ผู้รับสาร) เข้าไปสร้างความหมายในสารด้วย

[1] การอ่านความหมายแบบ preferred หรือตามที่ผู้ส่งสารต้องการให้เกิดขึ้น

เนื่องจาก ผู้วิจัยได้จำแนกผู้รับสารของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารออกเป็น 2 กลุ่ม โดยใช้เกณฑ์ของความเป็นคนในและคนนอกพื้นที่ ดังนั้น รูปแบบการถอดรหัสของผู้รับสารที่ตรงตามความหมายตามผู้ส่งสารส่งมานั้น จึงจะได้แยกออกมาเป็น 2 กลุ่มด้วยเช่นกัน

การอ่านความหมายของผู้รับสารกลุ่มคนใน สำหรับภาพตัวแทนที่ผู้รับสารกลุ่มคนในถอดความหมายออกมาในขั้นตอนของการถอดรหัสนั้น ผลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล “คนใน” หรือชาวบ้านเขายี่สารนั้น พบว่า “อะไร” ที่คนยี่สารมองและรับรู้ว่าเป็น “คือเรา” นั่นก็คือ เรื่องราวที่แสดงถึงความเป็นมาและอาชีพการเผ่าถ่านไม้โกงกางของคนยี่สาร

“สิ่งของในนั้นบ่งบอกความเป็นอยู่ของคนยี่สารได้ดี รู้สึกภูมิใจว่ายี่สารก็มีประวัติความเป็นมา มีการอยู่อาศัยกันมานาน

...สิ่งที่บ่งบอกความเป็นอยู่และอาชีพของคนยี่สารได้ดีก็คือ การเผ่าถ่านไม้โกงกาง เพราะเป็นอาชีพหลักของคนยี่สารมาตั้งแต่อดีต ตัวผมเองแต่ก่อนก็ปลูกไม้โกงกางขาย ให้เขาไปทำถ่าน...” (ฉลอง นีร์ณวงค์, ผู้รับสารกลุ่มคนใน อาชีพเกษตรกร, สัมภาษณ์ 2 กรกฎาคม 2549)

“พิพิธภัณฑสถานให้ประโยชน์กับชุมชนในแง่ขององค์ความรู้ ให้ชุมชนรู้จักที่มา ที่เกิดที่อยู่ ประวัติความเป็นมา ตำนานต่างๆเกี่ยวกับยี่สาร ให้เด็กในรุ่นหลังสามารถเรียนรู้ รู้จักและทำความเข้าใจกับวิถีชีวิตของชุมชน ผู้คนในอดีตที่ผ่านมาได้ง่ายขึ้น โดยผ่านทางสิ่งของ ผ่านทางการมองเห็น ไม่ใช่แต่คำบอกเล่าในหนังสือ สิ่งของที่จัดแสดงก็แสดงความเป็นยี่สารได้เกือบทั้งหมด เช่น การเผ่าถ่านไม้โกงกาง” (พระสมุห์สมพงษ์ เขมธโม, ผู้รับสารกลุ่มคนใน เจ้าอาวาสวัดเขายี่สาร, สัมภาษณ์ 2 กรกฎาคม 2549)

“น่าจะเป็นเรื่องของประวัติความเป็นมา ยี่สารเราเคยมีคนอยู่ที่นี้มาประมาณเจ็ดแปดร้อยปี ร่วมสมัยกับการเกิดอยุธยา แล้วอีกอย่างก็คือเรื่องของวิถีชีวิตภูมิปัญญา อันนี้ก็จะเน้นหนักในเรื่องของการเผ่าถ่าน การย้อมผ้า” (ธนู พยนต์เยี่ยม, ผู้รับสารกลุ่มคนใน รองประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

การอ่านความหมายที่ตรงกับการรับรู้ของตนเองของคนบ้านยี่สารนั้น Hall เรียกว่าเป็นการอ่านความหมายที่อยู่ในจุดยืนแบบที่ผู้ส่งสารต้องการ จุดยืนแบบนี้ผู้รับสารจะยืนอยู่ที่เดียวกับผู้ส่งสารและจะใช้รหัสของผู้ส่งสาร ดังนั้น ความหมายที่ผู้รับสารอ่านได้ดังเช่นการอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสารคนโนโนข้างต้นนั้น จึงเป็นอย่างไรที่ผู้ส่งสารต้องการเท่านั้นที่เรียกว่า preferred reading

สำหรับเบื้องหลังของการอ่านความหมายในแบบ preferred reading ดังกล่าวนั้น อาจอธิบายได้ตามแนวคิดของ Barker (2000) นักวิชาการซึ่งศึกษาผู้รับสารตามแนวคิดวัฒนธรรมศึกษา ได้ว่า ประการแรก ในกรณีของคุณฉลองและคุณธนูนั้น ล้วนเคยอยู่ในแวดวงการทำถ่านไม้ โกงกางมาก่อน เช่น คุณฉลองแต่ก่อนก็เคยปลูกไม้โกงกางขาย หรือคุณธนูก็มีญาตินามสกุลเดียวกันที่ทำโรงเผาถ่าน หรือในกรณีของเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน แม้จะไม่ใช่คนยี่สารโดยกำเนิดแต่ก็อยู่ในยี่สารมานานกว่า 20 ปีแล้ว เมื่อผู้รับสารผู้ให้ข้อมูลการอ่านความหมายจากพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารกลุ่มนี้ ต่างเป็นผู้รับสารที่อยู่ภายใต้ชีวิตวัฒนธรรมเดียวกัน อยู่ในแวดวงของอาชีพเดียวกัน ดังนั้น เมื่อถูกถามว่าอะไรคือลักษณะเด่นของชาวยี่สารที่แสดงผ่านพิพิธภัณฑสถาน ทำให้คำตอบที่ปรากฏออกมาก็จะเป็นการเอาประสบการณ์ชีวิตของตนเองออกมาใช้ในการตอบคำถามด้วย ดังที่ สำนักเบอริงแฮมได้กล่าวไว้ว่า ในการตีความหมายตีบทจากสื่ออื่น ผู้รับสารจะนำภูมิหลังของชีวิตที่แตกต่างกัน นำประสบการณ์ชีวิตของตนเองที่ไม่เหมือนกัน ที่เรียกว่า extra-textual determinants เข้ามาเป็นปัจจัยในการตีความด้วย (กาญจนา แก้วเทพ, 2544)

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ปัจจัยด้านประสบการณ์และการเติบโตมาในชุมชนยังเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ปัจจัยในด้านนี้ยังเป็นผลให้ผู้รับสารคนในกลุ่มอื่นๆที่ไม่ค่อยได้เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารในปัจจุบัน แต่ก็ยังให้คำตอบว่า “อะไร” คือสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นคนหรือเป็นชุมชนยี่สารได้อย่างคล้ายคลึงกัน ยกตัวอย่างเช่นในเรื่องของการทำมาหากิน หรือเรื่องของวิถีชีวิตชุมชน เป็นต้น

ประการที่สอง ลักษณะของการอ่านความหมาย “ตัวตนของคนยี่สาร” ที่ตรงตามแบบที่ผู้ส่งสารต้องการนั้น เป็นผลมาจากการที่ชาวยี่สารได้มีส่วนร่วมในกระบวนการประกอบสร้าง ความหมาย หรือการสร้างภาพตัวแทนตัวตนของคนและชุมชนบ้านเขายี่สาร ภายในพิพิธภัณฑสถาน ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนโนโนของผู้วิจัยส่วนใหญ่ล้วนแล้วแต่ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารในรูปแบบต่างๆกัน ยกตัวอย่างเช่น การแสดงความคิดเห็นและการให้

ข้อมูลเรื่องราวของชุมชน การบริจาคของเพื่อนำมาจัดแสดง การบริจาคเงิน หรือแม้แต่ตัวเองไม่ได้มีส่วนร่วมแต่ก็มีคนในครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมช่วยงานพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

แม้ว่าระดับของการมีส่วนร่วมของชาวยีสาร์ต่อการจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์ บ้านชาวยีสาร์จะไม่เท่ากัน แต่การได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์นั้น ก็เท่ากับเป็นการมีส่วนร่วมในการ “ผลิตความรู้” ในช่วงต้นทาง ว่า “อะไร” คือเนื้อหา/ข่าวของที่จะกำหนดร่วมกันให้เป็นสัญลักษณ์ของคนยีสาร์และบ้านชาวยีสาร์ การมีส่วนร่วมในการผลิตความรู้ ด้านเนื้อหาสำหรับการจัดแสดงดังกล่าว เป็นผลให้ผู้รับสารชาวยีสาร์ ที่แม้จะมีส่วนร่วมในระดับต่ำที่สุด แต่ก็จะมี “รหัส” ร่วมกับผู้ส่งสารหรือผู้เข้ารหัสได้มากกว่าผู้รับสารคนนอกกลุ่มทั่วไป และด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นผลให้สามารถถอดรหัสนิทรรศการภายใต้กรอบความคิดเดียวกันได้มาก และไม่แปลความหมายสารที่ได้รับไปในแบบอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าข้อมูลความคิดเห็นของผู้รับสารคนยีสาร์จะแสดงให้เห็นว่า ผู้รับสารที่แม้จะมีส่วนร่วมในระดับต่ำที่สุดก็ยังสามารถที่จะถอดความหมายในชุดเดียวกันกับผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ได้ก็ตาม แต่ทว่า เมื่อนำท่าทีในระหว่างการตอบคำถามและความรู้สึกที่มีต่อประเด็นคำถามอื่นๆมาวิเคราะห์ร่วมด้วยแล้ว ตัวอย่างเช่น บทบาทหรือประโยชน์ของพิพิธภัณฑ์ที่มีต่อชุมชน กลับได้พบว่า

ในเรื่องของท่าทีนั้น จะสังเกตได้ว่า มีกลุ่มบุคคลอยู่ 2 กลุ่ม คือ

- กลุ่มแรก เป็นกลุ่มบุคคลส่วนใหญ่ที่มีบ้านอยู่อาศัยอยู่ในรัศมีห่างออกจากพิพิธภัณฑ์ กับกลุ่มที่มานั่งพักผ่อนหย่อนใจบริเวณศาลาทำน้าหน้าวัดชาวยีสาร์ กลุ่มนี้จะปฏิเสธการให้สัมภาษณ์ โดยให้เหตุผลว่า ไม่เคยเข้าไปในพิพิธภัณฑ์ ไม่ค่อยรู้เรื่อง ให้ไปถามคนที่รู้เรื่องกว่าจะดีกว่า
- กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มบุคคลที่ขายสินค้าอยู่หน้าพิพิธภัณฑ์ คนในกลุ่มนี้จะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มย่อย คือ (1) กลุ่มแม่ค้าที่ยินยอมตอบคำถามด้วยเป็นอย่างดี พบว่ากลุ่มนี้มีญาติหรือลูกหลานเป็นหนึ่งในกรรมการดำเนินงานหรือช่วยงานด้านต่างๆในปัจจุบันให้กับพิพิธภัณฑ์ หรือเคยบริจาคข้าวของของตนให้กับพิพิธภัณฑ์ และ (2) กลุ่มแม่ค้าที่ไม่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์ ซึ่งมีทั้งแบบตอบปฏิเสธ หรือชวนพูดคุยเรื่องเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์และเรื่องอื่นๆทั่วไปก็ตอบ แต่เมื่อถามเจาะลึกถึงเรื่องพิพิธภัณฑ์ ก็จะพบว่า มีการเบี่ยงเบนคำตอบ

รวมถึงน้ำเสียงไม่อยากพูดถึงเรื่องนั้นอีก หรือหยุดการให้ความเห็นไปเลย สำหรับในกลุ่มนี้ พบว่ามีทั้งคนที่เคยมีส่วนร่วมในรูปแบบต่างๆกับพิพิธภัณฑ์มาก่อน เช่น บริจาคข้าวของ เข้าร่วมกิจกรรมในช่วงก่อตั้ง และกลุ่มที่ไม่เคยได้มีส่วนร่วมในรูปแบบใดเลย

ในเรื่องของคำตอบ ข้อมูลที่ได้รับมาทำให้เห็นว่า บทบาทหรือคุณค่าของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ ที่ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มองเห็นแล้วนั้น จะมีเพียงแต่มิติในทางเศรษฐกิจ ด้วยการนำพานักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน ทำให้ขายของได้มากยิ่งขึ้นเพียงเท่านั้น ส่วนมิติอื่นๆเช่นทางการศึกษา วัฒนธรรม กลับจะอยู่ในสายตาของบุคคลภายนอกผู้ให้ข้อมูลมากกว่า

ท่าทีและคำตอบมิติเดียวในข้างต้นนั้นทำให้อนุมานได้ว่า นี่เป็นอีกสาเหตุหนึ่งของความเจ็บเหงาที่เกิดขึ้นกับพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารในปัจจุบัน นอกเหนือจากปัจจัยทางด้านการขาดความเคลื่อนไหวของเนื้อหา สภาพเศรษฐกิจที่ฝืดเคือง และเรื่องของการความรู้ในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์เปรียบเทียบอดีตและปัจจุบันของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารให้เห็นอย่างชัดเจนอีกครั้งในหัวข้อปฏิบัติการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์

การอ่านความหมายของผู้รับสารกลุ่มคนนอก สำหรับภาพตัวแทนคนยี่สารผ่านพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารที่ถูกรับรู้ในกลุ่มผู้รับสาร "คนนอก" เฉพาะที่มิได้เข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์นั้น ผลการศึกษาได้พบว่า ภาพตัวแทนที่โดดเด่นในสายตาของกลุ่มผู้รับสารคนนอก โดยเฉพาะจากกลุ่มที่มีลักษณะการดูแบบตั้งใจดูของและอ่านตัวบท รวมถึงใช้เวลาในการชมพิพิธภัณฑ์ค่อนข้างนานกว่ากลุ่มอื่น คือคือ ภาพของอดีตความเป็นมาของชุมชน วิธีการดำรงชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับอาหารการกิน บ้านเรือน การทำมาหากิน และการรักษาตัว

“...ข้อแรกเลยคือตื่นเต้นและน่าสนใจเนื่องจากอาคารพิพิธภัณฑ์เป็นอาคารทรงไทยขนาดใหญ่และมีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ ซึ่งโอกาสที่จะได้เข้าชมอาคารทรงไทยในลักษณะนี้หาได้ค่อนข้างยาก ข้อสองมีโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และเครื่องมือเครื่องใช้ในอดีตจำนวนมากจัดแสดงอยู่ภายใน และมีคำอธิบายค่อนข้างชัดเจนทำให้ผู้เข้าชมสามารถเพลิดเพลินกับสิ่งของต่างๆที่นำมาจัดแสดงได้อย่างไม่น่าเบื่อ

...สิ่งที่พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ต้องการสื่อให้ผู้ชมนั้นน่าจะเป็นภาพของการดำเนินชีวิตของผู้คนในพื้นที่เขายี่สารและพื้นที่โดยรอบ ตลอดจนการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์

และความสำคัญของชุมชนเขายี่สารที่มีต่อชุมชนโดยรอบ รวมทั้งราชธานีคือกรุงศรีอยุธยา ด้วย” (สารัท ขลอสันติสกุล, นักโบราณคดี ผู้รับสารกลุ่มคนนอก, สัมภาษณ์ 14 มกราคม 2549)

“ในการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้น มีจุดเด่นในการนำเสนอ ประเพณีและวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวในอดีต ความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิต อาหารการกินต่างๆ โดยการจัดแสดงสิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็น การแสดงให้เห็นถึงรากเหง้าและตัวตนของท้องถิ่นอย่างแท้จริง” (วรพจน์ หิรัณยุตติกุล, นักโบราณคดีอิสระ ผู้รับสารกลุ่มคนนอก, สัมภาษณ์ 7 มกราคม 2549)

“จุดเด่นของพิพิธภัณฑ์ชุมชนเขายี่สารก็คือ สามารถนำเสนอประวัติของชุมชน สังคมวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างชัดเจน เข้าใจว่าชุมชนมีที่มาจากที่ไหน สิ่งของ เครื่องใช้ที่จัดแสดงทำให้เห็นว่าในอดีตคนในชุมชนมีวิถีชีวิตอย่างไร เห็นลักษณะของ บ้านเรือน อาหาร ยารักษาโรคสมุนไพร การประกอบอาชีพ

...การนำเสนอหรือจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์นั้นสามารถทำความเข้าใจได้ง่าย อาจ เพราะสิ่งของเครื่องใช้ที่จัดแสดงล้วนเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน เช่น ถ้วย ชาม หม้อ ไห เตาไฟ นอกจากนั้นภาพประกอบหรือสิ่งของที่จำลองขึ้นใหม่ เช่น ภาพการเผาถ่าน ลักษณะบ้านเรือนจำลอง อาหาร ก็จัดทำได้เหมือนจริง เหมือนผู้เข้าชมได้ร่วมอยู่ใน เหตุการณ์ เวลานั้นจริงๆ” (อภิรัฐ เจ๊ะเหล่า, นักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร ผู้รับสารกลุ่ม คนนอก สัมภาษณ์ 7 มกราคม 2549)

เมื่อวิเคราะห์เบื้องหลังการให้ข้อมูลการอ่านความหมายของผู้รับสารกลุ่มนี้ ซึ่งเป็นกลุ่ม “คนนอก” ที่ใช้เวลากับการชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ค่อนข้างมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับ กลุ่มอื่น ทำให้ได้ข้อมูลว่า แม้ว่าจะมิใช่เป็น “คนใน” แต่เหตุที่สามารถที่เข้าใจความหมาย หรือสิ่งที่ผู้ส่งสารต้องการนำเสนอได้ ผ่านการชมข่าวของและสิ่งจัดแสดงต่างๆ รวมถึงการอ่าน ตั๋วบภายในพิพิธภัณฑ์ โดยที่ไม่ต้องอาศัยมัคคุเทศก์บอกเล่าเรื่องราวประกอบการชมการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ดังเช่นผู้วิจัยนั้น เป็นเพราะปัจจัยทางด้านความรู้และประสบการณ์ที่นำ ติดตัวเข้ามาในระหว่างการชมการจัดแสดง โดยเฉพาะกับผู้รับสารกลุ่มนักโบราณคดี ซึ่งเมื่อ สอบถามถึงภูมิหลังด้านการศึกษา ก็จะจบมาจากมหาวิทยาลัยศิลปากร เช่นเดียวกับกลุ่มนักศึกษา ที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสพูดคุยด้วย

ผู้วิจัยพบว่า กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีความคุ้นเคยกับการเรียนรู้วัฒนธรรมที่หลากหลายของชุมชนจากการเรียนในรายวิชา รวมถึงการได้มีโอกาสทัศนศึกษาดูงานทางด้านพิพิธภัณฑ์ชุมชนโดยตรงมาก่อน ดังนั้น เมื่อมาเข้าชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารจึงสามารถที่จะเข้าใจความหมายเข้าใจถึงสิ่งที่ต้องการจะสื่อออกมาได้อย่างรวดเร็ว ด้วยการโยกประสบการณ์ในระหว่างการเรียน ประสบการณ์การดูงานจากพิพิธภัณฑ์ชุมชนแห่งอื่น หรือประสบการณ์ในสายงานที่เกี่ยวข้องกับโบราณคดีมาใช้ในการชมการจัดแสดงที่นี่

ด้วยลักษณะดังกล่าวของผู้รับสารจึงทำให้แบบแผนของความหมาย เกิดขึ้นในแบบ preferred reading เช่นเดียวกันกับผู้รับสารในกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ และแม้ว่าผู้วิจัยจะรู้สึกว่าการปัจจัยหลักที่ทำให้ผู้รับสารกลุ่มคนนอกกลุ่มนี้อ่านความหมายในรูปแบบที่ผู้ส่งสารต้องการนี้ จะเกิดขึ้นจากประสบการณ์ความรู้จากการเรียนและการทำงานเป็นหลัก มากกว่าความสามารถในการเลือกใช้กลยุทธ์ในการสื่อสารความหมายของกลุ่มผู้ส่งสาร แต่ทว่าข้อมูลที่ได้รับยังมีส่วนที่แสดงให้เห็นว่า การอ่านความหมายในจุดยืนที่ผู้ส่งสารต้องการนั้น เป็นผลมาจากพลังอำนาจของสัญลักษณ์ย่อยที่ใช้ในการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ด้วยเช่นกัน

ประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการนำเสนอ ณ ที่นี้ คือ การทำงานของตัวบทและชุดของอุปกรณ์ประกอบจากต่างๆภายใต้กลยุทธ์การจัดแสดงทั้งบริบทการจัดแสดงและบริบทในด้านของพื้นที่ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อของกลยุทธ์การสื่อสารในปฏิบัติการจัดแสดงในช่วงต้นนั้น เป็นกระบวนการประกอบสร้างความหมายที่สามารถควบคุมกระบวนการถอดรหัสแห่งความหมายหรือวิธีการนำเสนอภาพตัวตนของชุมชนที่สามารถชี้ชวนให้กลุ่มผู้รับสารภายนอกสามารถมองเห็นได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะเมื่อผนวกรวมเข้ากับลักษณะของผู้รับสารที่มีรหัสทางวัฒนธรรมร่วมกับกลุ่มผู้ส่งหรือผู้เข้ารหัสสาร และกลุ่มของผู้รับสารที่มีประสบการณ์ส่วนตัวและมีต้นทุนในเรื่องของความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนเป็นพื้นฐานมาก่อนแล้ว ดังเช่นตัวอย่างของถ้อยคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้คือ

"จุดเด่นของการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ที่เขายี่สารนี้ คงอยู่ที่การที่ชุมชนพยายามสื่อความเป็นตัวตนของคนยี่สารตั้งแต่เกิดจนตาย แสดงให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นของชุมชน และการดำเนินต่อไปในอนาคตออกมาอย่างชัดเจน เรียบง่าย ผ่านข้าวของเครื่องใช้ ทั้งที่สำคัญในชีวิตประจำวันของคนยี่สารเอง และโบราณวัตถุที่บอกเล่าความยาวนานของชุมชนมาจัดแสดง มีการจำลองสภาพการดำรงชีวิตผ่านอาชีพคนเผาถ่าน บ้านเรือนจำลอง ซึ่งการจัดแสดงเหล่านี้จะส่งผลให้ผู้เข้าชมรับรู้ได้มากกว่าการติดป้ายคำบรรยาย"

(ปริฉัตร แสงศิริกุลชัย, นักโบราณคดีอิสระ ผู้รับสารกลุ่มคนนอก, สัมภาษณ์ 8 มกราคม 2549)

ในส่วนของกลุ่มผู้รับสารคนนอกอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขยี่สารแบบเป็นหมู่คณะ ที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสสังเกตพฤติกรรมกรรมการชมการจัดแสดงนั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการประมวลข้อมูลจากการแสดงความคิดเห็นผ่านสมุดเยี่ยมชม ข้อมูลความคิดเห็นดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์โดยมีวิทยากรนำชม ผสมรวมกับการได้เยี่ยมชมสถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น ไปไหว้พ่อปู่ศรีราชาที่ศาลหลวงพ่อ ไปไหว้พระที่วัดเขยี่สาร ไปดูกรรมวิธีการทำผ้ามัดย้อม หรือการได้มีโอกาสรับประทานอาหารพื้นบ้านในบ้านของชาวบ้านที่เป็นเจ้าภาพดำเนินการในครั้งนั้นๆ ได้กลายเป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญต่อกระบวนการถอดรหัส หรือการผลิตความหมายในขั้นตอนของการรับสาร ทำให้สามารถที่จะสร้างภาพตัวแทนของชุมชนเขยี่สารขึ้นมาในใจได้อย่างสอดคล้องกับภาพที่ผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์บ้านเขยี่สารต้องการจะสื่อสารออกมา

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังอาจเป็นเพราะผู้รับสารกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับชุมชนเขยี่สารมาส่วนหนึ่งแล้ว ทั้งจากได้รับคำบอกเล่าจากปากสู่ปาก หรือรู้จักพิพิธภัณฑ์บ้านเขยี่สารผ่านโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ จึงเลือกที่จะมาดูงานที่พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ และเมื่อมาแล้ว ก็จะได้รับ ความหมายโดยทางตรงผ่านวิทยากรของท้องถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ เช่น อ.สิริอาภา คุณธนู อ.มณฑา หรืออาจารย์ท่านอื่นๆ จากโรงเรียนบ้านเขยี่สาร วิทยากรท้องถิ่นจะสามารถชี้ชวนให้ผู้รับสารเห็นถึงความหมายหรือภาพตัวแทนที่ชุมชนต้องการสื่อออกมาได้ ทำให้ผู้รับสารกลุ่มนี้ทั้งได้ดูด้วยตา ได้ยินหรือได้ฟังด้วยหูได้ดูด้วยใจและชิมรสอาหารพื้นบ้านของเขยี่สาร ซึ่งจะแตกต่างไปจากผู้รับสารกลุ่มคนนอกที่เข้ามาดูพิพิธภัณฑ์ด้วยตนเอง ที่จะได้ข้อมูลแต่เพียงการเห็นเท่านั้น

ผู้วิจัยอาจกล่าวโดยสรุปสำหรับการรับความหมายในกรณีนี้ได้ว่า ในกรณีที่ผู้ส่งสารสามารถควบคุมการผลิตความหมายที่ปลายทาง หรือขั้นตอนในการบริโภคความหมายได้ และเมื่อผนวกกับการเปิดรับสื่อ/สัญญาณของกลุ่มผู้รับสารผ่านการกระตุ้นเร้าของประสาทสัมผัสทั้งหมด ภาพของชุมชนบ้านเขยี่สารที่ผ่านการเข้ารหัสทั้งต้นทางและปลายทาง จึงสามารถปรากฏออกมาตรงตามกับผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑ์ที่ต้องการได้

ยกตัวอย่างเช่น การแสดงความคิดเห็นของคณะนักศึกษาปริญญาโท สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา จากมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม ที่แสดงความคิดเห็นโดยสรุปได้ว่า “(พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร) เป็นสถานที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญของคนรุ่นใหม่”

หรืออีกตัวอย่างหนึ่งได้แก่ความคิดเห็นของ นพ.ศรวิงศ์ หะวานนท์ ในฐานะของนักท่องเที่ยวกลุ่มคนนอก ซึ่งได้มีโอกาสเข้าร่วมการสัมมนาเชิงปฏิบัติการภูมิภาคสัจจร ครั้งที่ 1 เรื่องพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นชุมชนเขายี่สาร เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2541 ได้แสดงความคิดเห็นของตนเองผ่านจดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ฉบับที่ 16 เดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ 2542 ไว้ว่า

“จากการสัมมนาที่บ้านเขายี่สารในครั้งนี้ ได้เห็นความพยายามของอาจารย์สิริอาภา รัชตะศิริฎ ซึ่งเป็นตัวอย่งที่ดีในการจัดสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่พยายามจะอนุรักษ์ชุมชนเขายี่สารไว้เป็นสถานศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม ด้วยการรักษาสีงแวดล้อมทางด้านกายภาพเอาไว้เพื่อแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านอาหาร ขนม การเผาถ่านที่ใช้วัตถุดิบในพื้นที่ การรักษาลักษณะทรวดทรงตลอดจนสีสันทนของรูปปั้นโกนบนหน้าพระบันพระอุโบสถไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่า ครั้งหนึ่งมีการนำพันธุ์ไก่มาจากเมืองจีนมาแพร่พันธุ์ในตำบลเขายี่สาร นอกจากนี้เมื่อรำลึกย้อนไปในอดีต จะเห็นภาพว่าเขายี่สารเป็นเมืองปิด ติดต่อชุมชนภายนอกได้โดยอาศัยทางน้ำเท่านั้น แต่ประชาชนก็ดำรงชีวิตอยู่ได้ในธรรมชาติ เจ็บไข้ได้ป่วยก็ใช้ยาสมุนไพรในพื้นที่บ้าน มีชุมชนขนาดใหญ่ก็เก็บน้ำฝนไว้ใช้และมีการล่องเรือบรรทุกน้ำมาแจกจ่ายกัน...”

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ผู้วิจัยยังได้พบเห็นรายชื่อของคณะผู้เข้าเยี่ยมชมที่ดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนด้วยกันจากจังหวัดต่างๆ อาทิ เครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี ที่เข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร เมื่อเดือนกันยายน 2549 การเข้าเยี่ยมชมของเครือข่ายผู้ดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนนี้แสดงให้เห็นว่า คณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารยังสามารถรักษาสายสัมพันธ์กับเครือข่ายดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง แม้จะดำเนินการมาแล้วหลายปี ทำให้มั่นใจได้ว่า พันธมิตรกลุ่มเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนนี้จะเป็นฐานสนับสนุนรองรับการดำเนินงานและกิจกรรมต่างๆ ของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารได้เป็นอย่างดี

[2] การอ่านความหมายแบบ negotiated หรือถอครหัสแห่งความหมายแบบ ผสมผสานและต่อรอง

การอ่านความหมายแบบนี้เป็นการถอครหัสที่แสดงให้เห็นถึงทั้งการรับความหมายที่ผู้ส่งสารต้องการ ในขณะที่เดียวกับที่ผู้รับสารได้ผสมผสานความคิดเห็นของตนเองเข้าไปด้วยในความหมายที่รับมา ตัวอย่างจากถ้อยคำให้สัมภาษณ์ได้แสดงให้เห็นว่า ผู้รับสารได้นำความรู้สึกที่มีต่อการรับรู้กระบวนการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่ปรากฏให้เห็นภายในพิพิธภัณฑ์ เข้ามาเป็นตัวเชื่อมความหมายกับการแสดงภาพตัวตนหรือชุมชนบ้านเขายี่สาร

“เฉยๆ ไม่นิน ถึงจะมีคำบรรยายก็ขี้เกียจอ่าน แต่ว่าประทับใจตรงอาหารอร่อย... อ้อ!! ขอบตรงที่เป็นเรื่องของชาวบ้านในพื้นที่ที่ร่วมมือร่วมใจกันทำพิพิธภัณฑ์ขึ้นมา โดยไม่มีใครมาบังคับ เป็นจิตสำนึกที่เค้าอยากจะอนุรักษ์เรื่องราวหรือความเป็นอยู่ให้คนรุ่นหลังได้รู้ มันไม่เหมือนกับพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ ที่เหมือนบังคับ ไม่รู้ว่าอยากทำมากแค่ไหน แต่อันนี้มันเป็นของเขาเองจ้ะ” (ดำรง หุ่นเกษม, ผู้รับสารกลุ่มคนนอก, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

หรือตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า แม้ว่าผู้รับสารกลุ่มนักท่องเที่ยวภายนอกจะอ่านความหมายหลักตามที่คุณส่งสารต้องการได้นั้น แต่จะมีการต่อรองในรายละเอียดโดยการนำเอาความรู้สึกของตนเองเข้ามาด้วย ยกตัวอย่างเช่น ข้อมูลที่ได้รับจากการเจียหุฟังจากกลุ่มนักท่องเที่ยวผู้หญิงภายนอกในระหว่างชมการจัดแสดงนิทรรศการที่บริเวณชั้นล่าง ในวันที่ 5 พฤศจิกายน 2549 ว่า “ข้าวของเครื่องใช้ที่นำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์นั้นทำให้จินตนาการถึงภาพวิถีชีวิตของคนบ้านเขายี่สารได้ แต่ว่าตอนนี้ตอนนี้วิถีชีวิตแบบนี้ถูกสิ้นไปหมดแล้วมั้ง”

นอกเหนือจากนั้นแล้ว หากประมวลจากถ้อยคำในสมุดเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารจากผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ในช่วงระหว่างปีพ.ศ. 2547 ก็จะได้พบว่า ผู้รับสารส่วนใหญ่สามารถรับความหมายของภาพวิถีชีวิตที่คุณส่งสารต้องการ ในขณะที่เดียวกับที่ได้ผสมผสานความคิดเห็นของตนเองเข้าไปด้วย โดยเฉพาะการแสดงความคิดเห็นของผู้รับสารในหลายครั้งที่เสนอแนะให้พิพิธภัณฑ์นำสิ่งของมาจัดแสดงให้มากกว่านี้ เป็นต้น ตัวอย่างของข้อเสนอแนะนี้เป็นกระแสดูแลอย่างดีถึงภาพความนึกคิดของผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ทั่วไป ว่ายังคงติดภาพของพิพิธภัณฑ์ในรูปแบบเดียว นั่นคือ ภาพของพิพิธภัณฑ์ที่จะต้องมียวัตถุสิ่งของประจำท้องถิ่นมาจัดแสดงในปริมาณที่มาก ภาพความนึกคิดนี้อาจเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาความเสียบเหงาของนักท่องเที่ยว

ภายนอกชุมชนพิพิธภัณฑน์ นอกเหนือจากการขาดความเคลื่อนไหวของเนื้อหา ในขณะที่เดียวกับที่ แสดงให้เห็นถึงปัญหาในการส่งต่อหรือกระจายความรู้สู่ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑน์ ในเรื่องของแนวคิดและการจัดแสดงพิพิธภัณฑน์ที่มีรูปแบบที่แตกต่างหลากหลายมากมายในปัจจุบัน

[3] การที่ผู้รับสารไม่อ่านความหมายหรือไม่สามารถรับความหมายที่ผู้ส่งสาร ต้องการให้เกิดขึ้น

ในกรณีของแบบแผนการอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสารนี้ ผู้วิจัยไม่พบว่า มีการอ่านความหมายในทางตรงกันข้ามที่ผู้ส่งสารต้องการสื่อสารออกมา แต่ได้พบว่า ลักษณะการเข้าชมของกลุ่มผู้รับสารของพิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สาร โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวคนนอก ที่มีพฤติกรรมการชมแบบกวาดสายตา หรือดูรูปภาพหรือดูข้าวของที่นำมาจัดแสดง แต่ไม่ได้อ่านตัวบท หรืออ่านตัวบทบ้างแต่อ่านอย่างผ่านไปอ่านไม่ครบ และใช้เวลาไม่นานในการชมการจัดแสดงนั้น จะมีผลโดยตรงต่อการไม่สามารถรับความหมาย เนื่องจาก ในช่วงเวลาที่เรียกว่า “การบริโภคความหมาย” หรือขั้นตอนการถอดรหัสความหมายของผู้รับสารนั้นไม่ได้เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์

พฤติกรรมการชมการจัดแสดงแบบดังกล่าวเป็นผลให้กลยุทธ์การสื่อสารในขั้นตอนของการใส่รหัสแห่งความหมายของผู้ส่งสารนั้นไม่สามารถทำได้อย่างเต็มที่ หรือไม่สามารถควบคุมความหมายตามที่ต้องการให้เกิดขึ้นในขั้นตอนของการถอดรหัสได้ ตัวอย่างเช่น กลยุทธ์บริบทการจัดแสดงซึ่งต้องอาศัยการทำงานของสัญญาณย่อยร่วมกัน สัญญาณใดตัวหนึ่งไม่สามารถส่งความหมายได้อย่างสมบูรณ์ได้โดยลำพังของตนเอง ดังเช่น ภาพความสามารถในการจัดการทรัพยากรน้ำจืดของคนเขายี่สาร ที่ต้องอาศัยการทำงานร่วมกันของโพล์ของจริง ร่วมกับตัวบทบอกเล่าเรื่องราวถึงความสำคัญของโพล์ต่อชุมชน เมื่อนักท่องเที่ยวดูแต่โพล์ แต่ไม่อ่านตัวบทบอกเล่าเรื่อง ดังนั้น การรับหรืออ่านความหมายจึงอาจจะเกิดขึ้นจากปัจจัยส่วนตัวของแต่ละบุคคล เช่น ประสบการณ์ ความสนใจเฉพาะ ความรู้พื้นฐาน ฯลฯ ที่มีติดตัวมามากกว่า หรือลักษณะของการอ่านความหมายตามการชี้ชวนของกลุ่มคณะของตน เป็นผลให้ความหมายในด้านของความสามารถในการจัดการทรัพยากรน้ำจืดของคนเขายี่สาร ที่ผู้ส่งสารต้องการจะส่งออกมาอาจถูกลดทอนลง หรือไม่ถูกรับเลยก็เป็นได้

ดังเช่นข้อมูลที่ได้รับจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมที่ผู้วิจัยจะสังเกตเห็นสีหน้าแบบ “แข็งๆ” รวมถึงการแสดงความรู้สึกที่ของผู้เข้าชมที่ผู้วิจัยได้รับข้อมูลผ่าน คุณธัญ พยณตย์ม รองประธานคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑน์ (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550) ว่าดูการจัดแสดง

ภายในพิพิธภัณฑณ์แล้วไม่รู้ลึกถึงความหมายที่ผู้จัดต้องการจะสื่อสารออกมา “...ว่า ไม่เห็นมีอะไรเลย ...ไปเถอะไปเถอะไม่ต้องขึ้นหรือกไม่เห็นมีอะไรเลย”

ในกรณีของแบบแผนการอ่านความหมายของกลุ่มผู้รับสาร ทั้งคนในและคนนอกนี้ ผู้วิจัยมีข้อจำกัดในแง่ของการไม่อาจเก็บข้อมูลได้อย่างครบถ้วนทุกกลุ่ม ทำให้ผู้วิจัยจึงไม่อาจสรุปผลในแบบแผนการอ่านความหมายของผู้รับสารในแต่ละประเภทได้อย่างชัดเจน แต่อาจกล่าวในที่นี้ โดยอ้างอิงจากแนวคิด encoding-decoding ของ Hall ได้ว่า ประสบการณ์ในชีวิตที่ผ่านมา และช่วงเวลาในขณะที่มีการเปิดรับสื่อหรือการเข้าร่วมการจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑณ์ จะเป็นทั้งปัจจัยเสริมในการช่วยให้ผู้รับสารถอดความหมายได้ตรงตามกับผู้ส่งสารต้องการ ในขณะที่เดียวกับที่เป็นปัจจัยกำหนดให้เกิดการตีความหมาย หรือรูปแบบของการอ่านความหมายที่ขัดแย้งหรือแตกต่างออกไปโดยสิ้นเชิง หรือแม้กระทั่งอาจไม่เกิดการสื่อสารหรือไม่มีการรับความหมายใดๆเลยก็เป็นได้

5.2 การสื่อสารกับปฏิบัติการบริหารจัดการ

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น พิพิธภัณฑณ์บ้านเขายี่สารจะเป็นกรณีศึกษาที่ดีสำหรับผู้ที่สนใจศึกษาเรื่องปฏิบัติการบริหารพิพิธภัณฑณ์ชุมชนโดยเฉพาะ เนื่องจาก พิพิธภัณฑณ์ท้องถิ่นแห่งนี้เริ่มต้นด้วยฐานสนับสนุนที่พร้อมทั้งความร่วมมือแรงร่วมใจของชุมชน เครือข่ายพิพิธภัณฑณ์ชุมชน และเครือข่ายนักวิชาการจากภายนอก และดำเนินมาได้ด้วยดีในระยะเวลาประมาณ 3-4 ปี จนกระทั่งเริ่มก้าวเข้าสู่ช่วงตะวันตกำลังคล้อยในระหว่างที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาเรื่องการสื่อสารกับปฏิบัติการสร้างภาพตัวแทน

แผนภาพที่ 12: เปรียบเทียบลักษณะของพิพิธภัณฑณ์กับลำดับช่วงเวลา

จากแผนภาพในข้างต้น หากเปรียบเทียบลักษณะของพิพิธภัณฑ์เข้ากับลำดับช่วงเวลาในการก่อตั้งแล้วนั้น จะพบว่า ในช่วงเริ่มแรกของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารนั้นจะเป็นการเก็บรวบรวมของเก่าของเหลือใช้ของชุมชนมาสะสมไว้ที่อาคารศาลาการเปรียญชั้นล่างของวัดเขายี่สารด้วยความสนใจในของเก่าของชุมชนและความต้องการจัดทำพิพิธภัณฑ์ของชุมชน แต่ยังขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องพิพิธภัณฑ์ชุมชน ทำให้ลักษณะของการจัดแสดงในช่วงแรกจึงเป็นเพียงการนำของที่เก็บสะสมรวบรวมได้มาจัดแสดงเท่านั้น ในช่วงเริ่มต้นของการก่อตั้งนี้ชุมชนได้คุณธนู พยงค์ยิ้มเป็นหัวหน้าคณะทำงาน โดยคณะทำงานเป็นกลุ่มคนหนุ่มสาวในชุมชนที่ให้ความสนใจ

ต่อมาเมื่อการเรียนรู้ในเรื่องของพิพิธภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มคนยี่สารมีเพิ่มมากขึ้นและความต้องการปรับเปลี่ยนให้เป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนมากกว่าที่เก็บของเก่าเท่านั้นก็เพิ่มมากขึ้น ในช่วงเวลาต่อมา อาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ ซึ่งมีสถานะของการเป็นทั้งคนในและคนนอก จึงเป็นบุคคลที่ชาวบ้านหรือคณะทำงานพิพิธภัณฑ์ในช่วงแรก ให้ความเชื่อถือและไว้วางใจเลือกเข้ามาช่วยในภารกิจการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร และภารกิจนี้เองทำให้มีการเปลี่ยนสถานะของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารจากการเป็น "คลังวัตถุ" มาเป็น "แหล่งการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และความรู้ท้องถิ่น" โดยมีปัจจัยสนับสนุน คือ การประสานขอความช่วยเหลือและได้รับความร่วมมือจาก "คนนอก" ในฐานะพี่เลี้ยงทางวิชาการในช่วงดำเนินการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์

ในช่วงเวลาการดำเนินการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเพื่อให้เป็นแหล่งการเรียนรู้และประวัติศาสตร์ของชุมชนจนกระทั่งเสร็จสมบูรณ์ลงเมื่อพ.ศ.2545 และเปิดดำเนินการเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้ ผู้วิจัยได้พบว่าช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงรุ่งโรจน์ของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ทั้งในด้านของกระแสความสนใจจากคนในและคนนอก ทั้งในด้านของบทบาทหน้าที่ที่หลากหลายของพิพิธภัณฑ์ ตัวอย่างเช่น มิติทางการศึกษา มิติทางด้านวัฒนธรรม และมิติทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน แต่ทว่าในช่วงที่ผู้วิจัยลงเก็บข้อมูลระหว่างพ.ศ.2548-2549 นั้นน่าจะเปรียบเทียบได้กับช่วงเวลาแห่งความเงียบเหงาของพิพิธภัณฑ์ รวมถึงบทบาทหน้าที่ที่หดหายเหลือแต่เพียงบทบาทในด้านของการดึงดูดนักท่องเที่ยว หรือคงเหลือแต่เพียงมิติเศรษฐกิจมิติเดียวเท่านั้น ดังที่ได้วิเคราะห์ถึงปัจจัยแห่งความเงียบเหงามาแล้วในช่วงก่อนหน้านี้

จากข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยจะเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์รูปแบบและระดับการมีส่วนร่วมของคนยี่สารกับพิพิธภัณฑ์ จากคำถามของผู้วิจัยที่ว่า เมื่อการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมสามารถที่จะเป็นหลักประกันต่อความดำรงอยู่หรือความยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์แล้วนั้น สื่อพิพิธภัณฑ์ชุมชนแห่งนี้มี

การสื่อสารในรูปแบบใดและเป็นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับใด ด้วยการเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างอดีต (ช่วงเวลาการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถาน พ.ศ.2541-2544 และการเปิดดำเนินการระยะเริ่มแรก พ.ศ.2545-2547) และปัจจุบันของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร (ช่วงเวลาการเข้าเก็บข้อมูลของผู้วิจัย พ.ศ.2548-2549) พร้อมทั้งนำเสนอข้อเสนอแนะในบทสุดท้าย เพื่อให้พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้สามารถดำรงอยู่ได้ต่อไปอย่างยั่งยืน

(5.2.1) ระดับและรูปแบบของการมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร

หากให้เกณฑ์องค์ประกอบของการสื่อสารเข้ามาจัดแบ่งรูปแบบและระดับของการเข้ามามีส่วนร่วมของคนยี่สารกับพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้วิเคราะห์ปฏิบัติการบริหารจัดการเฉพาะในส่วนของห้องแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ด้วยเช่นกัน จะได้พบว่า รูปแบบหรือระดับของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนกับพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร โดยเรียงตามลำดับความมากน้อยของการมีส่วนร่วม ดังรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

[1] การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในระดับที่ต่ำที่สุดของคนในชุมชน ผลจากการศึกษาได้พบว่า การมีส่วนร่วมของคนยี่สารในฐานะของผู้รับสารมีดังต่อไปนี้ คือ การเข้าเยี่ยมชมการจัดแสดงข้าวของภายในพิพิธภัณฑสถาน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่างๆที่ริเริ่มโดยพิพิธภัณฑสถาน ยกตัวอย่างเช่น เข้าร่วมกับ "กลุ่มเปลือกไม้บ้านเขายี่สาร" ซึ่งเป็นกิจกรรมเพื่อการรื้อฟื้นภูมิปัญญาด้านกรรมวิธีในการย้อมเสื้อผ้าด้วยการใช้น้ำยามัดย้อมที่มาจากเปลือกไม้ตะบูนของป้าชายเลนของคนยี่สารแทนการใช้สารเคมีย้อมผ้า เป็นต้น

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังได้พบว่ามีการใช้พื้นที่ของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารซึ่งปรับปรุงมาจากศาลาการเปรียญเดิมของวัดเขายี่สารในอีกลักษณะหนึ่งของคนในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มของผู้สูงวัย โดยมีได้มีจุดมุ่งหมายที่จะเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑสถานโดยตรง คือการเข้าไปใช้พื้นที่ชั้นบนของพิพิธภัณฑสถานเพื่อกิจกรรมทางศาสนา ตัวอย่างเช่น การเข้าไปสวดมนต์ไหว้พระ หรือการนอนค้างในวันถืออุโบสถศีล เป็นต้น การใช้พื้นที่ของพิพิธภัณฑสถานในลักษณะนี้ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ยังแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของคนยี่สารที่ยังคงมีต่อ "พื้นที่/สถานที่" ในการจัดแสดงนิทรรศการที่ยังคงไม่เปลี่ยนแปลง แม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ของอาคารศาลาการเปรียญเดิมให้เป็นพิพิธภัณฑสถานแล้ว ในขณะที่เดียวกัน การที่ยังคงมีการใช้พื้นที่ของคนยี่สารในลักษณะนี้นั้น ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะพิเศษของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารในการเป็นพื้นที่พิเศษสำหรับกิจกรรมทางศาสนาของ

ชุมชน รวมถึงยังคงอย่าให้เห็นถึงลักษณะพิเศษของพิพิธภัณฑ์ชุมชนแห่งนี้ที่พื้นที่ไม่ได้หยุดนิ่งและมีไว้แต่เพียงเพื่อการจัดแสดงนิทรรศการเท่านั้น

ข้อที่น่าสังเกตในเรื่องของการมีส่วนร่วมของชุมชนในฐานะของผู้เข้าชมหรือผู้รับสารของพิพิธภัณฑ์ในช่วงปัจจุบัน คือ ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและคำบอกเล่าของกลุ่มผู้ส่งสารจะได้พบว่า ผู้เข้าชมกลุ่มคนในนั้นเป็นกลุ่มที่หดตัวและหดหายไปจากพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จะยังคงเหลือเพียงแต่ผู้รับสารกลุ่มคนนอกเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้น กลุ่มผู้รับสารหรือนักท่องเที่ยวคนนอกของชุมชนก็ยังมีปริมาณที่ลดน้อยลงด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม พบว่า กลุ่มนักศึกษาหรือตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆที่มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ในแบบหมู่คณะเท่านั้นที่ยังคงมีปริมาณการเข้าดูงานอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

ทั้งนี้ ได้กล่าวมาแล้วว่า สิ่งที่คาดว่าจะป็นสาเหตุหลักของความเจ็บเหงาของพิพิธภัณฑ์และการหดหายของจำนวนกลุ่มผู้รับสารทั้งนอกและในชุมชนนั้น ประการแรกก็คือ เรื่องของการขาดความเคลื่อนไหวของเนื้อหาและสิ่งแสดงในพิพิธภัณฑ์ หรือมีบ้างแต่ก็น้อยมาก ดังนั้นเมื่อรู้สึกว่าจะไม่มีความเคลื่อนไหวเกิดขึ้น มาดูแล้วก็เหมือนๆเดิม ก็อาจจะไม่ต้องการมาอีก สำหรับสาเหตุในประการที่สองนั้น อาจเป็นเรื่องปัญหาจากสภาพเศรษฐกิจฝืดเคือง สาเหตุในด้านนี้นั้นมาจากข้อสันนิษฐานของกลุ่มผู้ส่งสารคนใน จากการมองว่าสภาพเศรษฐกิจแบบในปัจจุบันจะทำให้ชาวบ้านจะสนใจเรื่องการทำมาหากินของตนเอง มากกว่าที่จะสนใจการเรียนรู้เรื่องราวต่างๆภายในพิพิธภัณฑ์ รวมทั้งเมื่อผนวกกับเนื้อหาการจัดแสดงที่ไม่มีความเคลื่อนไหวแล้วนั้น ทำให้เกิดความคิดที่เรียกว่า “รู้แล้ว เห็นแล้ว” ก็ไม่จำเป็นต้องมาอีกก็ได้ นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังอาจเกิดขึ้นจากเรื่องส่วนตัวอื่นๆ หรือปัญหาความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับความรู้สึกที่มีต่อพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

[2] การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมผลิต/ผู้ร่วมส่งสาร สำหรับรูปแบบของการมีส่วนร่วมของคนยี่สารในระหว่างการจัดพิพิธภัณฑ์สามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนก่อนการผลิต และการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการผลิต ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อน่าสังเกตใน 2 ประเด็นสำคัญที่จะขยายความต่อไปภายหลังจากการวิเคราะห์รูปแบบของการมีส่วนร่วมในระดับของการเป็นผู้วางแผนและกำหนดนโยบายของพิพิธภัณฑ์ ได้แก่ (1) การติดตั้งความรู้ให้กับคนในชุมชนเพื่อการร่วมช่วยงาน (2) บทบาทของฐานสนับสนุนงานพิพิธภัณฑ์ทั้งจากภายในชุมชนและจากภายนอกชุมชน ประกอบด้วยเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนและเครือข่ายนักวิชาการ

ผลจากการศึกษาพบว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนยี่สารในช่วงการก่อตั้งพิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สาร นั้นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้คือ

ประเภทแรกเป็นการมีส่วนร่วมในขั้นตอนก่อนการผลิต ด้วยการมีส่วนร่วมทางด้านการให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องเล่า/ตำนาน ความเชื่อพิธีกรรม เรื่องราวการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน และเรื่องราวอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่จะนำมาจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑน์ ยกตัวอย่างเช่น เรื่องของเตาเผาถ่านไม้โกงกาง เรื่องของอาหารพื้นบ้าน เรื่องของพืชสมุนไพรและไม้ชายเลนรอบเขายี่สาร เป็นต้น โดยเฉพาะกับกลุ่มผู้สูงอายุ/กลุ่มผู้นำชุมชนทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาสในยี่สารที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูล ตัวอย่างของผู้ให้ข้อมูลเช่น พระครูสมุทรวิสุทธิคุณ (ผิน วิสุทธิโร) เจ้าอาวาสวัดเขายี่สารองค์ก่อน หรือบุคคลในครอบครัวพยานตั้ยมของอาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ หรือลุงเขียนปรารภณาดี้ ผู้ให้ข้อมูลในเรื่องของพืชสมุนไพรบริเวณรอบเขายี่สาร (มุขิตา ณรงค์ชัย, 2545) เป็นต้น

นอกเหนือจากนั้นแล้ว การมีส่วนร่วมในเรื่องของข้อมูลของคนยี่สารนี้ ยังปรากฏในรูปแบบของการมีส่วนร่วมในการระดมข้อเสนอแนะและความคิดเห็นต่อการกำหนดว่าเนื้อหาหรือสิ่งของใดนั้นจะเป็นสัญลักษณ์หรือภาพแทนของคนและชุมชนบ้านเขายี่สาร โดยมีการใช้สื่อกิจกรรมหรือเวทีชาวบ้านเป็นช่องทางแบบทางการในการระดมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของชุมชน ซึ่งช่องทางการสื่อสารระหว่างกลุ่มจะเชื่อมต่อการตัดสินใจและลงความคิดเห็นร่วมกันถึงสิ่งที่จะเป็นภาพตัวแทนของชุมชน รวมไปถึงการเปิดรับข้อมูลข้อเสนอแนะติชมต่างๆแบบไม่เป็นทางการ ตัวอย่างเช่น การพูดคุยกันในวงสนทนาอื่นๆหรือเมื่อได้พบปะกันในสถานที่อื่นๆภายในชุมชน หรือในการโทรศัพท์พูดคุยกัน ซึ่งการสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตากันและการสื่อสารระหว่างบุคคลนี้ จะช่วยทำให้กรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑน์ได้รับข้อมูลเชิงลึกหรือได้รับรู้ความรู้สึกทั้งทางบวกและทางลบของคนในชุมชนได้อย่างชัดเจนมากกว่า

สำหรับการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลนี้ ยี่สารได้กลุ่มนักวิชาการจากภายนอก ซึ่งได้รับการติดต่อประสานขอความร่วมมือจากอาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ เพื่อมาเป็นพี่เลี้ยงทางวิชาการในการดำเนินงานวางแผน เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และออกแบบการจัดแสดง ประกอบด้วย นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ภาคสนาม อาสาสมัครนักศึกษา จาก 3 หน่วยงานต่อไปนี้คือ มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และมหาวิทยาลัยศิลปากร

กลุ่มนักวิชาการกลุ่ม “คนนอก” นี้เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเรื่อง พิพิธภัณฑสถานชุมชน รวมถึงเรื่องของการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการวิจัย เป็นผู้ช่วยเก็บข้อมูลดังกล่าว ทั้งจากการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องรวมถึงการสำรวจค้นคว้าหลักฐานทางวัฒนธรรมจากหลุม ขุดค้นทางโบราณคดี และการซักถามพูดคุย/สัมภาษณ์/สังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อให้ได้ข้อมูลจากคนในชุมชน

ตัวอย่างเช่น คุณวลัยลักษณ์ ทรงศิริ แม่งานหลักมูลนิธิลีก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ช่วยงาน ทางด้านการสำรวจหลักฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนจากการศึกษาเอกสารและการขุดค้น หลุมสำรวจทางโบราณคดีภายในชุมชน หรือกลุ่มอาสาสมัครนักศึกษาปริญญาโทจากคณะ โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เช่น คุณอภิญา ต้นทิววงศ์ ช่วยศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล ทางด้านการทำมาหากินของชุมชน เช่น เรื่องของถ่านไม้โก่งกาง เรื่องของอาหารพื้นบ้าน เป็นต้น นอกเหนือจากนั้นแล้ว กลุ่มนักวิชาการเช่น รศ.ศรีศักร วัลลิโภดมยังได้เป็นเครือข่ายประสานงาน ต่อไปยังกลุ่มนักวิชาการอื่นๆและเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารอีกด้วย

“สิ่งที่ข้าพเจ้าประทับใจมากในการศึกษาโบราณวัตถุที่พิพิธภัณฑสถานซึ่งชาวบ้าน จัดทำขึ้นก็คือ ชาวบ้านรับรู้และเรียนรู้อะไรหลายอย่างได้รวดเร็วในขณะที่สนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับข้าพเจ้า โดยเฉพาะเรื่องโบราณวัตถุเก่าแก่ของชุมชน ได้ให้ รายละเอียดและแสงสว่างมาเพิ่มเติม ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าได้หลักฐานมากขึ้น ในลักษณะที่ เป็นการเรียนรู้ร่วมกัน เพราะเมื่อข้าพเจ้ากลับไปพิพิธภัณฑสถานนี้อีกในเวลาต่อมา ก็พบว่าได้ มีการนำของมาใหม่อีกมากมายทั้งทางโบราณคดีและชาติพันธุ์” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545 ง)

ประเภทที่สองเป็นการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการผลิตหรือขั้นตอนของการนำเสนอหา และสิ่งแสดงต่างๆมาออกแบบและผลิตเป็นนิทรรศการของพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร รูปแบบการมี ส่วนร่วมของคนยี่สารจากทุกกลุ่มตัวแทนในขั้นตอนนี้ จะเป็นการมีส่วนร่วมด้วยการ “ให้แรง ใจ ของ และให้เงิน” การให้ทั้ง 3 อย่างนั้นถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการบริหารจัดการ พิพิธภัณฑสถานชุมชน ยกตัวอย่างเช่นถ้อยคำให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

“ได้มีส่วนร่วมในการบริจาคของ แต่จำสิ่งของที่บริจาคไปไม่ได้ บริจาคเงิน และก็ ยังมีชื่อเป็นกรรมการอีกด้วย เป็นกรรมการเราก็เข้าไปประชุมกับเขานะ แต่ก็ไม่ได้เสนอ

ความคิดเห็นอะไร ปล่อยให้คนที่มีความรู้เค้าคิดกันไป เราคอยช่วยลงมือทำงาน และในช่วงแรกๆได้ไปเป็นเวรเฝ้าพิพิธภัณฑ์ด้วย

อยากเข้าไปมีส่วนร่วมเพราะเป็นการช่วยเหลือชุมชนของตนเอง อยากมีส่วนร่วมในการทำงานที่เป็นของชุมชน อีกอย่างการทำพิพิธภัณฑ์ก็เป็นสิ่งที่ดี ช่วยให้คนข้างนอก และเด็กในรุ่นหลังๆสามารถรู้และเข้าใจประวัติความเป็นมาของยี่สาร” (ฉลอง หิรัญวงศ์, สัมภาษณ์ 2 กรกฎาคม 2549)

“เคยบริจาคที่ตวงข้าว เมื่อก่อนเคยขายข้าว แล้วก็มิตตวงข้าว พอเลิกแล้วตอนหลังไม่ได้ใช้ทำอะไร ก็เลยเอามาให้เขา ...ก็เก็บไว้เฉยๆ ไม่รู้จะทำอะไร เก็บไว้ที่บ้าน เราเอามาให้คนอื่นได้ดู เด็กๆที่หลังๆไม่เคยเห็น เขาจะได้เห็น” (มาลี พยนต์ยิม, สัมภาษณ์ 2 กรกฎาคม 2549)

“...มาเข้าร่วมงานพิพิธภัณฑ์เพราะว่าเราเป็นคนที่นี่ แล้วกลุ่มชาวบ้านที่เค้าทำพิพิธภัณฑ์ เขาก็ขอความร่วมมือมาให้เข้ามาช่วยกันทำงาน เราเป็นคนที่นี่แล้วก็ไปเป็นครูที่โรงเรียนนี้ก็คิดว่าก็ต้องเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมในหมู่บ้าน ทำทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ ช่วยกันเช็คของ ดูของ จัดวาง บัดกวาด เช็ดถู หรือว่าคอยเปิดปิดรับแขก ก็ช่วยๆกันค่ะ ทุกคนไม่ได้แบ่งหน้าที่ชัดเจน อะไรช่วยกันทำได้ก็ทำ” (มณฑา พยนต์ยิม, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

“วิธีการร่วมงานของเขาก็มียหลายแบบ ก็คือว่าบางคนก็พร้อมที่จะให้ข้อมูล บางคนก็เอื้อเพื่อเราในเรื่องอื่นๆ อย่างการประสานงานเรื่องสถานที่ บางคนก็นั่งมองเรา และบางคนก็อาจจะเป็นผู้วิจารณ์ ผู้วิจารณ์เนี่ยเราก็ไม่คิดว่าเขาประสงค์ร้ายอะไร แต่เราก็ฟังเค้าว่า เค้าวิจารณ์เพราะอะไร เพราะเขามีมุมมองอะไรหรือเขาเห็นอะไรที่แตกต่างจากเรา มันจะมีหลายแบบเข้ามา แน่นนอนว่ามันจะมีกลุ่มที่เป็นตัวจักรที่วิ่งอยู่ เป็นคนที่กระตือรือร้น อยากทำพิพิธภัณฑ์ อยากให้บ้านของเรามีพิพิธภัณฑ์ ก็จะช่วยกัน ตัวเองก็จะช่วยเรื่องวิชาการ เรื่องการประสานกับคน เรื่องต่างๆที่เราคิดว่าจะเอาเข้ามาตรงนี้ได้ ชาวบ้านเขาก็อาจจะช่วยในแง่ว่า เอบ้านนั้นนะเขารู้เรื่องเนี่ยไปหากัน หรือว่าบ้านนี้เขามีของอย่างนี้อยู่ ถ้าเราไปขอเขามาไว้ในพิพิธภัณฑ์ มันก็จะเสริมเนื้อหา” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

ผู้วิจัยได้พบว่า การที่ในช่วงเวลาเริ่มแรกของการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารนั้น รูปแบบการมีส่วนร่วมของคณียี่สารในฐานะของผู้ร่วมผลิตหรือผู้ร่วมส่งสาร ทั้งในขั้นตอนก่อนการผลิต และขั้นตอนการผลิตนั้น เป็นไปอย่างกระตือรือร้นและครบถ้วนทุกองค์ประกอบ คือ “คน/เงิน/ของ” สะท้อนให้เห็นภาพบริบทของชุมชนที่มีความเข้มแข็งได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะเมื่อมีการให้นิยามว่าความเข้มแข็งของชุมชน คือการที่ขอความร่วมมือจากชุมชนไม่ว่าในเรื่องอะไรหรือเรื่องใดนั้น ก็ไม่มีผู้ใดปฏิเสธ (มณฑา พยนต์ยิม, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550) ความเข้มแข็งของชุมชนในเรื่องดังกล่าวจึงได้ส่งผลต่อการร่วมมืออย่างแข็งขันของชุมชนในการดำเนินงานก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร

นอกเหนือจากนั้นแล้ว องค์ประกอบของความร่วมมือนั้นได้กล่าวมาในข้างต้น ยังได้สะท้อนถึงภาพความสมบูรณ์ของต้นทุนที่ชุมชนมีอยู่ ตัวอย่างเช่น (1) ต้นทุนในเรื่องของคน คือการมีคนที่มีต้นทุนทางความรู้ในด้านของข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมของชุมชน การมีคนที่มีความพร้อมจะให้ตามกำลังหรือศักยภาพของตน อาทิ ให้เงินหรือให้แรงหรือให้คำแนะนำ และที่สำคัญคือการที่นามสกุลของคณียี่สารบ่งบอกถึงการมีกลุ่มตระกูลใหญ่ๆของชุมชน เช่น พยนต์ยิม, เวชกิจ, ชลภูมิ, อ่อนอุระ ฯลฯ ความสัมพันธ์แบบเครือญาติในสายตระกูลเดียวกันนี้ เอื้อต่อการประสานงานและขอความร่วมมือทำงานในรูปแบบต่างๆ

รวมถึง (2) ต้นทุนทางด้านความสัมพันธ์ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ที่ระหว่างคนในชุมชนและความสัมพันธ์ที่ระหว่าง 3 สถาบันในชุมชน คือ บ้าน/วัด/โรงเรียน และ (3) ต้นทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่แข็งแกร่งของชุมชน ซึ่งส่วนหนึ่งเชื่อมโยงให้เห็นผ่าน “ข้าวของ” ที่ชุมชนมีอยู่ ซึ่งในที่นี้มีความหมายครอบคลุมถึงสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชน อย่างพอบุศรัทธา ประเพณีและพิธีกรรมของชุมชน รวมถึงสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม อย่างของเก่าของโบราณของชุมชน เช่น โพล์ อุปกรณ์ดักจับสัตว์น้ำ ข้าวของเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ฯลฯ

“งานนี้ถ้าไม่ได้ที่บ้านนะไม่สำเร็จ (เน้นเสียงหนัก) ไม่ว่าจะที่บ้านของครอบครัวหรือบ้านของพี่น้องในยี่สาร ตอนที่เราทำพิพิธภัณฑสถานไปช่วยเยอะ คนเข้าไปช่วยทำนุ่นทำนี่เยอะ ทั้งที่อยู่ทีไหนที่อะไรคือบ้านตัวเองทั้ง 2 หลัง

พี่สาวเค้าสนับสนุนมากเลย ตอนนั้นที่นักโบราณคดีไปขุดหลุมทดสอบหลังบ้านเขาปลูกแคร่ให้วางของ สนับสนุนอาหารเครื่องดื่มตลอดเวลา ถามว่าถ้าไม่ใช่ที่บ้านสนับสนุนหรือเขาไม่ใส่ใจกับเรา งานไม่สำเร็จหรอก ส่วนบ้านนี้ดูแลบ้านเองเลย ลูกสองคนอยู่กับเค้า เราจะไปนุ่น ขับรถดินะๆ เค้าลี้ยงรถให้ ครอบครัวนี้เราไม่ต้องดูแลเลย เรา

สามารถที่จะขับรถไปทำงาน แล้วสนับสนุนเพราะคิดว่าสิ่งนั้นมันดีแล้วก็ตั้งใจทำ ไม่ขัดขวาง สองอย่างนี้มันเป็นแรงผลักดันให้เราทำงานนี้ได้เต็มที่” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑของกลุ่มคนยี่สารในช่วงเวลาปัจจุบันนั้น ได้แสดงให้เห็นความหดหายหรือลดน้อยลงขององค์ประกอบทั้งสามในข้างต้น โดยเฉพาะเรื่องการมีส่วนร่วมของ “คน” ในบทบาทต่างๆ อย่างชัดเจน นั่นคือ

- (1) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานแบบเครือข่ายระหว่างพิพิธภัณฑกับวัดหรือชุมชนลดน้อยลง ตัวอย่างเช่น ในกรณีของวัด เมื่อเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑกับเจ้าอาวาสองค์เก่าและพิพิธภัณฑกับเจ้าอาวาสองค์ใหม่จะพบว่า ข้อมูลที่ได้รับมาจากการสัมภาษณ์ของทั้งสองฝั่งนั้น มีร่องรอยที่แสดงให้เห็นความห่างเหินและความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนไป หรือในอดีตที่เด็กนักเรียนของโรงเรียนวัดเขายี่สารจะได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑด้วยการเป็นมัคคุเทศก์นำชมพิพิธภัณฑ แต่ปัจจุบันนี้มัคคุเทศก์นำชมส่วนใหญ่จะเป็นคณะกรรมการดำเนินงานหรือกลุ่มครูของโรงเรียน อย่างไรก็ตาม พิพิธภัณฑกับโรงเรียนยังมีความร่วมมือกัน เช่น การจัดการเรียนการสอนในรายวิชาของตนเอง โดยโยงเข้ากับประวัติศาสตร์และความรู้ท้องถิ่น เป็นต้น

“โรงเรียนก็อาศัยครูเป็นวิทยากรบ้าง บางทีพิพิธภัณฑจัดอบรมมัคคุเทศก์ก็เอานักเรียนเข้ามาเสริม ตั้งเป็นกลุ่มที่เราเรียกว่ามัคคุเทศก์น้อย จุดประสงค์ก็คือเราอยากให้มีผู้สืบทอด แต่ว่าบางทีมันก็จะไม่ค่อย... คือเด็กที่มันมันเล็กนะคะ มันก็เลยจะหวังผลอะไรไม่ค่อยได้ เด็กเล็กๆเนี่ยเค้าก็จะเบื่อง่าย พอไม่มีกิจกรรม เค้าก็จะเบื่อละ ก็จะไม่ค่อยประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร แต่ก็ได้อย่างครู ทางพิพิธภัณฑขอความร่วมมือมาเป็นวิทยากรก็ได้ ครูทุกคนก็ให้ความร่วมมือเต็มที่” (มณฑา พยงค์ยิ้ม, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

- (2) จำนวนของตัวบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมและรูปแบบการมีส่วนร่วมของคนยี่สารที่ลดน้อยลงรวมถึงขาดหายไป อาทิ การเป็นวิทยากรนำชมและให้ข้อมูลกับนักท่องเที่ยวที่มาเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ การช่วยดูแลเปิด-ปิด ทำความสะอาด หรือ

สอดคล้องดูแลความปลอดภัยของข้าวของและตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ หรือการช่วยงาน การจัดแสดงนิทรรศการ เป็นต้น แม้ว่าพิพิธภัณฑ์จะดำเนินการปิด-เปิดโดยคำนึงถึง ตัวบุคคลของชุมชนเป็นหลักแล้วก็ตาม นั่นคือ การจัดเวรชาวบ้านมาดูแลและเปิดปิด พิพิธภัณฑ์เฉพาะช่วงวันเสาร์อาทิตย์ ตามข้อจำกัดของชุมชนที่ต้องทำงานในช่วงวัน ธรรมดา

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า สาเหตุที่การมีส่วนร่วมของคนยี่สารที่หดหายหรือลดน้อยลงนั้น อาจเกิดขึ้นจาก การมีความรู้สึกหรือความเข้าใจว่า “ภารกิจสมบูรณ์เรียบร้อยเมื่อ พิพิธภัณฑ์สามารถเปิดได้แล้ว” (the end in itself) ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วนั้น ปัญหาในข้อนี้ น่าจะเกิดจากเรื่องของความรู้ความเข้าใจที่สำคัญ คือ ภาระหน้าที่ร่วมกันของชุมชนที่จะต้อง จัดการและดูแลพิพิธภัณฑ์ของชุมชนให้คงอยู่ต่อไปได้ด้วยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทุกคน มิใช่เฉพาะภาระหน้าที่ของคณะกรรมการดำเนินงานเท่านั้น

ความเข้าใจว่าภารกิจเสร็จสมบูรณ์เมื่อเปิดพิพิธภัณฑ์ได้แล้วนั้นจนกระทั่งส่งผลต่อการมี ส่วนร่วมของชุมชนกับพิพิธภัณฑ์ในช่วงเวลาปัจจุบัน เป็นผลมาจาก การขาดหายไปของการสร้าง เข้าใจร่วมกัน (shared-meaning/shared-understanding) โดยเฉพาะความรู้และความเข้าใจที่ เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและหลักปรัชญาของพิพิธภัณฑ์ชุมชน และกระบวนการดำเนินงานและ บริหารจัดการตามลักษณะพิเศษของพิพิธภัณฑ์ในรูปแบบนี้

หลักฐานยืนยันการตั้งข้อสังเกตของผู้วิจัยนั้นอยู่ที่ว่า เมื่อถามชาวบ้านเขาที่ยี่สารว่า พิพิธภัณฑ์คืออะไร ในทัศนะของผู้ตอบคำถามส่วนใหญ่ นั้น จะยังคงมองพิพิธภัณฑ์ในแง่ของการ เป็นสถานที่สำหรับเก็บรวบรวมของเก่ามาจัดแสดงให้คนได้เข้าไปดูเท่านั้น แต่ไม่มีความหมาย อื่นใดปรากฏขึ้นมาเลย ดังตัวอย่างของถ้อยคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้ คือ

“พิพิธภัณฑ์คือ การนำสิ่งของเก่าๆมารวมกัน หรืออาจจะเป็นของใหม่ก็ได้มาเก็บ รวบรวมไว้ ให้เป็นระเบียบ มีการอธิบายสิ่งของถึงที่มา ลักษณะ และเปิดให้คนทั่วๆไปเข้าไป ชมได้” (ฉลอง หิรัญวงศ์, ผู้รับสารกลุ่มคนในชุมชน, สัมภาษณ์. 2 กรกฎาคม 2549)

“พิพิธภัณฑ์คือ ที่ๆมีของเก่าๆเอามาโชว์ เอามาจัดวาง มาแสดงให้คนเข้าไปดู” (ปราณี หาญณรงค์, ผู้รับสารกลุ่มคนในชุมชน, สัมภาษณ์. 2 กรกฎาคม 2549)

ข้อค้นพบนี้สะท้อนให้เห็นถึงการขาดการติดตั้งความรู้และความเข้าใจร่วมกันถึงธรรมชาติและความหมายของพิพิธภัณฑสถานทั่วไปและพิพิธภัณฑสถานชุมชน หรืออาจเกิดจากการที่การทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างนักวิชาการภายนอกกับชาวบ้านในชุมชนนั้น ความเข้าใจสามารถไหลทอดถึงได้แต่เฉพาะกับคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานชุมชนในชุดปัจจุบัน แต่ไปไม่ถึงชาวบ้านทั่วไป ข้อมูลที่ได้รับจากการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการนั้น พบว่าเกิดจากปัญหาในเรื่องของการแปลงหรือถ่ายทอดแนวความคิดสู่ชาวบ้านที่ไม่มีพื้นความรู้ในเรื่องของพิพิธภัณฑสถานมาก่อน ในขณะที่เดียวกันก็เกิดขึ้นจากความไม่สนใจส่วนตัวที่จะมีส่วนร่วมในการปูพื้นฐานความคิดนั้นๆ

ในแง่ของคุณค่าของพิพิธภัณฑสถานนั้น ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมองเห็นแต่คุณค่าทางเศรษฐกิจของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารที่ทำให้กับชุมชนเท่านั้น เช่น ทำให้บ้านเขายี่สารเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป จนกระทั่งมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเยือนชุมชนมากขึ้น ชาวบ้านสามารถขายของให้กับนักท่องเที่ยวได้มากขึ้น เป็นต้น

การมองพิพิธภัณฑสถานในมิติเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวนั้น ก็อาจจะเป็นอีกสาเหตุหนึ่งของความขัดแย้งของคนในชุมชน ในเรื่องของการมองว่าคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานที่ได้รับผลประโยชน์จากการเข้ามาดำเนินงาน และเรื่องทั้งหมดนี้ได้ส่งผลกระทบต่อเนื่องมาถึงการบริหารจัดการเรื่องคน/เรื่องเงิน/เรื่องงานในปัจจุบันของพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร และทำให้พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้มีสภาพเทียบเท่ากับคนดูและคนช่วยงานอย่างเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

นอกเหนือจากนั้นแล้ว ภาพความอ่อนแอของพิพิธภัณฑสถานในช่วงนี้ น่าที่จะสะท้อนย้อนกลับให้เห็นถึงความลดน้อยถอยลงของความเข้มแข็งของชุมชน รวมถึงความขัดแย้งระหว่างบุคคลในชุมชนด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้พบว่า กลุ่มผู้ส่งสารของพิพิธภัณฑสถานได้ครุ่นคิดคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงของชุมชนด้วยเช่นกัน และได้มีความพยายามที่จะสะท้อนให้เห็นซ้ำๆ ผ่านเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑสถานในหลากหลายหัวข้อด้วยกัน อาทิ เรื่องของสภาพแวดล้อมกับที่อยู่อาศัย เรื่องการเปลี่ยนแปลงของคนเขายี่สาร รวมถึงการเปิดโอกาสให้เสียงของคนในชุมชนสะท้อนความรู้สึกต่อชุมชนและพิพิธภัณฑสถานผ่านหัวข้อ "สู่ออนาคต" ดังได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อของการสื่อสารกับปฏิบัติการจัดแสดง

[3] การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบายของพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงสุด เป็นการรวมตัวของคนเขายี่สารในรูปของคณะกรรมการ เพื่อวางแผนดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานนับตั้งแต่ช่วงเริ่มก่อตั้งจนกระทั่งถึงช่วงเวลา

ของการเปิดดำเนินการพิพิธภัณฑน์ การนำสิ่งของมาจัดแสดงและจัดเก็บดูแลบำรุงรักษา การจัดการด้านการเงิน การต้อนรับผู้เข้าชมพิพิธภัณฑน์ รวมถึงการจัดกิจกรรมอื่นๆ เช่น กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนบ้านเขายี่สาร

ข้อมูลจากหนังสือผังแสดงคณะกรรมการพิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สารได้แสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมในขั้นตอนก่อนการผลิตและขั้นตอนการผลิต รวมถึงการวางแผนและกำหนดนโยบายของคณะกรรมาธิการนี้ ได้มีการจัดแบ่งระดับชุดของคณะกรรมการ ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มคณะกรรมการอำนวยการ ประกอบด้วย ประธานและรองประธานคณะกรรมการอำนวยการทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาส (2) คณะกรรมการที่ปรึกษา มาจากผู้นำในระดับที่รองลงมาจากอาวุโสของชุมชน เช่น ประธานองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน อาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านเขายี่สาร และ (3) คณะกรรมการดำเนินงาน (ศิริอาภา รัชตะหิรัญ, 2547)

ทั้งนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ที่มาของคณะกรรมการที่จัดแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มดังกล่าวมาแล้วนั้น อาจได้มาโดยใช้เกณฑ์ตามความกระตือรือร้นสนใจในการดำเนินงานพิพิธภัณฑน์ หรือลำดับอาวุโสหรือสถานภาพบทบาทภายในชุมชน ซึ่งในกลุ่มผู้อาวุโสนี้ก็จะเป็นกลุ่มของผู้ที่มีข้อมูลของชุมชนมากเป็นพิเศษ

สำหรับในส่วนภาระงานของคณะกรรมการดำเนินงานแต่ละท่านนั้น ผลจากการศึกษาได้พบว่า ไม่มีการแบ่งงานหรือภาระหน้าที่อย่างชัดเจน ยกเว้นฝ่ายการเงินที่จะต้องดูแลทำบัญชีรายรับรายจ่ายเพื่อการตรวจสอบ แต่ก็ยังสามารถแบ่งได้โดยคร่าวๆ เช่น ฝ่ายบริหารงาน ฝ่ายการเงิน ฝ่ายวิชาการ ฝ่ายประสานงาน เป็นต้น โดยการแบ่งภาระงานนั้นจะดูตามความถนัดหรือความสนใจของแต่ละบุคคลเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม มีข้อน่าสังเกตว่า การวางโครงสร้างภาระงานของคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑน์ในช่วงเวลาปัจจุบัน ที่วางไว้อย่างหลวมๆและขาดการหมุนเวียนหรือทดแทนบุคลากรนั้น เป็นดัชนีชี้ให้เห็นถึงปัญหาในการบริหารงานบุคลากร รวมถึงการจัดการเรื่องความร่วมมือของคนของพิพิธภัณฑน์แห่งนี้ ที่จะส่งผลกระทบต่อกระบวนถึงการดำรงอยู่ได้ต่อไปของพิพิธภัณฑน์

นอกเหนือจากนั้นแล้ว จะสังเกตได้ว่า การมีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑน์บ้านเขายี่สารในระดับนี้ จะมีคนบางกลุ่มของชุมชนเท่านั้นที่เข้ามามีส่วนร่วม และเมื่อพิพิธภัณฑน์ผ่านพ้นช่วงเวลาของการบูมมาแล้ว สภาพการณ์ในปัจจุบันก็คือ ปริมาณของอาสาสมัครคณะกรรมการดำเนินงานที่ลดน้อยลง ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า แม้จะมีรายชื่อของคณะกรรมการอยู่ประมาณ 20-30

คนตามผังจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ แต่ทว่าจำนวนคนที่มาดำเนินการหลักๆ แล้วนั้น จะเหลือเพียงประธาน รองประธาน กรรมการฝ่ายการเงิน และอาสาสมัครดูแลพิพิธภัณฑ์อีกเพียง 1 คน ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นคนเก่าแก่ที่ดำเนินมาตั้งแต่ช่วงเริ่มก่อตั้ง และรู้สึกว้าพิพิธภัณฑท์บ้านเขายี่สารเป็นของของชุมชนที่จำเป็นจะต้องดูแลรักษาไว้ให้คงอยู่ ในขณะที่กรรมการคนอื่นๆ นั้นอาจมีปัญหาเรื่องของสุขภาพ สุขวัยมากขึ้น หรือไม่มีเวลาให้กับพิพิธภัณฑ์เพราะต้องประกอบอาชีพหรือธุระส่วนตัว ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ทำให้ได้พบว่า จะมีการเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ใหม่แทนที่ชุดเก่าจะครบวาระลงในช่วงเข้าพรรษาของปีพ.ศ. 2550 นี้

ประเด็นเรื่องปริมาณและรูปแบบการมีส่วนร่วมของคนยี่สารที่ลดน้อยนี้สะท้อนให้เห็นว่าต้นทุนทางวัฒนธรรมทั้งในด้านของข้าวของและเนื้อหาซึ่งชุมชนบ้านเขายี่สารมีอยู่อย่างเพียบพร้อมนั้น ไม่เพียงพอสำหรับการเปิดดำเนินงานอยู่ได้อย่างยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์ แต่ทว่าตัวบุคคลากรและการมีส่วนร่วมของบุคคลต่างหาก ที่จะเป็นตัวแปรที่สำคัญต่อการดำเนินงานได้อย่างยั่งยืน เพราะ “คน” จะเป็นตัวแปรสำคัญที่นำมาซึ่ง “งาน” “เงิน” และ “ของ/เนื้อหา” และสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับคนที่จะมาดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะเมื่อจะมีการเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินงานชุดใหม่ก็คือ เจือปนในเรื่องของความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ อาทิ ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด/นิยาม/ธรรมชาติของความเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชน ซึ่งเป็นความรู้พื้นฐานแต่เป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพื่อมิให้พิพิธภัณฑ์ชุมชนเป็นสื่อที่เพี้ยนไปจากเจตนารมณ์หรือธรรมชาติหลักของตนเอง นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องการจัดแสดงและการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์อีกด้วย

นอกเหนือจากความเปลี่ยนแปลงในเรื่องของปริมาณบุคคลแล้วนั้น ยังได้พบอีกด้วยว่ากลไกในการบริหารงานพิพิธภัณฑ์จากในอดีตที่มีหลากหลายรูปแบบ อาทิ การประชุมของคณะกรรมการ การจัดทำสมุดรายรับรายจ่ายด้านการเงินเพื่อการตรวจสอบและยืนยันความโปร่งใสของการบริหารงานการเงิน รวมถึงช่องทางการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการอื่นๆ เช่น การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการแบบซึ่งหน้าหรือผ่านทางโทรศัพท์ ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์คณะกรรมการดำเนินงานทำให้ได้พบว่า การสื่อสารของคณะกรรมการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารในปัจจุบันคงเหลือแต่เพียงช่องทางแบบไม่เป็นทางการเท่านั้น

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้สรุปเปรียบเทียบช่วงเวลาระหว่างอดีตและปัจจุบันของระดับและรูปแบบของการมีส่วนร่วมของคนยี่สารกับพิพิธภัณฑ์ ในตารางดังต่อไปนี้คือ

ระดับ/รูปแบบการมีส่วนร่วม	อดีต	ปัจจุบัน
การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร	ปริมาณคนมีจำนวนมาก	ปริมาณคนมีลดน้อยลง
การมีส่วนร่วมในฐานะของผู้ผลิต	-ปริมาณคนมีจำนวนมาก -มีการมีส่วนร่วมจากคนทุกในชุมชน	-ปริมาณคนมีลดน้อยลง -เหลือการมีส่วนร่วมจากเพียงคนบางกลุ่มในชุมชน
การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย	-ปริมาณคนมีจำนวนมาก -เป็นตัวแทนจากคนทุกกลุ่ม -กลไกการบริหารงานมีทั้งช่องทาง การสื่อสารแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ	-ปริมาณคนมีลดน้อยลง -เหลือตัวแทนจากเพียงบางกลุ่ม เช่น ผู้ก่อตั้งกลุ่มเดิม ครู เป็นต้น -กลไกการบริหารงานเหลือเพียงช่องทาง การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ

ตารางที่ 5: เปรียบเทียบช่วงเวลาระหว่างอดีตและปัจจุบันของระดับและรูปแบบของการมีส่วนร่วมของคณียี่สารกับพิพิธภัณฑ

(5.2.2) ปัจจัยสำคัญต่อการสร้างการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ผลจากการศึกษาเรื่องรูปแบบของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของคณียี่สารกับพิพิธภัณฑ บ้านเขายี่สารตั้งได้กล่าวมาแล้ว ทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตได้ใน 2 ประการด้วยกันคือ

ประการแรก ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า เงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการยกระดับของคนในชุมชนจากการเป็นผู้รับสารสู่ผู้ร่วมผลิตและผู้กำหนดนโยบายนั้นก็คือ การติดตั้งความรู้ที่เกี่ยวข้องให้กับคนในชุมชนเพื่อการร่วมช่วยงาน ทั้งในส่วนของปฏิบัติการจัดแสดงในเรื่องของการเก็บรวบรวมเนื้อหา/ข่าวของหรือสิ่งแสดงและการออกแบบ/ผลิตนิทรรศการ เพื่อให้สามารถจัดการแสดงนิทรรศการเพื่อสลับหมุนเวียนเปลี่ยนเนื้อหาภายในพิพิธภัณฑได้ด้วยตัวของชุมชนเอง รวมถึงในเรื่องของความเข้าใจร่วมกันว่าพิพิธภัณฑชุมชนคืออะไร ธรรมชาติและหลักปรัชญาของพิพิธภัณฑแบบนี้ซึ่งแตกต่างไปจากพิพิธภัณฑในระดับชาติหรือระดับประเทศ ตลอดจนความรู้ในเรื่องของการบริหารจัดการทั้งในเรื่องของคนและการระดมการมีส่วนร่วมของคนในรูปแบบต่างๆ เรื่องของงาน เช่น การจัดแสดง การทำทะเบียนวัตถุ การดูแลรักษาความปลอดภัย เรื่องของเงินหรือการหารายได้เข้าพิพิธภัณฑเพื่อดูแลเรื่องค่าใช้จ่ายต่างๆ เป็นต้น

ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า ในการติดตั้งความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑของชาวบ้านเขายี่สารนี้ มีหลายรูปแบบ และเป็นการริเริ่มกระทำด้วยตนเอง อันแสดงให้เห็นคุณลักษณะสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการดำเนินงานพิพิธภัณฑ

ตัวอย่างแรกนั้นแสดงให้เห็นถึงการใช้กลยุทธ์จับปลาสองมือในความหมายทางบวกของ คณะดำเนินงานพิพิธภัณฑน์ นั่นคือ สร้างกิจกรรมที่ทำให้ได้ทั้งความรู้ในการดำเนินงานพิพิธภัณฑน์ ได้เครือข่ายพิพิธภัณฑน์ชุมชน และยังได้รายได้มาใช้ในการปรับปรุงอาคารจัดแสดงพิพิธภัณฑน์อีกด้วย ได้แก่

“มองว่าเราไม่ค่อยมีความรู้อะไรซักเท่าไร ก็จัดไปเที่ยว หมายถึงว่า จัดไปดูที่อื่น เขานั้นแหละ แต่ว่าชวนชาวบ้านไปด้วย เราก็ได้ความรู้มาด้วย แล้วก็ยังได้เงินในส่วนที่เหลือจากอันนั้น แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือให้ชาวบ้านเค้าได้ไปดูว่าที่อื่นเขาเป็นยังไง ซึ่งเราจะเอากลับมาทำที่บ้านเราเนี่ย บางส่วนก็พอใกล้ๆจะเสร็จเราก็จัดกินเลี้ยงซักที หาเงินเข้า ก็ได้เงินมาประมาณแสนนึง แล้วก็เอามาทำพวกตู้ ชั้นวางของ กั้นห้อง” (ธนู พยณตียิม, สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2550)

อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาได้แสดงให้เห็นแล้วว่า การติดตั้งความรู้นี้ไปไม่ทั่วถึงกับ ชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชน คงมีอยู่เฉพาะในกลุ่มผู้สนใจเท่านั้น และการขาดหายไปหรือการไหลของข่าวสารที่ไม่ทั่วถึงนี้เอง ที่ก่อให้เกิดปัญหาต่อรูปแบบและระดับของการมีส่วนร่วมของ พิพิธภัณฑน์บ้านเขาจารย์ในปัจจุบันดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้ว

สำหรับตัวอย่างที่สองนั้นแสดงให้เห็นว่า ตัวบุคคลผู้เข้ามาดำเนินงานพิพิธภัณฑน์ของ ชุมชนนั้นไม่จำเป็นจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านพิพิธภัณฑน์ ใครที่มีใจรักก็เข้ามาทำได้ แต่เงื่อนไขประการสำคัญสำหรับใครคนนั้นก็คือ จะต้องเป็นผู้ที่ใฝ่ศึกษาหาความรู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อเพิ่มศักยภาพของตนเองในการดำเนินงาน ยกตัวอย่างเช่นถ้อยคำสัมภาษณ์ของ อาจารย์สิริอาภา ดังต่อไปนี้คือ

“...ก็เลยเริ่มต้นที่จะหาแหล่งความรู้ที่จะช่วยกันจัดทำพิพิธภัณฑน์ขึ้นมา ที่นี้การหา แหล่งความรู้ก็ด้วยการที่ตัวเองไปหาความรู้เรื่องการจัดทำพิพิธภัณฑน์ ไปคลุกคลีกับการ สัมมนาทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับการทำพิพิธภัณฑน์

ที่นี้ในขั้นตอนของการหาความรู้เพื่อเอาไปช่วยชุมชนเนี่ยก็ได้ไปพบกับคนที่เขา เชี่ยวชาญเหล่านี้ อย่างเช่น อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม พอดีทำงานอยู่ใกล้เคียงกันก็เลย เข้าไปเรียนปรึกษาว่าอยากทำพิพิธภัณฑน์ให้มันเป็นรูปธรรม แล้วให้มันดี แต่อาจารย์ยังไม่รู้จักยี่สารเลย ก็เลยขอร้องอาจารย์ว่าอาจารย์ช่วยเข้าไปดูหน่อยว่าที่เราอยู่ขณะนี้มันจะ พัฒนาขึ้นมาเป็นพิพิธภัณฑน์ที่มีรูปแบบที่ดีที่น่าเสนอได้ดีได้อย่างไร อาจารย์ก็เข้าไป

อาจารย์ก็บอกว่าไม่เคยรู้มาก่อนเลยนะว่ามียี่สารด้วย แล้วมันก็อยู่ใกล้ๆกรุงเทพ พออาจารย์เห็นแล้วก็บอกว่าเดี๋ยวผมจะช่วยจะร่วมมือกับอาจารย์” (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์ 30 พฤศจิกายน 2549)

ความพยายามที่จะติดตั้งความรู้ให้กับตนเองของอาจารย์สิริอาภานี่เองที่เป็นช่องทางให้ได้พบเจอกับ รศ.ศรีศักร วิไลโกดม จากข้อมูลที่ได้รับทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่าอาจารย์ศรีศักรได้ตอบรับเข้ามาเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการในการดำเนินการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร และนอกเหนือจากการเข้ามาของคณะทำงานของอาจารย์จะได้มีการติดตั้งความรู้ในเรื่องของเนื้อหาต่างๆรวมถึงการเรียนรู้ร่วมกันแล้วนั้น อาจารย์ศรีศักรยังนับเป็น “แม่สื่อแม่ชัก” ที่เชื่อมโยงให้เครือข่ายนักวิชาการและเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานชุมชนให้เข้ามาสนับสนุนร่วมมือในการดำเนินงานก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานเขายี่สารอีกด้วย

ประการที่สอง คือ ข้อสังเกตต่อฐานสนับสนุนการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน ทั้งในส่วนของ การจัดแสดงและการบริหารจัดการ ทั้งจากภายในชุมชนบ้านเขายี่สาร และจากภายนอกชุมชน ประกอบด้วยเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานชุมชนและเครือข่ายนักวิชาการนี้

ผลจากการศึกษาทำให้ได้พบว่า หากเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลาในอดีตกับปัจจุบันแล้วนั้น พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สารในอดีตคือในระหว่างช่วงก่อตั้งและการเปิดดำเนินการในช่วง 2-3 ปีแรก จะมีทั้ง 3 ฐานสนับสนุนการดำเนินงานทั้งในด้านของการเรียนรู้ร่วมกัน ในด้านของปฏิบัติการจัดแสดง และในด้านที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานชุมชนได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ทั้งเรื่องของคนหรืออาสาสมัคร ที่จะเข้ามาช่วยเหลือและให้ความร่วมมือกับงานในด้านต่างๆของพิพิธภัณฑสถาน ยกตัวอย่างเช่น การดูแลและเปิดปิดพิพิธภัณฑสถาน การรับแขกและนำชม การช่วยงานในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภายในชุมชน ฯลฯ รวมทั้งเรื่องของการสมทบ/บริจาค/หรือจัดกิจกรรมหารายได้

แต่ทว่าในขณะที่ช่วงเวลาปัจจุบันหรือช่วงเวลาที่ถูกวิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลนั้น กลับได้พบว่า ฐานสนับสนุนแรก คือ ฐานของชุมชนได้หดตัวลงอย่างเห็นได้อย่างชัดเจน ในขณะที่ฐานเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานชุมชนและฐานเครือข่ายสนับสนุนนักวิชาการภายนอกยังคงมีอยู่ สังเกตได้จากรายชื่อที่ปรากฏในการเข้าเยี่ยมชมหรือดูงานพิพิธภัณฑสถานของเครือข่ายดังกล่าว

การขาดการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนในฐานแรกนั้นเป็นข้อบกพร่องที่สุดในการดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร เพราะการลดน้อยถอยลงของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จะเปรียบเสมือนอาคารศาลาการเปรียญที่เสาอาคารกำลังผุกร่อนลง และการลงมือค้าเสาหรือซ่อมแซมเสาให้มั่นคงแข็งแรงดังเดิมได้แล้วนั้น จะต้องเป็นเรื่องที่คนในชุมชนต้องลงมือดำเนินการเอง เนื่องจากฐานเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนและฐานเครือข่ายสนับสนุนนักวิชาการภายนอกแม้จะมีเจตนาดีต่อชุมชน แต่ก็ไม่อาจ “ปรบมือข้างเดียวได้” เนื่องจากหน้าที่หลักในการดำเนินงานและดูแลพิพิธภัณฑ์จะต้องเป็นของคนในชุมชน ดังนั้น ข้อเสนอแนะในบทสุดท้ายของผู้วิจัย จึงจะเป็นเรื่องของการค้นหาทางแนวทาง เพื่อให้พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน